

INDLEDNING	3
FRA DAMASKUS TIL SAMSØ Om etableringen af hjem i fremmede omgivelser AF LINE GRÜNER	6
“DU KAN KUN KOMME TIL VANDKANTEN HER, SÅ FALDER DU I VANDET” En analyse af lokale oplevelser af plads til flygtninge på Bornholm AF IDA BRINK	16
FLUGTEN FRA FLUGTEN AF NICOLINE ALLETORP OG NAYA MARIE NORD	24
JEG MÅ GENOPBYGGE MIN VEJ IGEN Når krig leder på omveje AF EMILIE LUND MORTENSEN	32
LIVETS DRENG PÅ FLUGT AF ANJA SIMONSEN	42
PÅ FLUGT - At indsamle og udstille livet på flugt AF GITTE ENGHOLM	52
“CHANCE” - Flugtforsøg fra en uofficiel flygtningelejr AF SARAH-LOUISE JAPHETSON MORTENSEN	62
Uden for tema: DET GRÆNSEOVERSKRIDENDE FELTARBEJDE AF NANNA HAUGE KRISTENSEN	70
DER ER IKKE NOGEN, DER KOMMER OG HJÆLPER DIG En antropologisk undersøgelse af maskinmestres faglige selvforståelse AF MARIE JAKOBSGÅRD RAVN	78
BOGANMELDELSE Tove Holmgård Sørensen: Hjemland. Syv flygtninge, syv familier, syv fortællinger – om 30 år i Danmark	86
BOGANMELDELSE Tina Gudrun Jensen: Sameksistens. Hverdagsliv og naboskab i et multietnisk boligområde	89

JORDENS FOLK

Jordens Folk er et bredt formidlende etnografisk tidsskrift, der udgives af Dansk Etnografisk Forening og udkommer med to dobbeltnumre årligt. Dette nummer af Jordens Folk udgives med særlig støtte fra Uddannelses- og Forskningsministeriets Udlofningsmidler. Artikler i Jordens Folk er fagfællebedømt, dog ikke interviewartikler, reportager og anmeldelser.

www.etnografiskforening.dk

Ansvarlige for temaet Flugt: Gitte Engholm, Thomas Friis Søgaard og Ida Sofie Matzen.

Artikler uden for tema: Marie Kolling, Thomas Fibiger og Ida Sofie Matzen.

Redaktion: Thomas Fibiger, Claire Dungey, Morten Schütt, Anders Sybrandt Hansen, Ida Sofie Matzen, Cecil Marie Schou Pallesen, Thomas Søgaard Jensen, Mads Daugbjerg, Gitte Engholm, Marie Kolling, Anders Emil Rasmussen, Astrid Grue, Helene Ilkjær og Astrid Oberborbeck Andersen.

Aarhus Universitet, Afdeling for Antropologi og Etnografi, Moesgaard, DK-8270 Højbjerg

Pris: Årsabonnement inklusive medlemskab af Dansk Etnografisk Forening: 300 kr., 200 kr. for studerende, pensionister og arbejdsløse.

Årsabonnement indbetales til kontonummer: 1551 1951408

Løssalgpris: Under 10 stk. – 150 kr. pr. blad

Over 10 stk. – 100 kr. pr. blad

Inkl. moms og forsendelse

Henvendelse ved køb af numre

Dansk Etnografisk Forenings sekretariat

ved Lærke Bing

Afdeling for Antropologi, Aarhus Universitet

Moesgaard, 8270 Højbjerg

telefon 8716 2063

kontakt@etnografiskforening.dk

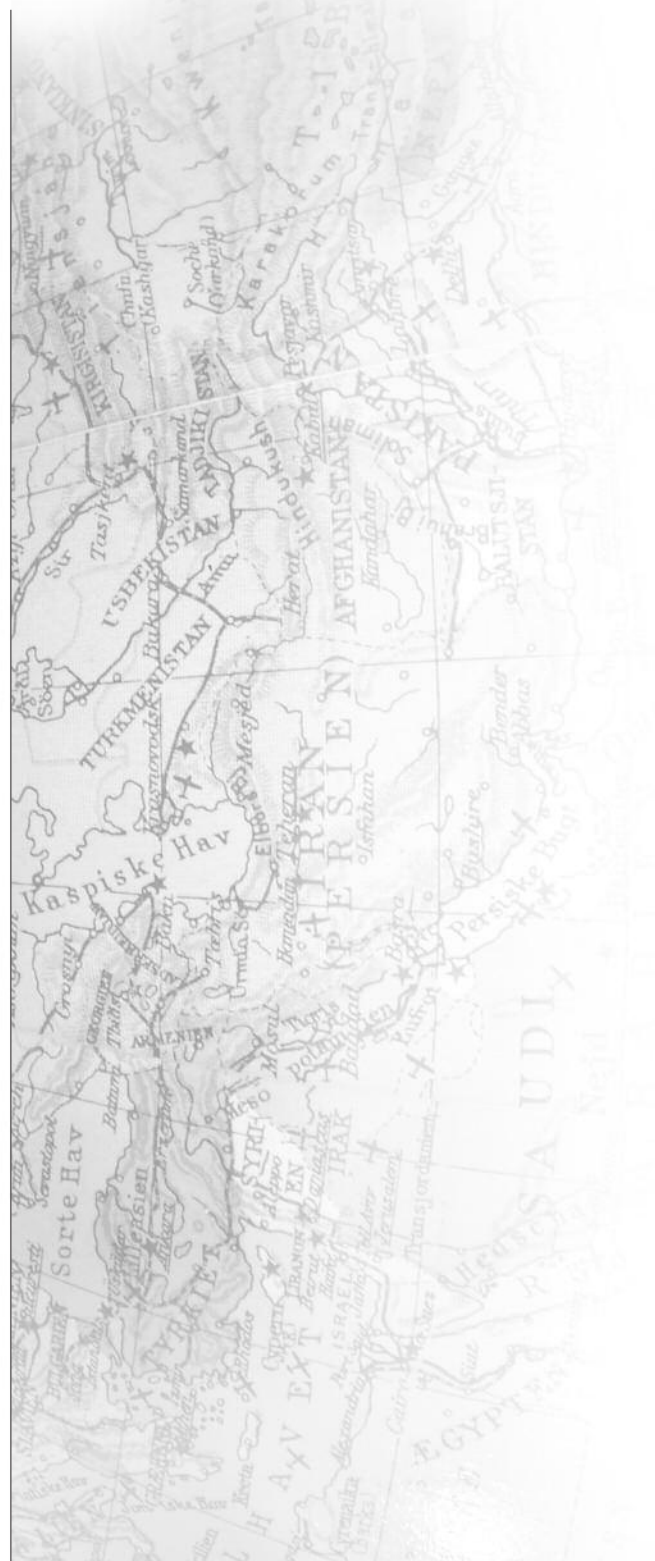
træffetid: torsdag 13-15

www.etnografiskforening.dk

Billedtilrettelæggelse og layout Christina Dahl

Produktion PE offset

Forsidefoto: Line Grüner

FLUGT

Dette nummer af Jordens Folk handler om flugt og om mennesker, der flygter. Nyhedsstrømmen beretter dagligt om internt fordrevne, om politiske flygtninge og religiøst forfulgte, om uledsagede flygtningebørn og klimaflygtninge, om tørke, oversvømmelser og humanitære kriser og katastrofer. Vi hører ikke blot om tøndebomber, etniske udrensninger, menneskesmugling og flugtruter, men vi præsenteres i den offentlige debat også for begreber som hjemsendelsesordninger, bekvemmelighedsflygtninge og stop af kvoteflygtninge. Og vi hører om Somalia, Sydsudan, Yemen, Eritrea og det nordøstlige Nigeria, om rohingyaerne i Myanmar, om krigen i Afghanistan, om slaget i den irakiske by Mosul. Og så er der alle dem, vi aldrig hører om. Omkring 2015 satte krigen i Syrien endnu engang flygtninge og migranter på den internationale og nationale dagsorden. Medvirkende til dette har været mediernes billeder af desperate mennesker stuvet sammen i kæntrende både på Middelhavet og Ægæerhavet, samt billeder af flygtninge, der vandrer langs de europæiske motorveje. Det er estimeret af FN, at omkring 65 millioner mennesker på verdensplan er tvunget på flugt, mere end 30 millioner af disse er børn. Etnografiske studier af mennesker, der flygter fra krig og forfølgelse eller fra en anden livstruende situation er vigtige og kan give os væsentlige indsigter i livet og vilkårene bag de store tal og nedslående statistikker. Sådanne studier kan bibringe os indblik i flygtende og migrerende menneskers virkelighed, i deres bevægelser, trængsler, glæder, motivationer og forhåbninger. Med nærværende nummer af Jordens Folk præsenterer vi syv sådanne bidrag.

Denne udgave af tidsskriftet handler altså ikke om et (mere eller mindre) abstrakt analytisk be-

af *GITTE ENGHOLM,*
IDA SOFIE MATZEN OG
THOMAS FRIIS SØGAARD

greb, der formår at favne og udsige noget om forskellige etnografiske fænomener og forhold på en teoretisk innovativ eller skæv måde. Artiklerne er alle konkrete og stærke nedslag i, hvordan flugt

erfares af de implicerede mennesker. Om end på forskellig vis og fra forskellige kontekster kaster alle syv artikler lys på ikke blot årsagerne til og konsekvenserne af flugt, men også på, hvordan flugt opleves og hvilke ting, relationer og identiteter, der gives betydning. Spørgsmål, der går igen gennem de forskellige bidrag er blandt andet, hvordan stabilitet skabes under flugten, og hvordan mening findes i situationer, der synes tømt herfor. Alle syv bidrag adresserer også mere eller mindre eksplicit flugtens paradoksale realitet: På den ene side er flugten i sig selv en bevægelse – væk fra noget, mod noget andet. På den anden side rummer selve flugten ofte en træghed, en statisk inert, et limbo, som den flygtende har vanskeligt ved at bryde fri af; flugten fortsætter, så at sige, også efter ankomsten til et "modtagerland".

Flugt er altså et tema og et fænomen, der tegner vores samtid og utallige menneskers virkelighed anno 2017. Skønt det globale flygtningetal bestandigt sætter ny forstemmende rekord (ifølge UNHCR er antallet af flygtninge steget med 50% på fem år), så er de seneste års såkaldte "flygtningekrise" ikke historisk enestående. Siden Anden Verdenskrig har hvert årti haft sine "flygtningestrømme". I 1996 udgav Jordens Folk også et nummer om flugt, der dengang havde titlen "Flygtninge". Artiklerne havde fokus på bosniske flygtninge under den såkaldte Midlertidighedslovgivning, der (kun) gav flygtninge midlertidigt ophold i Danmark. Som antropolog Jonathan Schwartz har beskrevet, så institutionaliserede loven, der byggede på et politisk ønske om

ikke-integration og repatriering, midlertidighed og ventetid som et grundvilkår i de bosniske flygtninges liv og identitet. Herudover handlede temanummet "Flygtninge" om tamilske flygtninge i provinsbyen Tarm og tibetanske flygtninge i eksil i Indien.

Nu, 20 år senere, lancerer Jordens Folk en række artikler, der fokuserer på, hvordan de europæiske nationalstaters (humanistiske) selvforståelse udfordres i lyset af de seneste "flygtningestrømme"; hvordan behovet for at håndtere flygtninge har af født et omfattende "flygtningeregime" bestående af statslige institutioner, NGO'er og nationale og overnationale grænsevagtstævner såsom Frontex; samt hvordan livet som flygtning og asylansøger udfoldes i og formes af forskellige geografiske, politiske og kulturelle kontekster og kriser. Måske er der sket en udvikling, siden Jordens Folk udkom i 1996? Thomas Gammeltoft, forsker ved det svenske Raoul Wallenberg Institut for Menneskerettigheder og Humanitær Lov, mener, at flygtningekrisen handler om andet og mere end den danske og europæiske asyltilstrømning. Han taler om et globalt flygtningesystem, der ikke længere fungerer, og om en politisk krise, hvor flygtninge er blevet kampplads for spørgsmål om velfærd, værdier og europæisk samarbejde. Europa har forandret sig og flere af artiklerne i dette temanummer handler om vanskelighederne ved at opnå asyl, om flugten, der ingen ende får, fordi mennesker skubbes fra land til land, og om hvilke forestillinger og forhåbninger mennesker gør sig om fremtiden i en ny og fremmed kontekst, herunder hvordan et "hjem" skabes.

Således undersøger Line Grüner, hvordan en syrisk familie etablerer sig på den danske ø Samsø. Artiklen giver et indblik i de udfordringer og komplekse forhold, der kan ligge i at skulle skabe et hjem forfra efter en periode på flugt, og Grüner viser hvordan et fokus på flygtninges anskaffelse og brug af materielle genstande kan afsløre ellers uarticulerede aspekter af menneskers socialitet og måder at skabe sig nye hjem på i Danmark. Et andet af dette nummers bidrag baserer sig ligeledes på etnografisk arbejde foretaget i Danmark, sågar på en ø. Men i Ida Brinks artikel er fokus skiftet fra flygtninges perspektiv til et fokus på, hvordan etnisk danske bornholmere gør brug af forskellige diskurser om "Udkantsdanmark" og metaforer om "plads" i deres forståelse af og syn på nyttilkomne flygtninge.

Med udgangspunkt i EU's politik om, at flygtninge helst skal blive i nærområdet, belyser Nicoline Alletorp og Naya Nord i deres artikel, hvordan syriske flygtninge oplever livet i Tyrkiet, og hvordan de udsættes for systematisk diskrimination og udnyttelse. Mange syrere, skriver Alletorp og Nord, nærer på denne baggrund et ønske om at "flygte fra flugten" og vende tilbage til deres oprindelsesland til trods for krigens rædsler. Også Anja Simonsens informanter har vanskeligt ved at finde en base, der føles sikker og stabil nok til, at livet kan startes op på ny. Simonsen følger unge, somaliske kvinder og mænd, der sætter livet på spil i håbet om at nå frem til fysisk, social og økonomisk sikkerhed i Europa. Artiklen viser, hvordan den usikre fremtid fortsætter inden for Europas grænser, hvor politiske tiltag har gjort det sværere og sværere for mennesker på flugt at vide, hvor og hvornår flugten ender – og om den ender overhovedet. Mange ser sig i stedet nødsaget til at gå under jorden eller rejse kontinuerligt i håbet om at finde fred et sted i Europa, hvor flugten kan finde sin afslutning.

Forhåbninger og drømme om fremtiden er altså et gennemgående tema blandt flere af bidragsyderne. Således også Emilie Lund Mortensen, der i sin artikel følger en gruppe unge syriske mænd, der er flygtet til nabolandet Jordan. Mortensen beskriver de unge mænds erfaringer med den syriske opstand, borgerkrig og flugt, og hvordan de i byen Amman forsøger – i det omfang det er dem muligt – at fortsætte deres livsforløb med uddannelse og planlægning af "det gode liv". Sarah-Louise Japhetson Mortensen opererer ligeledes med mennesker, der drømmer om og aktivt søger at arbejde sig hen imod et andet liv. Mortensen lavede i efteråret 2016 feltarbejde i den nu lukkede flygtninge- og transitlejr kendt som Junglen i den franske havneby Calais. Her fulgte hun en gruppe unge sudanesiske mænd, og i artiklen spørger hun, hvordan stabilitet skabes på flugt. Paradoxalt finder Mortensen, at med til dette er netop de gentagne og risikable forsøg på illegalt at krydse den engelske kanal.

Som en art metarefleksion over arbejdet med at studere og dokumentere livet på flugt bidrager museumsinspektør Gitte Engholm med en alternativ form for artikel idet hun beskriver arbejdet og udfordringerne med at skabe udstillingen "På flugt" på Nationalmuseet i København. Engholm

gengiver ikke blot nogle af de mange museumsfaglige overvejelser, der indgik i arbejdet med at vurdere og indsamle genstande fra blandt andet flygtningelejre på græske øer, men også dagspressens modtagelse af udstillingen; livet på flugt og flygtningens ankomst er uvægerligt en del af den danske (politiske) samtid.

Dette nummer af Jordens Folk indeholder også to artikler uden for temaet flugt. Antropologer har i adskillige år debatteret, hvordan de påvirker "feltet", og hvilken rolle de spiller under og efter feltarbejdet. Uden for tema bidrager Nanna Hauge Kristensen med et indfølelse og samtidig skarpt bidrag til debatten, men hendes fokus er skiftet fra, hvordan "feltet" påvirkes til det mere oversete, nemlig hvordan antropologen påvirkes. Baseret på feltarbejde foretaget på et dansk hospice viser Kristensen, hvordan det personlige og faglige vanskeligt lader sig adskille, og hun opfordrer til, at vi i højere grad deler de vanskelige og (be)rørende erfaringer; vi som feltarbejdere gør os – det etnografiske feltarbejde er ofte en udfordrende proces og også de mere følsomme intra-subjektive erfaringer bør inddrages som en del af den faglige formidling og analyse. I den anden af disse artikler uden for tema beretter Marie Jakobsgråd Ravn om sit arbejde som antropolog blandt maskinmestre, i en undersøgelse af maskinmesteruddannelsens forandring fra et fokus på skibsfart til en bredere form for rådgivning, og hvorvidt fagets maritime selvforståelse og kulturelle koder følger med denne udvikling. Artiklen er et konkret eksempel på de indsigter, en antropologisk fagundersøgelse kan bidrage med.

Endelig har vi også glæden af at præsentere to boganmeldelser, der begge mere eller mindre direkte relaterer til emnet flugt. Birgitte Romme Larsen anmelder Tove Holmgaard Sørensens bog "Hjemland: syv flygtninge, syv familier, syv fortællinger – 30 år i Danmark", mens Flemming Røgilds anmelder Tina Gudrun Jensens "Sameksistens: Hverdagsliv og naboskab i et multietnisk boligområde". ■

God læselyst!

Litteratur: Schwartz, J. (1998) *Et midlertidigt liv: bosniske flygtninge i nordiske lande*. København: Nordisk Ministerråd.

Fotos ovenfra og ned: Martin Thaulow, *Good People*. Line Grüner. Betsy Joles. Anja Simonsen. Sarah-Louise Japhetson Mortensen.

Asma og børnene til Verdenscafeens åbne sommerpicnic og drageflyvning på Issehoved, Samsø.

Fra DAMASKUS til SAMSØ

OM ETABLERING AF HJEM I FREMMEDE OMGIVELSER

Denne artikel inviterer læseren med på besøg i en nedlagt landbrugsejendom på den danske ø Samsø, hvor en syrisk familie er blevet genhuset efter at være flygtet fra borgerkrigen i deres hjemland. I fraværet af personlige ejendele og i nærværet af andres, udfolder skabelsen af et hjem sig som en gradvis og kompliceret proces, der udfordrer vaner, hverdagsmønstre og forskellige opfattelser af "hjemlighed". Artiklen behandler tingenes rolle i etableringen af hjem, hverdagsliv og sociale relationer efter at have været på flugt.

af LINE GRÜNER

De grå skyer hænger tungt på himlen. Det er tidlig vinter og det er længe siden, vi sidst har haft en rigtig solskinsdag. Vi laver jokes og taler om, hvorvidt solen mon nogensinde vil finde vej til Samsø igen, og hvornår det i så fald bliver. Udenfor blæser en råkold vind hen over sydøens flade marker, og oliefyret er tændt for at holde kulden fra døren. Asma står i køkkenet og rører i kaffen ved komfuret, mens resten af familien sidder i stuen. Kaffen er til husets gæster, og derfor i dag også til den syriske families udlejer, som er ved at rydde op i den gamle lade udenfor. Ved siden af to dadelcroissanter anretter Asma en kaffekop med tilhørende undertallerken på en bakke. Den varme

To ænder familien har fået foræret i gave af deres udlejer.

kaffe bliver hældt op, og straks efter kan jeg følge dampen stige op fra koppen og blande sig med den kolde luft, som Asma bevæger sig hen over gårdspladsen og over i laden. Hun forklarer mig, at deres udlejer har arvet huset efter sin far, og at han har lånt dem alt, hvad der er i huset.

Asma kom til Samsø i 2015 sammen med sin mand Hani, Hanis lillebror og familiens fire børn. Vejen til Danmark var lang, og familien har rejst størstedelen af turen til føds. Ligesom 42 andre syrere er familien nu bosat på den lille danske ø i Kattegat, som et resultat af det danske udlændinge- og integrationsministeriums spredningspolitik. Før de flygtede boede de i et stort nyt hus i en forstad til Damaskus. Hani underviste i arabisk og Asma uddannede sig til pædagog på det lokale universitet. Vi taler ofte om erindringer fra Damaskus. Erin dringer fra før krigen startede og om glæden ved at bo tæt på familie og blandt mange mennesker. "Der var mere liv i min hverdag dengang", siger Asma.

Nu bor de på Samsø, 2,5 kilometer uden for øens hovedby Tranebjerg i en stor landejendom

med kålmarker i baghaven. Hani siger, at hans nye hus er som et langt tog, men at de kun bor i den midterste kupé.

"Hele bygningskonstruktionen og udseendet af vores gamle hus var meget anderledes", forklarer Hani. "Vi havde et stort køkken samt spiserum, et gæstetoilet og et privattoilet. Huset på Samsø er også stort, men ruminddelingen er fremmed for os. Børnenes værelser er langt fra vores, og gæsterne skal igennem hele huset for at komme ind i stuen. Det skulle vi vænne os til i starten."

Når jeg taler med familien, har de dog kun taknemmelighed tilovers for den hjælp, de er blevet mødt med, da de kom til øen og for de mure, der nu giver børnene tryghed og læ i tilværelsen. Hvor taknemmeligheden i vores samtaler bliver udtrykt med ord, forvandles den i praksis til en stædig vilje og en kamp for at få tingene til at fungere trods ændrede omstændigheder og mange nye udfordringer. Bosat på en gård har familien oplevet vanskeligheder ved at få deres dagligdag og familieliv til at fungere igen, da hverdagen ikke

Hani og hans bror cykler med børnene i skole en tidlig morgen i januar.

længere kan praktiseres på velkendte præmisser.

I fem måneder, fra oktober 2016 til marts 2017, er jeg kommet hos Hanis familie og de andre syriske familier, som bor på øen. I perioden har jeg undersøgt, hvordan familierne forsøger at skabe nye hjem i omgivelserne af donerede og udlånte genstande, som førhen indgik i andre menneskers husholdning og etablering af hjemlige rum. I Hani og Asmas hus har denne proces ikke kun påvirket den nyankomne familie i deres forhold til fortiden, nutiden og fremtiden, men situationen har også rejst lignende spørgsmål for deres udlejer, der nu ser sit barndomshjem beboet på en ny måde. En måde der til tider udfordrer hans holdninger til, hvordan et hjem - og særligt hans forældres hjem - bør holdes.

Cykelture langs landevejen

Ligesom for de andre familier, der er blevet placeret i Samsø Kommune, skyldes dele af de udfordringer Hani og Asma oplever i forhold til at falde til øens infrastruktur. Uden bil og to kilometer fra nærmeste busstop har kommunens placering af fa-

milien i et hus uden for byen påvirket deres mobilitet og hverdagsliv meget. Situation har fordret, at alle i familien har måtte lære at cykle, så de daglige indkøb kan foretages, og børnene kan komme til og fra skole, børnehave og dagpleje i Tranebjerg. Som familiens næstældste mand har Hanis bror hjulpet til med indkøb ved siden af cykelturene til og fra sprogskolen syv km væk. Hos en lokal landmand handler han frisk komælk til at lave arabisk yoghurt og ost. Om vinteren med glatte veje er det nogle gange svært, forklarer han, da den store mælkedunk kan give ham overbalance på cyklen.

Da familien ankom, fik de at vide, at det er normalt at cykle i Danmark, og at mange på øen vælger cyklen som transportmiddel til og fra arbejde, da afstandene mellem byerne er relativt korte, og busruterne lange og få. For familien er cyklen dog ikke blevet introduceret i deres liv som et alternativt valg, men som en præmis. Cyklen er blevet en central betingelse i deres liv, der har været bestemmende for hverdagsrytmen og omfanget af aktiviteter i dagligdagen. De nye omstændigheder afspejler

Hani hjælper til med at flytte en kuffefryser for en af familiens venner, Bassam, som netop har fået ny adresse på øen. Før boede Bassam i lejlighed, men han er blevet tildelt en ny og større bolig af kommunen, da han venter på familiesammenføring.

sig helt konkret i børnenes garderobe. Da vinteren gjorde sit indtog blev garderoben udvidet til også at indeholde fire gule refleksveste, der skulle sikre at de nyudklækkede cyklister var så synlige som muligt for lastbilerne på de smalle landeveje. I efteråret var Hanis bror en morgen blevet mødt af en vred lastbilchauffør, der sagde, at det var uansvarligt og farligt at cykle med børnene så tidligt om morgenen. Selvom de havde lys på, havde det været svært for chaufføren at se dem, og alle var blevet bange. Hani er stadig utryk ved, at børnene skal cykle på den mørke landevej, og han fortæller, at de på vej til skole gør mange stop, da vejen har flere bakker, og hverken Asma eller børnene har været vant til at cykle. Når der kommer en ledig bolig i Tranebjerg, vil de gerne flytte ind til byen, så skole og indkøbsmuligheder er i gåafstand, og deres nye venskaber lettere kan plejes. Sammen med fem andre syriske mænd, der bor på øen, mødes Hani og hans bror til kortspil om aftenen, når det kan lade sig gøre. De skiftes til at lægge hus til, men da afstandene mellem husene spænder op til 10 kilometer, og ingen af

dem har fået godkendt deres kørekort, bliver det tit aflyst, hvis vejret er for dårligt. Asma har i perioder også følt, at livet i Danmark har været ensomt for hende, da hun har siddet meget alene ude på gården med deres yngste barn. "Herfra mit vindue er udsigten smuk, men jeg ser kun marker, og det er svært at møde nye mennesker og lære folk at kende", siger Asma. Det hun tænker mest på er dog ikke hende selv, men hendes børn, som ikke laver noget efter skole, men som også bare er hjemme det meste af tiden. Hun håber på, at de i en lejlighed i byen vil kunne få nogle gode naborelationer og et nemmere udgangspunkt for at komme i snak med andre lokale.

Når deres udlejer aflægger gården et visit, er det derfor en glæde for familien, og særligt for børnene, der spændt følger med i hans arbejde fra sidelinjen. Trods sprogbarrieren, der stadig hæmmer de voksnes samtaler, har de to forældre nydt at se deres børn være opsøgende og stille nysgerrige spørgsmål.

Etableringen af nære venskaber og et nyt socialt netværk bliver gennem forklaringer og fortællinger som disse italesat som familiens stadige mål, som

Fire juledekorationer som børnene har lavet til juledag i børnehaven.

nøglen til at kunne finde fodfæste i deres nye sammenhæng. En kompliceret proces, som de konkrete og praktiske omstændigheder ved livet på landet både udstikker muligheder og begrænsninger for. Hani har flere gange udtrykt, at transportudfordringerne betyder, at de nogle gange har fravalgt eftermiddags- og aftenarrangementer på skolen, fordi det simpelthen har været for mange brikker, der skulle gå op i forhold til spisetider og sovnetider.

I fraværet af egne ting og i nærværet af andres

Huset, som familien bor til leje i, har tre stuer og tre soveværelser fordelt på et plan, men Hani og Asma holder kun den midterste stue og køkkenet opvarmet. Det koster meget at holde hele huset varmt, og begrænset af deres økonomi har de ikke kunne fyre nok til at opvarme alle rum. Huset var fuldt møbleret, da de flyttede ind, og det store antal af gryder, krukker, riflede plyssofaer og kaffeborde med grøn mosaik afslører, at hjemmet er "vokset", og huset fyldt op gennem flere årtier, mens udlejers familie har haft deres daglige liv og gøren på gården.

Efter Hani og Asmas familie er blevet boligplaceret på øen har de modtaget en kommunal etableringsydelse til køb af hårde hvidevarer, senge og lignende udstyr til at komme godt fra start. Fordi huset i Hani og Asmas tilfælde dog allerede var fuldt møbleret, har familien ikke haft nogen indflydelse på interiør og møblering, men prioriteret at købe cykler, skoleting til deres ældste børn og ekstra køkkenudstyr. I forsøget på alligevel at skabe rum for hjemligt samvær i nærværet af de fremmede ting, har Hani og Asma efter de er flyttet ind på gården, omarrangeret køkken-redskaberne og ommøbleret stuerne. De fleste af den tidligere ejers ejendele og møbler er nu blevet forvist til de ubenyttede finere stuer i værelserne mod syd, hvor de står opmagasineret sammen med alle de andre gamle møbler og med et par af familiens flyttekasser og tøjsække. På væggene hænger der dog endnu billeder fra da deres udlejers far boede på stedet. Der er tunge guldrammer med naturmotiver i guldalderstil samt bondepiger og bondedrenge og "Flora Danica" print i tynde trærammer. I den centrale stue er

Familiens ældste datter venter i vinduet på at Hani og hans bror kommer hjem fra sprogskole.

kakkelbordet erstattet af et stort kvadratisk tæppe med brunt blomstermotiv, som familien har modtaget i donation, og langs de mintgrønne vægge står sofaerne nu parkeret ved siden af familiens egne skummadrasser. Med denne indretning er der siddepladser uanset i hvilket niveau gæsterne skulle ønske at slå sig ned. Huset er altså på flere måder blevet et visuelt og konkret møde mellem forskellige tider, forestillinger, identiteter og tilhørsforhold, og i ommøbleringen genforhandles alle forhold.

Syrien og Samsø på samme tid

Om natten har Hani svært ved at sove, fordi han ikke ved, hvad der skal ske med hans familie – både hans nære familie på Samsø, men også hans søskende og forældre, som stadig bor i det krigshægede Damaskus. Hani tænker meget på, hvordan det skal gå dem allesammen i fremtiden. Kan de nogensinde vende hjem til Syrien igen, er deres brødre og søstre i sikkerhed, og hvis familien skal blive i

Danmark, vil det lykkes for dem at finde arbejde og for børnene at få kammerater? Spørgsmålene bliver sjældent italesat, men den konstante bekymring og tankevirksomhed afspejles om end tavst dog alligevel så udtrykfuldt i Hanis trætte øjne, der bærer præg af mange nætters søvnløshed og spekulation. I de fleste dagstimer akkompagneres det bekymrede blik imidlertid altid af et karismatisk smil og underholdende fortællinger, der momentvis distraherer tristhed og modløshed. Følelser, der ellers let kan trænge sig ind og slå skår i de sarte sociale relationer, der spirer blandt øens nyeste tilflyttere. Et ungt syrisk vennepar af familien har fortalt mig, hvordan de holder af at komme i huset, fordi Hanis humoristiske omgang med realiteterne spreder glæde og hjælper dem til at føle, at de ikke kun er "flygtninge", men normale mennesker med et normalt liv.

Med den nye indretning og installationen af WIFI i huset er det om natten muligt for Hani at følge nyheder fra krigen i Syrien på TV'et i stuen. Alt

Forår og flyttedag. Asma vasker op og pakker de sidste køkkenting i kasser.

imens resten af familien sover i det tilstødende værelse, falder Hani i søvn til lyden af Al-Jazeera på en af madrasserne på gulvet og vågner først, når børnene tidligt næste morgen har skruet tilstrækkeligt højt op for tegnefilm på Youtube. På den måde er det lykkes Hani at gøre plads på den gamle gård til at reetablere en visuel og direkte forbindelse til sit hjemland, til sin fortid, sin familie og den virkelighed, der for kun få år siden udgjorde hele hans verden. At skabe sammenhæng mellem fortid, nutid og fremtid på en meningsfuld måde udgør et eksistentielt dilemma, som konstant bearbejdes både i tanker, ord og handling.

De mange komplekse forsøg på at navigere i tilværelsen får et lavpraktisk og forståeligt udtryk i familiens ommøblering og indretning af huset. Brugen af nogle ting og afskaffelsen eller opmagasineringen af andre bliver en forhandling af livsstil og måder at være hjemme på, og de daglige til- og fravalg udstikker således en konkret og sanselig struktur for deres tanker omkring hjemlighed.

I løbet af mit feltarbejde har jeg fulgt, hvordan kum-mefrysere, sofaer og klædeskabe har cirkuleret rundt på øen og ind og ud af familier og hjem. Jeg har i den forbindelse studeret udvekslingens betydning for skabelsen af sociale relationer og oplevet, at det at kunne hjælpe hinanden, at "give igen", har betydet noget positivt for udviklingen af venskaber. I modsætning til de ejendele, der modtages i ren donation, indgår ting, middage og tjenester, der modtages som del af gensidige håndsørkninger som vigtige faktorer i etableringen af sociale fællesskaber.

Dette gælder først og fremmest de interne relationer blandt syrerne, når de handler ind for hinanden i Aarhus og jagten sættes ind på frisk fladbrød og elpærer med koldt hvidt lys i Bazar Vest. Det gælder dog også i de tilfælde, hvor det er andre lokale, som bliver en del af den gensidige udveksling. Her kan der i stedet være tale om at takke ja til en kop kaffe eller at familierne på skift gæster hinandens huse med små værtskaver.

Børnene har glædet sig til at flytte og hjælper til med at bære deres egne ting op på det nye børneværelse.

Kaffekopper og praktisk erindring

Tilbage i huset hos Hani og Asma følger jeg senere på eftermiddagen med børnene udenfor og træffer familiens udlejer i laden. Mens børnene cykler om kap i gruset, introducerer jeg mig selv for ham og fortæller, at jeg ofte besøger familien og har set mig nysgerrig på hans og familiens interne relation, husets og interiørets historie. Han forklarer for mig, at hans far gik bort for to år siden, kort tid før Hani og Asma var ankommet til Samsø. Da huset var komplet udstyret med alt fra service og senge-
linned til sofaer og spisebord, havde han dengang besluttet, at huset var et oplagt lejemål til den nyankomne familie. Siden har han haft Hanis bror med på jagt og børnene med i laden, når han engang imellem kommer på gården for at rydde ud af de gamle ting, der endnu står tilbage. Han forklarer dog, at det har været underligt at vænne sig til,

at der nu bor en syrisk familie i hans fars gamle hus. Han fortsætter og fortæller mig, at han stadig husker, hvordan han fik en klump i halsen første gang han fik serveret arabisk kaffe i sin fars gamle kop. Gensynet med det velkendte porcelæn vakte minder fra hans barndom til live og bragte for et kort øjeblik svundne begivenheder og følelser i dialog med eksotiske noter af kardemomme. I mødet med den nye familie og deres håndtering af husets ting blev tanker om husets fremtid og minderne om hans far nærværende.

I antropologiske studier af slægtskab og erindring har blandt andet Nicolette Makovicky skrevet om, hvordan transmissionen af ejendele fra en generation til den næste, skaber en særlig intimitet mellem arvtager og de nedarvede genstande, der kan associeres med kontinuitet og genealogi. At samle personlige og tidligere slægters genstande kan med an-

dre ord skabe tilhørsforhold, da det fungerer som en art praktisk erindring, hvor tidligere generationers værdier og livsførelse ikke kun er dokumenteret i tingenes materielle beskaftethed, men også kan føles i den sanselige brug af genstandene. I huset har de to slægtskabshistorier og forskellige måder at være hjemme og holde hjem på ydet indflydelse på hinanden og skabt sociale relationer i udvekslingen af erfaringer og tanker, men i processen også givet anledning til små uoverensstemmelser.

I februar 2017 bliver Hanis familie tilbudt et nyt sted at bo efter godt halvandet år i huset, og de har siden forladt stedet til fordel for en lejlighed beliggende mere centralt, hvor cykelturene er erstattet med gang, og hvor de slipper for at skulle passe det store hus. Da næsten alle møbler tilhørte udlejer i deres gamle hus, har de i lejligheden indrettet sig med udvalgte tæpper og møbler fra kommunens donationslager, som er frivilligt drevet af afdelingens integrationsmedarbejdere. Familien har nu fået muligheden for at indrette sig, om end med donerede ting, så med selvalgte donerede ting.

Frikadeller, falafel og fadøl

Rundt omkring på hele øen udfolder skabelsen af hjem og sociale relationer sig som dynamiske processer drevet fremad af håndsrekninger, udveksling af genstande, vilje, rutiner og vaner, men også begrænset af misforståelser og praktiske udfordringer. I et forsøg på at fremme en mere tværkulturel kommunikation og skabe venskaber mellem øens ældre og nye beboere er en række af de lokale engageret i et frivilligt netværk, der arrangerer fællesspisningsarrangementer og tiltag, hvor dialogen og mødet bliver givet en platform. Etableringen af Verdenscaféen er et eksempel på en idé ført ud i livet som et samarbejde mellem danskere og syrere på øen. Her er det meningen, at øens indbyggere kan mødes og lære hinanden at kende, når caféen hver lørdag inviterer indenfor til kaffe, Uno og nye bekendtskaber. Andre lokale tiltag bliver drevet frem af det aktive foreningsliv på Samsø, og i foråret 2017 resulterede det blandt andet i et fællesspisningsarrangement under navnet "frikadeller, falafel og fadøl". Som titlen indikerer, blev det en fest med både "arabisk" og "dansk" mad på bordet. Over 60 mennesker gæstede arrangementet, og i løbet af aftenen blev der som del af et planlagt indslag diskuteret forskellige opfattelser af

ordet "hjemlighed" rundt omkring ved bordene. Som en af aftenens deltagere udtrykte det for mig, så føler vedkommende sig "hjemme", når hun ser de gamle træer, bakkerne og stenene, som hun har kendt siden hun var barn, og som har kendt hende og hendes tidligere slægter. De materielle omgivelser besidder potentialer for at tilbyde os perspektiv, struktur og mening i livet. På mange måder tydeliggør kvindens udtalelse mange af de vanskeligheder som derfor også kan ligge i at skulle etablere et liv i omgivelser, hvor alt velkendt er fraværende, som det er tilfældet for de syriske familier på Samsø. Hvis vi skal nærme os en forståelse af, hvilke udfordringer og komplekse forhold, der kan ligge i at skulle skabe et hjem forfra efter en periode på flugt, kan tingenes verden afsløre ellers uartikulerede aspekter af menneskets socialitet og måder at skabe sig hjem i verden på.

I sommeren 2018 vil temaet "hjem" blive opført som udstilling på Samsø Museum. Udstillingen skal lægge op til diskussioner om, hvad og hvor "hjem" er, og hvordan følelser af hjemlighed skabes. I samarbejde med museet og lokale på øen skal udstillingen designes med henblik på at fortsætte udviklingen af eksperimenterende platforme for dialog på øen. Udstillingen skal opføres i samarbejde med Hani og Asma og andre af de lokale familier, som har deltaget i projektet siden efteråret 2016. ■

Forslag til videre læsning:

Makovicky, Nicolette. Closet and Cabinet: Clutter as Cosmology. I: Home Cultures, 2007: 4(3)

Larsen, Birgitte R. Drawing Back the Curtains: The Role of Domestic Space in the Social Inclusion an Exclusion of Refugees in Rural Denmark. I: Social Analysis, 2011: 55(2)

Marcoux, Jean-Sébastien. The Refurbishment of Memory. I: Daniel Miller (red) Home Possessions. Material Culture behind Closed Doors. Berg 2001

LINE GRÜNER ER KANDIDATSTUDERENDE I VISUEL ANTHROPOLOGI VED AARHUS UNIVERSITET. ARTIKLEN ER SKREVET PÅ BAGGRUND AF HENDES FELTARBEJDE BLANDT SYRISKE FAMILIER PÅ SAMSØ, OKTOBER 2016 TIL MARTS 2017.

Alle fotos af forfatteren.

Ankomsten af flygtninge til Bornholm blev af nogle opfattet som at skubbe den bornholmske befolkning ud over vandkanten.

Illustration af Capucine Pageron.

“DU KAN KUN KOMME TIL VANDKANTEN HER, SÅ FALDER DU I VANDET”

EN ANALYSE AF LOKALE OPLEVELSER AF PLADS TIL FLYGTNINGE PÅ BORNHOLM

Bølgerne er gået højt i de seneste års diskussion om plads til flygtninge i Danmark. Denne artikel dykker ned i, hvordan denne diskussion har taget form på Bornholm. På baggrund af fire måneders feltarbejde i foråret 2016 undersøges sammenhængen mellem bornholmeres opfattelse af “plads” i deres lokalsamfund og deres holdninger til tilstedeværelsen af flygtninge på øen.

af IDA BRINK

I august 2014 åbnede Røde Kors i samarbejde med Bornholms Regionskommune et asylcenter på et nedlagt plejehjem i byen Rønne. Siden da er yderligere to permanente og tre midlertidige centre fordelt rundt på øen kommet til. Øen har i flere omgange over de seneste årtier modtaget asylansøgere og flygtninge, men som nedenstående citat fra en 19-årig gymnasieelev illustrerer, opleves de seneste par års udvikling af mange bornholmere som ekstra bemærkelsesværdig:

“Når man går i Rønnegaderne, når man går på Store Torv, man ser jo de her (flygtninge, red.) alle steder. Det havde man ikke set før. På gaden så man jo ikke så mange udlændinge her, fordi det har altid været en meget konservativ indelukket lille ø”.

I artiklen argumenterer jeg for, at etnisk danske

bornholmeres holdninger til tilstedeværelsen af asylansøgere og flygtninge på øen afhænger af lokale opfattelser af “plads”. Mens begrebet plads i en almindelig forståelse primært associeres med spatiale forhold, så henviser det i den måde bornholmerne bruger det også til “plads i fællesskabet”. Udsagn om “plads til” handler altså også om forestillinger om rummelighed og om at passe ind på Bornholm. Dette undersøges gennem følgende etnografiske vinkler: 1) hvordan en status som Udkantsdanmark indvirker på oplevelser af plads, og 2) hvordan flygtnings kulturelle baggrund har betydning for, hvorvidt der vurderes at være plads til dem i det bornholmske fællesskab. Dermed bruges plads som en prisme til at nuancere debatten om danskeres holdninger til asylansøgere og flygtninge i et af landets yderområder.

Røde Kors' flag svaer i vinden i Aakirkeby.
Foto af forfatteren.

To kvinder tager et hvil under et arrangement i Rønne Idrætshal.
Foto af Martin Thaulow, Good People.

Beboere og ansatte på asylcentre ved Hasle Camping og Hasle Vandrehjem fejrer kurdisk nytår. Centrene lukkede ned, da turistsæsonen gik i gang. Foto af Martin Thaulow, Good People.

Fremmede ansigter i bybilledet

Ud fra Udlændingestyrelsens oversigt over kommune-kvoter har Bornholms Regionskommune i årene 2014-2016 fået tildelt henholdsvis 54, 144 og 85 flygtninge. Personer med oprindelse i Syrien og Eritrea er blandt de største grupper, men langt fra de eneste, og øens asylcentre har huset over 30 forskellige nationaliteter. Det højeste antal asylansøgere på øen i løbet af mit feltarbejde var på cirka 740 mennesker, men dette er i konstant forandring, da asylansøgere i Danmark ofte bliver flyttet rundt mellem landets forskellige asylcentre.

Selvom der officielt er forskel på flygtninge og asylansøgere, var disse to kategorier ikke klart afgrænsede for en stor del af mine informanter og blev ofte samlet under betegnelsen 'flygtninge'. I det følgende er det derfor denne term, der anvendes til at omfatte begge grupper for at være tro mod mine informanters oplevelser. Sideløbende med denne sammenvævning var der også forskel på, hvem mine informanter så som del af denne kategori. I nogle kontekster blev personer, der flygtede til Bornholm

i 90'erne, primært fra de tidligere jugoslaviske lande, og i 00'erne fra Burma og Nepal også inkluderet i flygtninge-kategorien. I andre sammenhænge blev de omtalt som "vores tidligere flygtninge" eller blot "bosnierne", "nepaleserne" og "burmeserne". Den pluralitet jeg fandt i mine informanters kategorisering af de forskellige ikke-etnisk-danske på Bornholm viser, at flygtninge ikke er en klart defineret og afgrænset kategori på øen, hvilket understreger identitetens omskiftelige karakter. Antropologisk bliver det dermed blot endnu mere interessant at undersøge, i hvilke situationer bornholmere mener, at der er "plads" til flygtninge, og i hvilke de ikke gør.

Pladsen i Udkantsdanmark

Jeg blev tidligt i mit feltarbejde opmærksom på, at mange af mine informanter beskrev Bornholm som et lille samfund. I forlængelse heraf undrede det mig, at øens og befolkningens størrelse både blev brugt til at argumentere, at der var masser af plads til flygtninge eller mangel på samme. Førstnævnte forhold kom for eksempel til udtryk i talen om Bornholm

som 'Udkantsdanmark'. Bornholms Regionskommune er af det tidligere Ministerium for By-, Bolig- og Landdistrikter blevet kategoriseret som en af landets 16 yderkommuner. I medierne er Bornholm ligeledes blevet beskrevet som 'Udkantsdanmark' og som en landsdel i afviklende forfald. Dette blandt andet som følge af, at Bornholm har en stigende ældrebefolkning og en voksende befolkningsfraflytning.

I september 2014 røg Bornholms befolkningstal for første gang i over et århundrede under en frygtet grænse på 40.000 indbyggere. Som en følge heraf var befolkningsfraflytning og ikke mindst opbremsningen af denne noget, der fyldte meget for mine informanter. Tilflyttere er derfor i meget høj kurs og en af mine informanter fortalte mig, at han som nylig tilflytter havde oplevet at blive stoppet af fremmede på gaden, når han gik tur med sin barnevogn, og takket for at have bragt børn til øen. For mine informanter var der dog uenighed om, hvorvidt de nyankomne flygtninge indgik som en del af puljen af ønskede tilflyttere eller ej.

Fremtrædende i det lokale mediebillede og i den

lokalpolitiske diskurs var en retorik, der støttede op om ankomsten af asylansøgere og flygtninge med forhåbninger om, at det vil generere vækst og skabe arbejdspladser på Bornholm. Et synspunkt der lægger sig op ad en bredere national diskurs om at asylansøgere og flygtninge kan udgøre den nye befolkning i Danmarks affolkede yderområder, som blandt andet diskuteret i rapporten *Den Nye Landbefolkning* af Birgitte Larsen, Karen Olwig og Zachary Whyte. En af mine informanter talte sig ind i denne opfattelse: "Bornholm har mistet mange tusinde indbyggere over de seneste 10-15 år, da job- og uddannelsesmuligheder er få og man derfor er nødt til at tage over (til Danmark på den anden side af Østersøen, red.). Det gode er, at vi kan få billig arbejdskraft og fyldt nogle byer ud, som var ved at være forladte". Andre af mine informanter nævnte det positive i, at der kom børn til, der kunne fylde ud i de ellers lukningstruede skoler, eller at flygtninge bragte tiltrængt "nyt liv" til øen. Disse personer så flygtninge som nogle, der udfylder et tomrum skabt af de seneste års befolkningsfraflytning og

Flygtninge blev omtalt som "de lavthængende frugter" i jagten efter ny arbejdskraft på Bornholm.

Illustration af Capucine Pageron.

brugte dermed Bornholms udkantsproblematikker og faldende befolkningstal i deres argumentation for, hvorfor de synes, at der netop derfor var plads til flygtninge på øen.

På den anden side blev Bornholms størrelse og placering i udkanten af Danmark også brugt som begrundelse for, at der ikke var plads til flygtninge. Her handlede udsagn om Bornholms størrelse som "lille" også om arbejdsløshed eller oplevelsen af en træg økonomi, men flygtningene blev set som havende en negativ virkning på disse problematikker. Eksempelvis udtalte en af mine informanter: "Jeg synes ikke, de skal være her, og det er altså ikke fordi, jeg er racist. Øen er for lille og er i forvejen ved at gå nedenom og hjem. Og så hører man det der

med, at virksomheder får smidt penge efter sig, hvis de ansætter flygtninge, og vi har i forvejen mange arbejdsløse. Samfundet er for lille til at tage flere". Udtalelser om øens størrelse handlede også om at være et lille antal mennesker, der nemt kunne blive "rendt over ende" eller "presset ud over kanten". Således forklarede en af mine informanter hans oplevelse af mangel på plads til flygtninge på denne måde: "Du kan kun komme til vandkanten her, så falder du i vandet. Hvis der kommer flere ind og skubber mod den vandkant, så er der nogle, der skal falde i vandet – ikke! Så jeg tror, øen er for lille til så mange mennesker. Hvis det er meningen, at de skal ud og integreres i samfundet eller på arbejdsmarkedet, så tror jeg virkelig på, at de

kommer til at presse det bornholmske samfund".

Yderligere refererede mine informanter ofte til en bekymring for, at tilstedeværelsen af flygtninge ville forringe velfærdsydelse til de bornholmske borgere. Karen Olwig og Karsten Paerregaard skriver i bogen *The Question of Integration: Immigration, Exclusion and the Danish Welfare State*, at immigration bliver opfattet som en byrde for velfærdsstaten i Danmark. På Bornholm hvor velfærdsydelse i forvejen opleves som mangelfulde i kraft af øens udfordringer som yderkommune, opfattes denne byrde som ekstra tung.

Bornholmernes udtalelser om mangel på plads handlede altså sjældent om tal og kvadratkilometer, men derimod om oplevelser af i forvejen at døje med arbejdsløshed og afvikling af velfærdsinstitutioner. De brugte dermed pladsmetaforer til at beskrive mere sociale og politiske forhold. Fælles for både dem der mente, at flygtninge var en gevinst for Bornholm og dem der mente, at de var en byrde, var et fokus på arbejdsmarkedet. I det følgende vil jeg derfor undersøge, hvordan flygtninge opfattes at "passe ind" på det bornholmske arbejdsmarked.

De lavthængende frugter

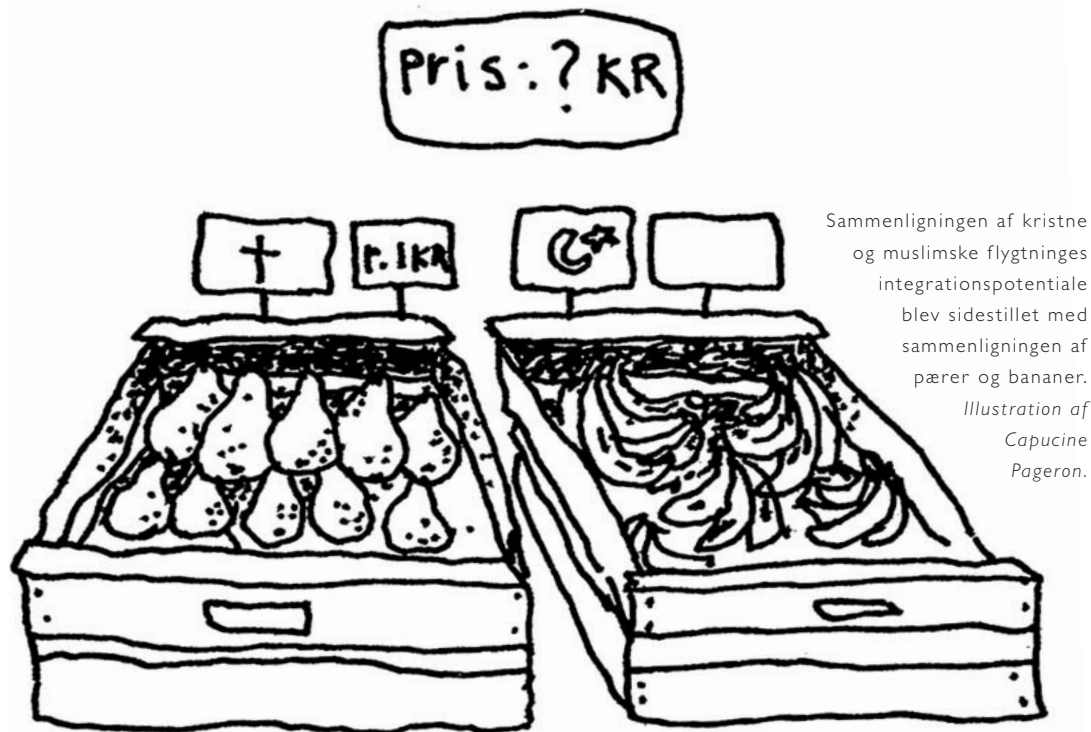
Det bornholmske arbejdsmarked er kendetegnet ved sæsonarbejde og derfor et svingende forhold mellem udbud og efterspørgsel i arbejdsstyrken. På trods af at nye tal fra Kommunernes Landsforening og Danmarks Statistik viser, at bornholmske virksomheder i de seneste år har været i rekordhøj vækst i forhold til resten af landet, peger de statistiske undersøgelser stadig på problematikken i det dalende befolkningstal, samt at det vil kræve en del ny kvalificeret arbejdskraft til Bornholm, hvis væksten skal fortsætte. Ifølge Bornholmerdata.dk og Center for Regional- og Turismeforskning vil der i øens fremtid være en stor mangel på uddannet arbejdskraft, hvorimod udbuddet af ufaglærte vil overgå efterspørgslen. Formanden for Dansk Metal på Bornholm udtalte om flygtningenes betydning for de fremtidige udfordringer for øen: "Hvis vi ikke kan skaffe arbejdskraft herovre, så har vi et problem med, at virksomheder stille og roligt vil udvandre fra Bornholm med det resultat, at vi ikke kan vækste øen, som vi skal (...). Det er også derfor, at vi selvfølgelig spiller med åbne kort i forhold til det her og siger, jamen kunne man tænke sig, at 4, 5, 8, 10 af dem her (flygtningene, red.) kunne

være dem, vi kunne bruge, så er det klart, så skal vi gå efter de lavthængende frugter. Så er der jo ingen grund til at kravle op i træet, hvis man kan stå og pille dem på jorden". Ligeledes har ledelsen i en af øens største virksomheder JENSEN Denmark A/S udtalt, at de har gjort en indsats for at kompetenceafklare flygtninge og undersøge, om de kan være en mulig fremtidig arbejdskraft, da de ser befolkningsfratrykningen som flaskehalsen for deres vækst.

De ovenstående personer ser altså flygtninge som nogle, der kan udfylde det efterspurte tomrum på det bornholmske arbejdsmarked, forhåbninger de delte med mange andre af mine informanter, også med personer der ikke sad i ledelsespositioner. Omvendt mente andre bornholmere, at flygtningene ville fylde ud i den del af arbejdsstyrken, der ikke er efterspurgt på øen. En af afdelingslederne på Bornholms Slakteri fortalte om det særlige ved arbejdsløshed på Bornholm: "Man kan tage et eksempel, for to år siden måtte vi lukke slagteriet her – det blev så reddet. Men der sagde man jo også dengang, at hvis der blev sluppet 200 slagteriarbejdere løs, så ville man jo skubbe til hele det der arbejdsløshedssystem, vi har. I Jylland der lukkede man slagteriet i Esbjerg. Der var 600-800 mand. I løbet af et øjeblik så var de væk. De forgrener sig meget hurtigere. Jeg synes de snakke om, at efter et halvt år så havde jobbankerne skaffet dem job (...). Det kan du ikke her på Bornholm. Man kan jo ikke, hvad hedder det ordsprog? Man kan ikke klippe en skaldet".

Visse af mine informanter begrundede deres følelse af mangel på plads til flygtninge på Bornholm med, at de selv havde oplevet arbejdsløshed. Eksempelvis en butiksansat i Aakirkeby, der til spørgsmålet om hvorvidt Bornholm er rustet til at huse flygtninge, svarede: "Folk her mangler selv. Der er så meget arbejdsløshed og det der er, er meget sæsonpræget. Jeg har selv prøvet hvordan det er at gå arbejdsløs. Det er mere vigtigt at hjælpe de fastboende". På den anden side var en del af mine informanter, som var meget positive omkring tilstedeværelsen af flygtninge på øen uden for arbejdsmarkedet, så egen arbejdsløshed kan altså ikke være den eneste forklaring på oplevelser af manglende plads til flygtninge.

Mine informanters oplevelser af plads til flygtninge handlede ikke kun om lokale forhold såsom arbejdsløshed, befolkningsfratrykning og pressede

velfærdsinstitutioner. Jeg fandt nemlig, at flygtningenes etnicitet og religiøsitet også spillede en rolle i forhold til, om mine informanter mente, at der var "plads" til dem på Bornholm eller ej.

Plads til både pærer og bananer?

Stine Krøijer og Inger Sjørsløv argumenterer i deres artikel *Autonomy and the Spaciousness of the social in Denmark* for, at man skal se på de sociokulturelle og relationelle dimensioner i det spatiale. De beskriver, hvordan *spaciousness*, på dansk oversat til 'rummelighed', bygger på idealer om egalitarisme og inklusion. Dette fandt jeg gældende, når nogle af mine informanter kobede udsagn om Bornholm som "lille" til det bornholmske samfunds evne til at rumme andre. "Lille" fik altså en mere social betydning end en rent fysisk og geografisk forståelse. Disse informanter beskrev bornholmere som "imødekomende" og "venlige" og fremhævede størrelsen på den bornholmske befolkning som en fordel, fordi "alle kender alle", og at der dermed var en forståelse for at hjælpe og passe på hinanden. De forklarede, at flygtninge derfor passede godt ind på øen, fordi de ville blive taget godt imod og samtidig ikke kunne

"gemme sig" lige så let som i landets større byer.

Dette er interessant set i forhold til en anden af Krøijers og Sjørsløvs pointer vedrørende forståelsen af rummelighed: Nemlig at rummelighed samtidig med at indeholde idealet om inklusion også indeholder en opfattelse af et afgrænset sted, der skal deles med andre. Således er rummelighed også baseret på krav til individet om ikke at stikke ud og fylde for meget, da det vil opfattes som at tage pladsen fra andre. Samtidig med at visse af mine informanter mente, at det var positivt, at flygtninge ikke kunne gemme sig eller blive glemt i menneskemængden på Bornholm, var der også dem, der mente, at flygtninge "fylder for meget" eller "stikker ud" i det bornholmske bybillede. I disse udtalelser var der en tendens til at mene, at særligt de muslimske flygtninge stak ud og derfor var den gruppe, der var sværest at få til at passe ind i det bornholmske samfund.

En af de lokale erhvervsdrivende i Aakirkeby udtrykte sin frustration således: "Hvis du snakker med socialdemokraterne, vil de sikkert komme med den samme smøre om, at det er positivt, at der kommer nogle flere mennesker til øen og referere til,

hvor godt det er gået med det sidste hold af flygtninge, bosnierne og burmeserne. Men de fleste er af en kristen baggrund. Det er lidt ligesom at snakke om pærer og bananer efter min mening. Dem der kommer nu, har jo en helt anden baggrund der måske ikke har samme mulighed for at integrere sig". Et lignende udsagn hørte jeg, da jeg interviewede en anden butiksleder. Han fortalte om forskellen på de praktikanter, som han havde haft: "Det er jo det, der er forskellen. Sådan en burmeser de er jo simpelthen så høflige (...), hvor dem med arabisk afstamning, de er måske lidt mere en anden type mennesker. Jamen, de andre de har en anden stolthed, og de er sådan mere, vi gør hvad der passer os, hvor burmeserne, de gør, hvad der bliver sagt og retter ind – ikke. De er utrolig venlige overfor kunderne, og det er jo det, man kan klare sig på".

Udover denne hierarkisering mellem kristne og muslimske flygtninge var der også en tendens til at foretrække familier frem for enlige mænd. Især børnefamilier blev opfattet som at passe godt ind på øen, hvilket blev begrundet med, at flere børn var godt for de bornholmske skoler, men også med at børnefamilierne jo var "helt almindelige mennesker". Enlige unge mænd derimod blev set som nogle, der skabte utryghed, blandt andet ved at "gruppere" sig i nattelivet. En opfattelse blandt mine informanter var, at de enlige mænd derfor passede bedre ind "[der]ovre", ofte med reference til København. De ovenstående eksempler viser, at spørgsmålet om plads også handler om forskellighed, og om hvor meget flygtninge opfattes at skille sig ud, både i bybilledet, i deres adfærd og kulturelt. Debatten om plads til flygtninge på Bornholm kompliceres altså yderligere ved, at der opfattes at være plads til nogle flygtninge, men ikke alle.

I denne artikel har jeg undersøgt, hvordan bornholmeres opfattelser af "plads" kan bruges som en linse til at forstå deres holdninger til tilstedeværelsen af flygtninge på øen. Jeg har vist, at udtalelser omkring "plads til flygtninge" i højere grad handler om sociale forhold på Bornholm end om antallet af kvadratkilometer. Vurderinger af plads til flygtninge eller mangel på selv samme afhænger nemlig af, om de bliver set som nogle, der kan afhjælpe eller forværre de oplevede forhold, som Bornholm har i kraft af at være et "lille samfund" i Danmarks udkant. Flygtninges tilstedeværelse på øen bliver således tænkt ind i allerede eksisterende

de problemer og muligheder i den bornholmske kontekst, såsom et dalende befolkningstal, arbejdsløshed, tætte relationer og (u)rummelighed.

Artiklens fokus på udkantsproblematikkerne på øen og særligt på det bornholmske arbejdsmarked har vist, at oplevelser af plads er relative, og at personers holdninger til tilstedeværelsen af flygtninge derfor skal forstås med reference til den kontekst, som de taler ud fra. Samtidig har jeg argumenteret, at opfattelser af plads til flygtninge, udover at handle om disse lokalkontekstuelle forhold, også handler om holdninger til flygtninges evne til at "passe ind". Dette ses ved, at flygtninge bliver placeret på et kontinuum af opfattet tilpasningsevne, hvor kristne børnefamilier placeres i den gode ende og muslimske enlige mænd i den knapt så gode ende. Den tilsyneladende neutrale diskurs "plads" bliver således også en mere subtil måde for bornholmere at tale om religion og kulturelle forskelle på og til at italesætte, hvem de synes hører til på Bornholm, og hvem der ikke gør.

Mine informanternes holdninger til hvem, der passer ind, og hvem der ikke gør, var meget forskellige og ofte i direkte opposition til hinanden. Dette bekræfter blot, at diskussionen om plads til flygtninge bygger på forskellige forståelser af rummelighed og derfor skal tage udgangspunkt i personers oplevelser, ikke i tal. ■

Forslag til videre læsning:

Larsen, Birgitte Romme, Zachary Whyte, og Karen Fog Olwig. *Den nye Landbefolkning. Institut for Antropologi: Københavns Universitet. København. 2015*

Olwig, Karen Fog, og Karsten Paerregaard. *The Question of Integration, Immigration, Exclusion and the Danish Welfare State. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars. Cambridge. 2011.*

Sjørsløv, Inger, og Stine Krøijer. *Autonomy and the Spaciousness of the Social in Denmark. I: Social Analysis, Vol 55, Issue 2. 2011.*

IDA FOLDEN BRINK ER KANDIDATSTUDERENDE VED INSTITUT FOR ANTROPOLOGI, KØBENHAVNS UNIVERSITET. ARTIKLEN ER BASERET PÅ ET FELTARBEJDE PÅ BORNHOLM FRA FEBRUAR TIL JUNI 2016. PÅ BAGGRUND AF DETTE FELTARBEJDE ER BRINK NU ER I GANG SIT AFSLUTTENDE SPECIALE, DER UNDERSØGER KRYDSFELTET MELLEMLIGT INTEGRATION OG DANSKE CENTERPERIFERI PROBLEMATIKKER.

I en af byens mange små tekstilfabrikker producerer arbejderne, som primært er unge syriske mænd, jeans.
Foto: Naya Marie Nord.

FLUGTEN FRA FLUGTEN

af NICOLINE ALLETORP OG NAYA MARIE NORD

Tyrkiets næsten tre millioner syriske flygtninge lever et liv præget af social og strukturel marginalisering, daglig diskrimination, usikkerhed og stagnation. Håbet om sikkerhed, en tryk fremtid og et nyt hjem – i fysisk, men særligt i social og psykologisk forstand – er vanskeligt at opfylde. I en søgen efter at skabe en meningsfuld fremtid og et værdigt liv flygter nogle fra flugten og vender hjem til Syrien.

“79 mennesker blev dræbt af kampvogne, da militæret invaderede landsbyen. Det var dommedag. Det var meget, meget hårdt for os. Det var ligesom at se en krigsfilm i fjernsynet. Og så besluttede vi os for at tage afsted. Vi tog af sted i en sådan fart, at vi ikke havde tid til at medbringe noget som helst. Ikke engang Ramas dukker. Hun leder stadig efter dem under sofaen” (Zeinah).

Ligesom så mange andre syrere havde Zeinah, en 35-årig elektroingenør og enlig mor til to, oplevet at måtte forlade sit hjem i Syrien i al hast for at redde sit eget og sin families liv. Flugten og det pludselige tab af det liv, de kendte, var udgangspunktet for alle de syrere, vi mødte på vores feltarbejde i Istanbul i foråret 2016. Mange var flygtet fra regimets massakrer og de russiske luft-

angreb, mens andre måtte flygte for at undgå at blive arresteret af Bashar al-Assads efterretningstjeneste ‘Mukhabarat’ og forsvinde i et af regimets berygtede fængsler. En stor del af de unge mænd, vi talte med, havde valgt at flygte for at undgå at blive tvunget ind i den syriske hær. Atter andre var flygtet fra Islamisk Stat og andre islamistiske gruppers brutalitet.

Krigshandlingerne i Syrien fortsætter, efter gentagne fejlslagne forsøg på fredsforhandlinger, nu på syvende år. Det til trods valgte flere af vores informanter at forlade den relative sikkerhed i Istanbul og vende tilbage til Syrien. En af dem var Zeinah. Et par måneder efter at vi var vendt hjem fra vores feltarbejde, modtog vi denne besked fra hende: “Min mor og

pigerne tager tilbage til Syrien i morgen, Inshallah. Her er ingen penge og intet arbejde. Og jeg kan ikke leve i Istanbul. Så vi tager alle sammen tilbage til Syrien”.

Vores informanters beslutning om at vende tilbage til det krigshærgede Syrien giver et nyt perspektiv på den hjemlige politiske debat om nærområder og flygtninge. Flygtningepolitikken i både Danmark og resten af EU domineres af en klar målsætning om, at flygtninge skal blive i nærområderne frem for at komme til EU. Det har blandt andet ført til en bredt kritiseret politisk aftale med Tyrkiet om at begrænse tilstrømningen af flygtninge til EU og returnere flygtninge til Tyrkiet, til gengæld for økonomisk støtte.

Hovedparten af de syriske flygtninge i Istanbul lever under meget usle forhold. Her bor tyve unge mænd i en garage, hvor der er opsat tynde skillevægge og lavet nødtørftige installationer. Foto: Betsy Joles.

I lyset af denne politik er det væsentligt at have en forståelse for, hvordan situationen er i nabolagene, som efter en årrække med konflikt i Syrien, er voldsomt overbelastede og ude af stand til at sørge for de mange flygtninge. Debatten om nabolagene har primært fokus på flygtningelejre, men virkeligheden er, at 90 % af de syriske flygtninge i Tyrkiet bor udenfor lejrene og er overladt til at klare sig selv.

I denne artikel giver vi et indblik i, hvordan livet i nabolagene opleves af de urbane flygtninge og hvilke udfordringer, de møder, materielt såvel som eksistentielt, i forsøget på at bygge en ny tilværelse. At en række af vores informanter valgte at returnere til Syrien fortæller meget om, hvor kritisk situationen er for flygtninge i Tyrkiet. Samtidig giver det indblik i et underbelyst emne i flygtningedebatten - nemlig at langt fra alle flygtninge drømmer om at bosætte sig i det forjættede Europa, men at manges altoverskyggende ønske er at vende hjem.

Yabancı - diskrimination og udnyttelse

En sen eftermiddag, da vi sad i Zeinahs lejlighed og talte om hendes liv i Istanbul, fortalte hun om den

omfattende diskrimination, der er hverdag for mange syrer i Tyrkiet:

“Hvis du som syrer tager hen på markedet og eksempelvis skal købe en mobiltelefon, og sælgere ikke kender prisen, så ringer han til ejeren af butikken og siger: ‘de er yabancı’. Det er det første ord. De er yabancı. Der er forskellige priser for yabancı og tyrkere. Alting har en anden pris og en anden behandling.”

Det tyrkiske begreb, som direkte oversat til engelsk betyder ‘foreigner’, ‘stranger’, ‘alien’, ‘outsider’ eller ‘unknown’, indkapsler meget godt hverdagsdiskriminationen mod syrer i Istanbul, hvor der synes at være to ‘love’, som Zeinah forklarede det; én for tyrkere og én for yabancı. For vores informanter gjorde dette sig særligt gældende i relation til bolig- og jobmarkedet.

I mange af Istanbuls kædre finder man små interimsistiske sweatshops, hvor syriske flygtninge arbejder med at producere tøj og sko. Der er varmt og fugtigt, og støjen fra maskinerne er øredøvende. Syrerne arbejder typisk 12-14 timer om dagen, seks dage om ugen og er ekstremt underbetalt.

Jobopslag på arabisk hænger mange steder i byen. Her efterspørges kvindelig arbejdskraft til rengøringsarbejde. Foto: Nicoline Alletorp.

Udnyttelsen af syriske flygtninge på arbejdsmarkedet er omfattende, og da syrerne de facto ikke har adgang til arbejdstilladelser, arbejder de alle uden nogen form for sikkerhed eller rettigheder.

Også de tyrkiske boligudlejere udnytter syrerens prekære situation. Det er udbredt, at udlejere kræver langt højere huslejer og depositummer fra syrer. Det medfører, at mange af de syriske flygtninge i Istanbul lever under meget usle forhold, fordi de ikke har råd til at betale huslejen. Nabila, som boede sammen med sin mand og fem børn i en lejlighed i udkanten af Istanbul, beskrev det sted, hvor de tidligere havde boet: “Vi boede med vores børn i en meget dårlig bolig med rotter og mange problemer. Børnene var meget syge.”

Herudover lever syrerne ofte uden lejekontrakter, hvilket resulterer i en konstant frygt for at blive smidt ud af deres lejligheder og ende på gaden. For Zarah, en kvindelig skolelærer i 40'erne, blev det en realitet, da hendes udlejer fra den ene dag til den anden smed hende og hendes mand på gaden, fordi udlejerens søn skulle flytte ind i lejligheden. Det lykkedes Zarah at finde en anden lejlighed, men også den blev de smidt ud af. Den usikre boligsituation udgjorde en så stor stressfaktor for Zarah, at hun overvejede at tage tilbage til Syrien: “Nu leder vi igen efter et sted at bo. Hvis vi ikke finder et, tager vi tilbage til Syrien.”

Udnyttelsen på job- og boligmarkedet gjorde det svært for vores informanter at betale huslejen

og de øvrige leveomkostninger i Istanbul, som i forvejen er en dyr by at leve i. De materielle trængsler, som udnyttelsen medfører, var for flere af vores informanter en central faktor i beslutningen om at tage tilbage til Syrien. En anden faktor, som medvirkede til at gøre livet svært for vores informanter, var vanskelighederne ved at få et ID-kort, der dokumenterer deres juridiske status.

Kimlik

"Jeg kan ikke få *kimlik*, hvis jeg ikke betaler. Myndighederne sender dig frem og tilbage mellem forskellige politistationer og siger, at du kan få det der, men når du så kommer derhen, så skal du have penge for at kunne få det. Det er altid pengene, der er problemet. Ingen penge, ingen *kimlik*, ingen skole, ingenting" (Tariq).

Syrere kan ikke søge asyl og få flygtningestatus i Tyrkiet, men har kun ret til midlertidig beskyttelsesstatus. Det skyldes, at Tyrkiet opretholder en geografisk begrænsning til FN's Flygtningekonvention af 1951, som medfører, at kun mennesker, der flygter fra Europa, er berettigede til flygtningestatus. *Kimlik* er den daglige betegnelse for det ID-kort, som dokumenterer syrernes midlertidige beskyttelsesstatus og dermed giver adgang til basale ydelser, såsom sundhed og uddannelse. I løbet af vores feltarbejde opdagede vi dog hurtigt, at der generelt er en betydelig forskel mellem, hvad syrerne officielt er berettigede til, og hvad de kan få adgang til i praksis. Særligt oplevede mange af vores informanter, ligesom Tariq, store udfordringer forbundet med at få udstedt et *kimlik*.

Da Tariq, hans kone Tammar og deres fire sønner ankom til Istanbul, blev de, som beskrevet i citatet, afkrævet bestikkelse for at modtage *kimlik*. De havde ikke mulighed for at betale bestikkelsen og levede derfor uden det vigtige dokument. Manglen på *kimlik* betød blandt andet, at børnene ikke kunne få adgang til gratis uddannelse i Tyrkiet. Det betød også, at de var afskåret fra gratis offentlige sundhedsydelser og andre former for hjælp, såsom mad, tøj og skolemateriale fra moskéer og en række hjælpeorganisationer. Samtidig betød manglen på *kimlik*, at hovedparten af vores informanter opholdt sig illegalt i Tyrkiet og derfor var i stor risiko for at blive udsat for vilkårlig behandling, anholdelser og afpresning af politiet.

Generelt vanskeliggjorde fraværet af rettigheder

og adgang til ydelser livet for syrerne yderligere. For Tariq og hans familie udgjorde manglen på *kimlik* en af hovedårsagerne til, at de valgte at returnere til Syrien. Det var især børnenes manglende mulighed for at gå i skole og nødvendigheden af, at de arbejdede, der var afgørende for Tariq:

"Jeg vil tilbage til Syrien, fordi jeg vil have, at mine børn skal gå i skole. De skal gå i skole - ikke arbejde. Men i Tyrkiet har vi brug for pengene. I Syrien var det kun mig, der arbejdede. Børnene gik i skole. Her arbejder de alle sammen, og det er stadig ikke nok. Vi kan ikke leve et liv her".

Familien vidste godt, at livet i Syrien ikke ville blive nemt, men her havde de i det mindste fortsat deres hus og en køkkenhave, de kunne leve af, og de troede på, at børnene ville kunne gå i skole, selv om de fleste af skolerne var jævnet med jorden. På den måde forventede familien at kunne få tilgodeset nogle af de basale behov, de ikke kunne få dækket i Istanbul.

For os som antropologer var det imidlertid vigtigt at se på alle aspekter af vores informanters liv og muligheder for at opbygge et eksistensgrundlag i Istanbul. Her udgjorde den libanesisk-australiske antropolog Ghassan Hages arbejde en central teoretisk indgangsvinkel til at forstå, hvordan mere eksistentielle forhold påvirkede vores informanters beslutninger.

Balancegang mellem fysisk og social død

Ligesom de fleste andre syriske flygtninge i Istanbul, var Tariq og hans families liv karakteriseret af social marginalisering, liminalitet, stagnation og et minimum af handlemuligheder. I Syrien havde de yngste børn gået i skole, mens de to ældste sønner skulle begynde på universitetet. Forældrene havde altid forventet, at deres børn skulle have gode uddannelser og job, men denne plan for fremtiden var blevet afsporet af krigen og flugten.

Selvom familien kæmpede for at få mad på bordet, sultede de ikke i Istanbul. De kunne snarere beskrives som truet af, hvad Hage kalder 'social død', hvilket betegner manglen på muligheder for at leve et værdigt liv. For Tariq og Tammar, som selv var veluddannede, udgjorde en god uddannelse og et ordentligt arbejde afgørende elementer i et værdigt liv. Tammar beskrev deres liv som flygtninge som et mareridt, de ønskede at undslippe hurtigst muligt.

Antropologen Henrik Vigh anvender ligeledes

En gruppe unge syriske mænd planlægger deres kommende tur over Middelhavet, som de vil optage og lave til en film, for at vise, hvad flygtninge gennemgår i deres forsøg på at nå Europa. Mændene forsøgte at krydse to dage inden aftalen mellem Tyrkiet og EU trådte i kraft, men blev stoppet af tyrkisk politi i Izmir. Foto: Noline Alletorp

begrebet social død, som ofte bruges i sammenhæng med hans teori om 'social navigation'. Social navigation beskriver, hvordan mennesker bevæger sig i en konstant omskiftelig virkelighed. Det dækker over de handlinger, der har til formål at bringe individet væk fra risikoen for social død. Samtidig er det også en bevægelse hen imod noget, nemlig i retning af social tilblivelse og mulighed for at følge ønskede og forventede livsbaner.

Familiens beslutning om at vende tilbage til Syrien kan ses som et eksempel på social navigation. De havde løbende fulgt med i situationen i deres landsby, hvor både Assad-regimet og russerne havde gennemført omfattende luftbombardementer. Da de besluttede at rejse tilbage, var de russiske angreb midlertidigt stoppet, og de vurderede, at det var bedre at leve under regimets bombardementer end som flygtninge i Tyrkiet. At vende tilbage til Syrien kan ses som en måde, hvorpå de kunne undslippe den konstante trussel om social død i Istanbul og samtidig bevæge sig i retning af det liv, de ønskede at leve - et liv, hvor de boede i Syrien, hvor deres børn gik i skole, og hvor de ikke var flygtninge. Familien vidste ud-

mærket, at det ikke var uden risici at vende tilbage til Syrien, men de var villige til at risikere deres fysiske liv for at undslippe den sociale død.

Hjem

Mange af vores informanter gav udtryk for, at de ikke følte sig hjemme i Istanbul. Relateret hertil beskriver Hage, hvordan 'følelsen af hjem' udgøres af en række følelsesmæssige byggesten. Vi oplevede, at særligt sikkerhed og fællesskab var afgørende byggesten i vores informanters stræben efter at genopbygge følelsen af hjem.

Den ustabile arbejds- og boligsituation, der karakteriserede vores in-

formanters liv i Istanbul, førte for manges vedkommende til en generel følelse af usikkerhed, fordi de aldrig kunne vide sig sikre på, om de ville have mad på bordet og tag over hovedet den kommende dag. Ifølge Hage forudsætter en følelse af sikkerhed dog mere end opfyldelsen af basale behov. Det er lige så afgørende, at man ikke udsættes for skadelig og truende adfærd fra det omgivende samfund. Vores informanter oplevede omfattende diskrimination, og flere var også udsat for både verbal og fysisk chikane. Vores oversætter, Sayid, fortalte eksempelvis, at nogle tyrkere var brudt ind i hans lejlighed og med vold havde smidt ham ud, fordi han var syrer; mens flere fortalte, at deres børn blev mobbet og slået i skolen på grund af deres nationalitet. Chikanen bidrog yderligere til følelsen af både eksistential og materiel usikkerhed, som mange af vores informanter levede med, og som gjorde det svært for dem at føle sig hjemme i Istanbul.

Samtidig understreger eksemplerne noget, der var en udbredt oplevelse blandt vores informanter, nemlig at de hverken følte sig accepterede eller velkomne af den tyrkiske værtsbefolkning. Zeinah og hendes mor fortalte os eksempelvis, at de opleve-

En gruppe syriske aktivister opfører et teaterstykke om den syriske revolution i forbindelse med fejringen af 5-årsdagen for revolutionen. Foto: Nicoline Alletorp.

de, at tyrkerne var "meget bange for syrere". Mange gav desuden udtryk for, at forskellige sprog og værdier gjorde det vanskeligt at opbygge sociale relationer til tyrkere. I modsætning til mange af vores informanter, som var engagerede i det syriske eksilsamfund, havde især Zeinah og hendes familie også meget begrænset kontakt med andre syrere. Det betød, at de hverken havde nogen omkring sig, der kunne hjælpe dem med praktiske ting, eller følte sig som en del af et socialt fællesskab. Begge aspekter er, ifølge Hage, afgørende for at man kan føle sig hjemme.

Nostalgi og hjemve

I løbet af vores feltarbejde oplevede vi, hvordan omdrejningspunktet for mange af vores informanternes hverdag var Syrien. De spillede syrisk musik,

drak syrisk te, spiste syrisk mad, var konstant i kontakt med venner og familie i Syrien gennem sociale medier, og det primære samtaleemne var altid Syrien. Nostalgiske følelser og handlinger som disse, kan, ifølge Hage, spille en positiv rolle i processen med at opbygge følelsen af hjem, fordi de kan overføre velkendte og hjemlige følelser til en ukendt kontekst. Særligt for de af vores informanter, som deltog i aktivistiske sammenhænge, oplevede vi, at dyrkelsen af nostalgien skabte et stærkt fællesskab.

Nostalgi kan imidlertid også, ifølge Hage, føre til en form for invaliderende hjemve, som gør det endnu sværere at opbygge følelsen af hjem i den nye kontekst. Vi oplevede, at det særligt gjorde sig gældende for nogle af de informanter, som besluttede at tage tilbage til Syrien. Da vi sad i stuen i Zeinahs kælderlejlighed og så billeder fra familiens

hjem i Syrien, fortalte Zeinah og hendes mor, Sahar, os om, hvordan de konstant drømte om Syrien; om deres familie og deres hus, den blomstrende frugttræ og verandaen, hvor de plejede at sidde og nyde solen. Sahar havde ikke lyst til at se billederne og var tydeligt følelsesmæssigt påvirket af at tale om deres tidligere liv.

Vores tolk, Sayid, gav ofte udtryk for, at han følte sig fanget mellem Syrien og Tyrkiet. Som aktiv i revolutionen følte han både en stor kærlighed til og et stort ansvar overfor Syrien. Et ansvar han ikke kunne give slip på. Sayid gav ellers udtryk for, at han var nødt til at kappe alle bånd til Syrien, hvis han skulle være i stand til at opbygge et nyt liv i Istanbul. Men livet væk fra det Syrien, han elskede, føltes ikke som et meningsfuldt liv for Sayid. Han beskrev tilværelsen i Istanbul for os således: "Der er et stort savn. Det hedder hjem. Det hedder hjerte. Alt, hvad man gør her, er uden smag".

I modsætning til mange af vores andre informanter var Sayid i en situation, hvor han havde flere forskellige muligheder for at forlade Tyrkiet og forsøge at opbygge et liv andetsteds. Han var blevet tilbudt et højskoleophold i Danmark, havde mulighed for på sigt at få visum til Frankrig, hvor han tidligere havde studeret, og var blevet tilbudt et job som kameramand i Libanon. Alligevel endte Sayid med, kort tid inden afslutningen på vores feltarbejde, at tage tilbage til sin familie i Damaskus. På trods af at nyheden umiddelbart kom som et chok for os, gav det på en måde mening alligevel. I al den tid vi havde kendt Sayid, havde hans hjemve og kærlighed til Syrien og hans familie fyldt utroligt meget, og han havde tidligere delt sine overvejelser om at vende tilbage med os. Han ville tilbage for at støtte den revolution, han havde været en del af fra begyndelsen: "Måske kommer jeg til at dø hurtigt, men i det mindste vil jeg kunne mærke mit hjerte banke i to eller fire eller fem eller seks eller ét år". Sayid vidste udmærket godt, at han risikerede at blive arresteret af efterretningstjenesten og ende sine dage i et fængsel, men det var en risiko, han var villig til at løbe. Sayid, Zeinah, Tariq og alle vores andre informanternes historier viser kompleksiteten i, hvad det vil sige at flygte. Det er ikke en enkeltstående hændelse, men en proces, der kan vare ved i årevis, og som kan gå i ring eller starte forfra. Flugt opleves forskelligt af alle, der må gennemgå det. Adgang til ud-

dannelse, sundhedsydelse og arbejdstilladelser spillede, ligesom sikkerhed, fællesskab og håb for en bedre fremtid, en afgørende rolle for alle vores informanternes oplevelser. Hvordan de reagerede på fraværet eller tilstedeværelsen af disse og andre faktorer var imidlertid forskelligt. Langt fra alle tog tilbage til Syrien, men at nogle gjorde understreger både hvor kritisk, situationen for flygtninge i Tyrkiet er, men også hvor betydningsfuldt det kan være at have et hjem og ikke mindst at føle sig hjemme. ■

Efter aftale med informanterne er der i artiklen anvendt pseudonymer.

Forslag til videre læsning:

Alletorp, Nicoline & Naya Marie Nord. *Navigating Protracted Liminality - An Anthropological study of the experiences of Syrian refugees in Istanbul in re-establishing livelihoods in Istanbul after displacement*. Lund Universitet. Lund 2016.

Hage, Ghassan. *At home in the entrails of the West: Multiculturalism, 'ethnic food' and migrant home-building*. I: H. Grace, G. Hage, L. Johnson, J. Langsworth & M. Symonds (red) *Home/World: Communitarity, identity and marginality in Sydney's West*. Pluto Press. Sydney 1997.

Yildiz, Ayselin & Elif Uzgören. *Limits to temporary protection: non-camp Syrian refugees in Izmir, Turkey*. I: *Southeast European and Black Sea Studies*, 2016: vol. 16, No. 2, pp. 195-211.

Vigh, Henrik. 2006. *Social Death and Violent Life Chances*. In: Christiansen, Catrine, Mats Utas & Henrik E. Vigh (ed) *Navigating Youth, generating Adulthood - Social Becoming in an African Context*. Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet.

NAYA MARIE NORD OG NICOLINE ALLETORP HAR BEGGE EN BACHELOR I ANTROPOLOGI FRA KØBENHAVNS UNIVERSITET OG ER BEGGE KANDIDATER I 'GLOBAL STUDIES' FRA LUND UNIVERSITET. DENNE ARTIKEL BYGGER PÅ DERES FÆLLES SPECIALE, DER ER BASERET PÅ SEKS UGERS FELTARBEJDE I ISTANBUL, TYRKIET. SPECIALET OMHANDLER SYRISKE FLYGTNINGES UDFORDRINGER MED AT GENETABLERE DERES EKSISTENSGRUNDLAG I ISTANBUL EFTER DERES FLUGT.

“JEG MÅ GENOPBYGGE MIN VEJ IGEN”

NÅR KRIG LEDER PÅ OMVEJE

Fra Amman i Jordan fortæller syriske Bilal, Nawras, Qais og Abood om deres erfaringer med borgerkrig og flugt. Gennem deres historier, som de blev delt med mig under mit feltarbejde i foråret 2016, får vi adgang til deres overvejelser og refleksioner over, hvad borgerkrigen i Syrien og flugten til Jordan har betydet for deres drømme for fremtiden, liv og muligheder.

af EMILIE LUND MORTENSEN

Unge liv i forandring

I foråret 2016 foretog jeg fire måneders feltarbejde fra februar til juni i den jordanske hovedstad Amman for at indsamle etnografisk materiale til mit speciale. Jeg var drevet af spørgsmålet om, hvordan unge syriske mænd forholder sig til fremtiden og til gode liv – som de forstår dem – i konteksten af borgerkrig. Såvel i foråret 2016 som under mit aktuelle feltophold i Amman i forbindelse med mine ph.d.-studier, er det således mit mål at forstå, hvordan konflikt potentielt forandrer unge liv og bliver udgangspunkt for deres videre færd i livet.

Da jeg påbegyndte mit feltarbejde i 2016 var mit

fokus rettet imod unge i universitetsalderen. Jeg fik ved hjælp af en Facebook-gruppe for syriske flytninge i Jordan kontakt til to unge mænd, der gav mig adgang til deres respektive sociale netværk. Jeg fik således skabt en fast informantgruppe på ni syriske mænd. Af disse ni blev fire såkaldte nøgleinformanter, som jeg fik særligt tætte og indgående forhold til. Bilal, Abood, Nawras og Qais er disse fire mænd. Alle ni unge deler oplevelser og erfaringer, refleksioner og tanker, som vi i denne artikel får indblik i ved hjælp af uddrag af feltnoter og samtaler med de fire. Her udgør disse fire unge mænd således repræsentanter for hele gruppen af informanter.

Den centrale moské i byen Madaba lidt uden for Amman.

De ni unge ankom alle til Amman på egen hånd. Langt de fleste har slægtninge i Jordan, men ingen tætte familiemedlemmer. I de første måneder af deres ophold fik de hjælp og råd af slægtninge, men alle oplevede de for alvor at være alene. “Tilbage i Syrien havde jeg et netværk og en familie til støtte mig til, spørge om hjælp og tale med. Her er jeg helt alene, og der er ingen at tale med. Det er en ny situation, vi står overfor, og jeg er konfronteret med mine egne problemer”, forklarer Qais. For langt størstedelen er deres forældre og søskende blevet tilbage i Syrien. Til daglig holdes kontakt via WhatsApp og Facebook. Men uden et solidt socialt

netværk er det svært for de unge at navigere i det jordanske samfund, for som i Syrien er familien særlig vigtig i Jordan.

Under mit feltarbejde gik mange timer i lange samtaler med de unge mænd, om de forestillinger de havde fra før krigen kom til Syrien om “det gode liv” og hvilke planer de havde for fremtiden. I enslydende vendinger beskrev de – og sommetider tegnede de på papir – drømmende deres forestillede livsbaner udfolde sig i en lige linje over tid. “Nye liv” blev brugt til at beskrive det mål, de alle bestræbte sig på at opnå: en bestået universitetsgrad, en stabil indkomst, ægteskab og bolig tæt på venner

Udsigt over det centrale Amman.

og familie. Det er "den arabiske stil", forklarede de mig. Det er mål og drømme, alle de unge mænd, jeg talte med delte før krigens udbrud - og fortsat deler og bestræber sig på at opnå.

Hvor disse forestillede fremtider fremstår særligt lineære, så står de imidlertid i skarp kontrast til de liv, som de unge mænd oplever at leve i Amman. Man kan sige, at forestillingen om det lineære livsforløb er brudt af krigen. Dette oplevede brud sætter nu de unge mænd i en ny livssituation. I denne kontekst er det forestillede gode liv på næsten nostalgisk vis forbundet med den stabilitet, familie og trykthed de husker før krigen i Syrien. Denne diskrepans mellem det forestillede og deres aktuelle tilværelser giver anledning til stor frustration og oplevelsen af mistede liv. Men det giver ligeledes anledning til nye begyndelser på liv, som på godt og ondt er i kontinuerlig forandring og forhandles i samspil med de aktuelle politiske, sociale og praktiske omstændigheder i Amman.

At kunne regne med uforudsigelighed

Det er sidst i maj og Nawras, Qais og jeg sidder i skyggen på min terrasse og snakker om ugen, der

er gået. Nawras snakker og snakker som sædvanligt, men Qais er stille og sukker højlydt fra tid til anden. "Mine dimissionsplaner er blevet obstrueret", siger han så og kigger på mig med et ansigt fuld af afmagt. Han forklarer, at han havde planlagt semestret på en måde, der ville gøre det muligt for ham at færdiggøre sine studier ved semestrets afslutning senere på året. Men Qais er blevet afmeldt et kursus, som indgik i hans semesterplan, og nu kan han ikke optjene det fornødne antal point for at bestå. "Hvad der er sket strider imod mine planer", konstaterer han. De to fortæller mig om deres mange erfaringer med vigtigheden af at skabe rum for uforudsigelighed. De har oplevet så megen omskiftelighed de seneste tre år, at det uforudsigelige nu er blevet en konstant i deres hverdagsliv.

Regler ændres, krigen udvikler sig og døre lukkes. "Livet", udbryder Nawras og fortsætter, "det lærer dig alt. Det hele afhænger af, hvad der sker. Vi må tilpasse os og vores beslutninger til omstændighederne". Han forklarer, at han spiller på "alle tilstedeværende og potentielle muligheder". Nawras og de

Omar, fra fra Da'raa i Syrien, og Emilie på Zarqa University i Amman. Her har de syriske studerende lavet en udstilling om Syrien.

Syriske studerende viser traditionelle syriske redskaber frem på udstillingen.

andre unge syriske mænd investerer således massivt i fremtiden. For til trods for, eller måske netop på grund af, selv samme åbenhed og uforudsigelighed finder de det nødvendigt at forbedre sig, forberede sig og uddanne sig til hvad end tilværelsen og fremtiden måtte bringe.

I Syrien: Stilheden brydes

Tilbage i begyndelsen af 2011 sker der noget i Syrien. Folk går på gaderne og trods forbuddet mod at forsamles mere end tre personer af gangen. De kræver frihed, forandring og åbenhed. Det er fængslingen af en gruppe børn i byen Daar'a i det sydlige Syrien, der har fået dem til at bryde tavseden og gøre oprør mod præsident Bashar Al-Assad og hans familiebaserede regime. Assad, sikkerhedsstyrelsen og militæret slår hårdt ned på de demonstrerende og mange dør i gadekampe i løbet af oprørets første måneder. Men med oprøret bliver det pludseligt muligt for syrernerne at sætte ord på deres håb om forandring og ytre deres kritik af regimet. En mur af politisk tavshed er brudt ned, og der sæt-

tes kritisk spørgsmålstejn ved regimets sandhedsmonopol. Men flere stemmer ønsker at tage patent på nye sandheder, og oprøret udvikler sig i løbet af 2012 til en regulær borgerkrig med flere stridende parter. For Syriens civile udvikler det sig til helvede på jord og en af de allerstørste humanitære kriser i nyere historie. Krigen har sendt mere end 5 millioner på flugt i eller uden for Syrien, og i blandt dem er unge mænd som Bilal, Qais, Nawras og Abood, der har været aktive i oprørets begyndelse og siden må flygte fra deres hjemland.

Aktiv i oprøret

Qais fortæller mig sin historie en dag midt i maj, mens vi drikker stærk kaffe på den sædvanlige café skræt over for University of Jordan i Amman. Han er fra det centrale Damaskus, høj og lys og 24 år gammel. Vi sidder tæt ved døren, som kontinuerligt åbnes og lukkes af studerende, der skal have latte to-go, studiekreds eller bare en snak. Vi taler om Qais' oplevelser i Syrien fra før han flygtede til Amman tre år tidligere, om oprøret, borgerkrigen og

livet i Damaskus før det blev farligt. Han gengiver på fejlfrit engelsk sine tanker og stemninger for mig, som han husker dem. Og så taler vi om, hvad det alt sammen – fængslingerne, flugten og det nye liv i Amman – har betydet for den han er, ønsker at være og har mulighed for at blive. Qais lader mig vide, at til trods for de vidtrækkende konsekvenser det har haft for ham og andre unge mænd at være aktive i oprøret, kunne det ikke havde været anderledes. Den vold og uretfærdighed de var vidne til på gaderne, tvang dem til at stille nye spørgsmål og gøre op med dem selv, hvordan en god fremtid så ud for dem og for Syrien.

Qais havde aldrig diskuteret politik med sine forældre. De havde fortalt ham, at det var bedst at undgå, da politisk engagement risikerede at blive misforstået som politisk modstand til regimet. I tiden før oprøret havde han fundet en ny interesse for det syriske samfund, og han havde søgt viden hos sin fars onkel, der havde fortalt Qais om landets historie og samfundsstruktur: "Det var indsigter, der åbnede min bevidsthed for den sociale tilstand i mit land". Det var måske netop derfor, at Qais var særligt opmærksom på situationen, da rygterne spredtes i begyndelsen af 2011 om, at noget var i gære. Hans nye interesse for samfund næsten foregreb hans deltagelse i demonstrationerne i Damaskus senere på året. Og alligevel havde han svært ved at tro på, at protester – ja måske ligefrem en revolution, som man havde set det i Tunesien og Egypten månederne forinden – kunne finde sted i Syrien.

Bilal, der i 2011 læste engelsk litteratur på universitet i Homs, fandt ligeledes et oprør utænkeligt. Men han drømte om forandring: "Jeg drømte om en god situation i Syrien. Vi ønskede at forandre en masse ting for at sikre en god fremtid for kommende generationer ... men vi kunne ikke sige det højt, for regimet var meget stærkt". Det var først efter måneder med rygter og sporadiske protester, at Bilal, Nawras, Qais og Abood hver især følte et behov for at undersøge situationen. I forskellige byer, områder og på forskellige tidspunkter gik de på gaden for med egne øjne at se det, de kun havde hørt omtalt.

Oprøret gav Bilal, Nawras, Qais og Abood nye muligheder for at sætte ord på deres tanker og ytre deres kritik af regimet. Men med denne mulighed fulgte også oplevelsen af et ansvar for at tage del i kampen mod den undertrykkelse af civile, de så. Man kan sige, at det de bevidnede, fordrede, at

Glade syriske studerende, der netop har fået tildelt deres bachelorgrad fra Philadelphia University i Amman.

de blev politisk aktive og tog del i de oprør, der i borgerkrigens tidligere måneder var udtryk for ønsket om et andet Syrien, for krav om mere frihed, åbenhed og flere rettigheder.

”Forbered dig, du skal rejse”

Qais husker, at forældre, ægtefæller og børn var stimlet sammen udenfor det fængsel i Damaskus, hvor han havde været indespærret de sidste syv måneder. Alle havde de billeder af deres kære i hænderne. De var forsvundet, og nu håbede de

fremmodte, at nogen havde set deres familiemedlemmer indenfor for murerne. Da Qais kom ud gennem porten, rakte de billederne frem mod ham og spurgte, om han havde set dem inde i fængslet. Qais var udmattet, men tog et øjeblik til at kigge på et par af de mange billeder. Han genkendte ingen af ansigterne. Hans sko var blevet stjålet, så han gik barfodet mod det lokale marked for at købe et par nye med de penge, en medfange havde givet ham.

På vej hjem til sine forældres hus kunne han fra vinduet i taxien se ødelæggelserne i det centrale

Damaskus. "Så ... det er resultatet af min indsats. Alle mine anstrengelser for ingenting", husker han, at han tænkte. Hans kamp for et andet Syrien og mange ambitioner lå knust blandt murbrokker på gaden. Syv måneder var gået, og imens havde krigen hærget Damaskus, Syrien og dets indbyggere. Da han ankom til sine forældres hus blev han mødt af sin far, der stod i døren og udbrød: "Forbered dig, du skal rejse!". Det var nu for alvor for farligt for Qais at blive i Syrien. Han var ulykkelig og havde hovedet fyldt af spørgsmål: Hvad skulle der ske? Det havde

Fejring af opnået bachelorgrad blandt syriske studerende på Philadelphia University i Amman.

han også haft efter sin første fængsling året før. Men det var værre denne gang. Han husker at have følt, at han endegyldigt havde mistet sin mulighed for at fortsætte sin tilværelse; at studere og slå sig ned.

De veje, som Qais, Bilal, Nawras og Abood havde udstukket for dem selv før oprøret blev således udfordret og forandret af deres aktive deltagelse i demonstrationerne og krigens omstændigheder. De søgte sikkerhed i Jordan og forestillede sig, at opholdet her ville være midlertidigt. Når situationen i Syrien var bedre ville de vende hjem og her bevæge sig videre i livet som planlagt. Men måneder blev til år, og det blev hurtigt klart, at de måtte påtage sig opgaven at skabe sig en tilværelse i Amman.

Slået af vejen

"Det er som at få en hjernerystelse! Du besvimer og vågner op igen omgivet af nye mennesker et andet sted. Du vågner simpelthen op til et nyt mær-

keligt liv", forklarer Abood og tager sig til hovedet. Vi sidder overfor hinanden og drikker sød te i caféen på det sprogcenter, hvor han tager kurser i engelsk. Vi taler om hans oplevelser i Amman, hvor han har boet de seneste to år. Vi taler sammen på engelsk, for Abood arbejder hårdt på at blive i stand til at opnå en høj score i de sprogtests – kendt som IELTS' og TOEFL's – der indgår som krav til ansøgerne af stipendier til universiteter i udlandet. Abood vil være tandlæge. Det har han drømt om siden han var helt lille og boede med sin familie i en landsby lidt uden for Daar'a i det sydlige Syrien tæt på grænsen til Jordan. Men det er ikke let at forfølge sine drømme i Jordan, forklarer Abood. Studiefgifterne er meget højere end i Syrien, og det er svært at bevise sine akademiske kompetencer, hvis ikke man har fået de rigtige dokumenter med sig fra Syrien. Derfor søger han stipendier i hele verden. For Abood er det ikke vigtigt, hvor han ender.

Det er muligheden for at bevæge sig videre i livet og væk fra Jordan det kommer an på. Han holder fast i håbet og forklarer mig, at hans drøm er intakt, men vejen dertil ser helt anderledes ud. Faktisk ved han slet ikke, hvordan den ser ud.

Liv, der aldrig blev

Bilal er i slutningen af 20'erne og var før krigen begyndt at tænke på at slå sig ned og finde en kvinde at gifte sig med. Han havde sågar mødt én på universitet i Homs, som han havde forelsket sig i og ønskede at forlove sig med. Men så kom oprøret og Bilals far sagde nej; tiden var ikke til det nu. Når vi taler om pigen, bliver Bilals blik drømmende. "Pointen er, at det er den pige, jeg mødte i Syrien før krigen, da dagene var smukke, uden smerte for folk. Jeg har brug for hende, for hun minder mig om de gode tider før krigen".

Jeg noterer mig, at den unge kvinde for Bilal er

forbundet med en fortid i Syrien, som hjem søger ham, og som han nu kun kan længes tilbage til. "Jeg ved ikke, hvad vi skal gøre, fordi her i Jordan ... kan vi syrere ikke tænke på ægteskab, for der er ikke penge eller fast arbejde. Så, vores liv forløber ikke i en lige linje eller på en bestemt måde", siger han frustreret og tegner en linje i luften. Det er klart for mig, at Bilal oplever et tab ved at have mistet muligheden for at skabe et "nyt liv" i Syrien og, at den unge kvinde nu repræsenterer det liv, som Bilal ikke fik og måske aldrig får.

I kapløb med tiden

De unge mænds oplevelser af tabte muligheder reflekterer en fælles oplevelse af at være i kapløb med tiden. De håber alle at blive i stand til at færdiggøre deres universitetsuddannelser i Jordan som første skridt på deres forestillede livsbane. Men som konsekvens af forskellige uddannelses-

systemer, et fransk i Syrien og et britisk/amerikansk i Jordan, er det ikke muligt at overføre akademiske resultater fra syriske universiteter til jordanske. I praksis betyder det, at de syriske studerende, der bliver optaget på et jordansk universitet, bliver forsinket i deres uddannelser, da det ikke er muligt at vurdere deres akademiske niveau. De må altså ofte betale for at gå indtil flere semestre om. Det var tilfældet for både Bilal, Qais og Nawras, der trods alt har været i stand til at lade sig indskrive på private universiteter i Amman.

Det faktum, at de unge mænd alle er blevet forsinkede i deres uddannelser bidrager til deres oplevelse af at være forsinkede i livet som sådan, hvis ikke ligefrem sat tilbage i realiseringen af den forestillede livsbane. Nawras synes ikke, at han endnu har opnået noget i tilværelsen. "Jeg er 24, og jeg har ingenting!". I det daglige kæmper de imod tiden, som de oplever flyver forbi. Livet i Amman forløber ikke i en lige linje, som de husker, at det gjorde i Syrien. Det kan således siges, at både tid og tilværelse har fået en kaotisk og uforudsigelig karakter, som de unge mænd arbejder på at tilpasse sig.

Tilpasning som dyd

Bilal omtaler det liv, som han, og andre unge syriske mænd, står overfor i Amman som "plan B". Nok er hans mål de samme som i den oprindelige "plan, A", men deres natur er anderledes, ligesom vejen til at opnå dem ser anedeledes ud. "Det er svært at ændre din vej og række ud efter de samme mål", forklarer han. Bilal, Qais, Nawras og Abood oplever at måtte tilpasse deres bestræbelser, drømme og ambitioner til omstændighederne og de muligheder, som findes i Jordan.

"Fordi vi står ansigt til ansigt med en ny situation må vi prøve at tilpasse os til det nye liv. Som konsekvens vil nogle af dine planer ændre sig". Men, som Bilal forklarer, er det ikke let at være stille opgaven at skulle skabe nye drømme i en ny livssituation. Jeg diskuterer emnet med Qais, som vi står i mit køkken og laver mad en eftermiddag i marts. "En masse er forandret", forklarer han. "Hver dag er en kamp, og du skal udvikle dig selv og ændre måden du tænker på. Vi er nødt til at starte fra nul". Nawras er med os i køkkenet. Han sidder på en plastikstol og ryger cigaretter, mens han lytter. Så bryder han ind: "Oplevelsen af at være fængslet og blive behandlet umenneskeligt fik mig til at tvivle på

det mest basale. Jeg var tvunget til at stille mig selv spørgsmål som, "hvor er jeg på vej hen?" og "hvad lever jeg for?". Qais tilføjer: "Jeg måtte vælge en ny vej, fordi alle mine tanker og idéer var blevet rystet. Så jeg måtte genopbygge min vej".

De eksistentielle spørgsmål, som Nawras erindrere at have stillet sig selv kan siges være drevet af det brut med hans måde at være i verden på, som krig, fængsling og rejsen til Jordan forårsagede. Krigens omstændigheder driver således de fire unge mænd ind i en forandringsproces, hvor transformation og tilpasning af dem selv og deres livsprojekter er en del af deres daglige praksis. Det er måske ligefrem muligt at tale om, at Bilal, Nawras, Qais og Abood befinder sig i et etisk rum med en liminal karakter, hvor denne forandringsproces endnu er uafsluttet. Det oplevede brut indeholder således også potentielle begyndelser på nye livsprojekter i Amman.

I de unge mænds fortællinger fremstår tilpasning som en nødvendighed i kølvandet på deres oplevelser af at være på flugt. Man kan sige, at tilpasning udgør en nødvendig dyd, der skal dyrkes for at være i stand til se at nye potentialer under forandrede omstændigheder. Her er jeg inspireret af Cheryl Mattinglys bog *Moral Laboratories* fra 2014, der blandt andet undersøger, hvordan forandrede livsomstændigheder fordrer, at mennesker i hverdagen eksperimenterer med nye gode liv og fremtider. Livsprojekter formes og forandres således kontinuerligt i samspil med tilfældigheder og omstændigheder, som mennesker er sårbare overfor. Mattinglys perspektiv tillader mig at se de unge mænds refleksioner og handlinger som udtryk for forsøg på at forhandle og re-orientere sig mod "nye gode liv".

Med re-orientering følger tilpasning og forandring af mål og drømme, som vi så det ovenfor. Qais oplever det som en forandring i idéer og værdier: "Hvad der var sandt for dig i Syrien er måske forkert her", forklarer han. Den proces de unge mænd gennemgår medfører således forandringer i deres måder at se på verden. Ja faktisk kan man sige, at deres komplette måde at være i verden på er i forandring af deres oplevelser.

Forandret af flugt

Det kan siges, at den tilstand, de unge mænd befinder sig i, er en ekstraordinær tilstand, hvor vejen mod et nyt godt liv er uafklaret og i konstant forandring. Denne åbenhed bidrager til at forandre de-

res måder at forberede sig til fremtiden. Jeg ser, at de unge mænd i det daglige eksperimenterer med ikke én, men adskillige potentielle fremtider samtidigt, og den oplevede uforudsigelighed bidrager således til en pluralistisk investering i nye liv. I praksis skaber de på denne måde nye begyndelser, potentielle fremtider og transformationer i deres måde at se og være i verden på.

Flugten fra krig, et hjemland, netværk og en livsbane kan således opleves som en eksistentiel og uforudsigelig transformationsproces, der skaber forandringer i individets værdier, muligheder og fremtid – en proces hvor både individet, tilfældigheder og omstændigheder har indflydelse på de veje, det er muligt at bygge. ■

Forslag til videre læsning:

Jackson, Michael 2013: *The Wherewithal of Life: Ethics, Migration, and the Question of Well-Being*. University of California Press

Leer, Jonathan 2008: *Radical Hope: Ethics in the Face of Cultural Devastation*. Harvard University Press.

Mattingly, Cheryl 2014: *Moral Laboratories – Family peril and the struggle for a good life*. University of California Press.

Zigon, Jarret 2007: "Moral Breakdown and the ethical demand: a theoretical framework for an anthropology of moralities"; i: *Anthropological Theory*, 7(2), 131-150.

EMILIE LUND MORTENSEN ER PH.D.STUDERENDE VED AFDELINGEN FOR ANTROPOLOGI VED AARHUS UNIVERSITET. I SIT ARBEJDE BESKÆFTIGER HUN SIG MED UNGE SYRISKE FLYGTNINGE I JORDAN MED SÆRLIGT FOKUS PÅ DERES FORSØG PÅ AT SKABE GODE LIV I KONTEKSTEN AF FLUGT.

Bilal, fra Da'raa i Syrien, og Emilie på klippe i ørkenen Wadi Rum i det sydlige Jordan.

LIVETS DRENG PÅ FLUGT

Ifølge FN's organ for flygtninge (UNHCR) var 65.3 millioner mennesker på flugt i 2015. Det er det største antal mennesker på flugt verden har set siden Anden Verdenskrig. For nogle ender flugten med lovligt ophold som anerkendte flygtninge under sikre forhold, mens andre i stedet ser sig nødsaget til at gå under jorden eller rejse kontinuerligt i håbet om at finde fred et sted i Europa, hvor flugten kan ende. I denne artikel skal I møde Wiilka Nololshayda, som tilhører den sidste gruppe.

af ANJA SIMONSEN

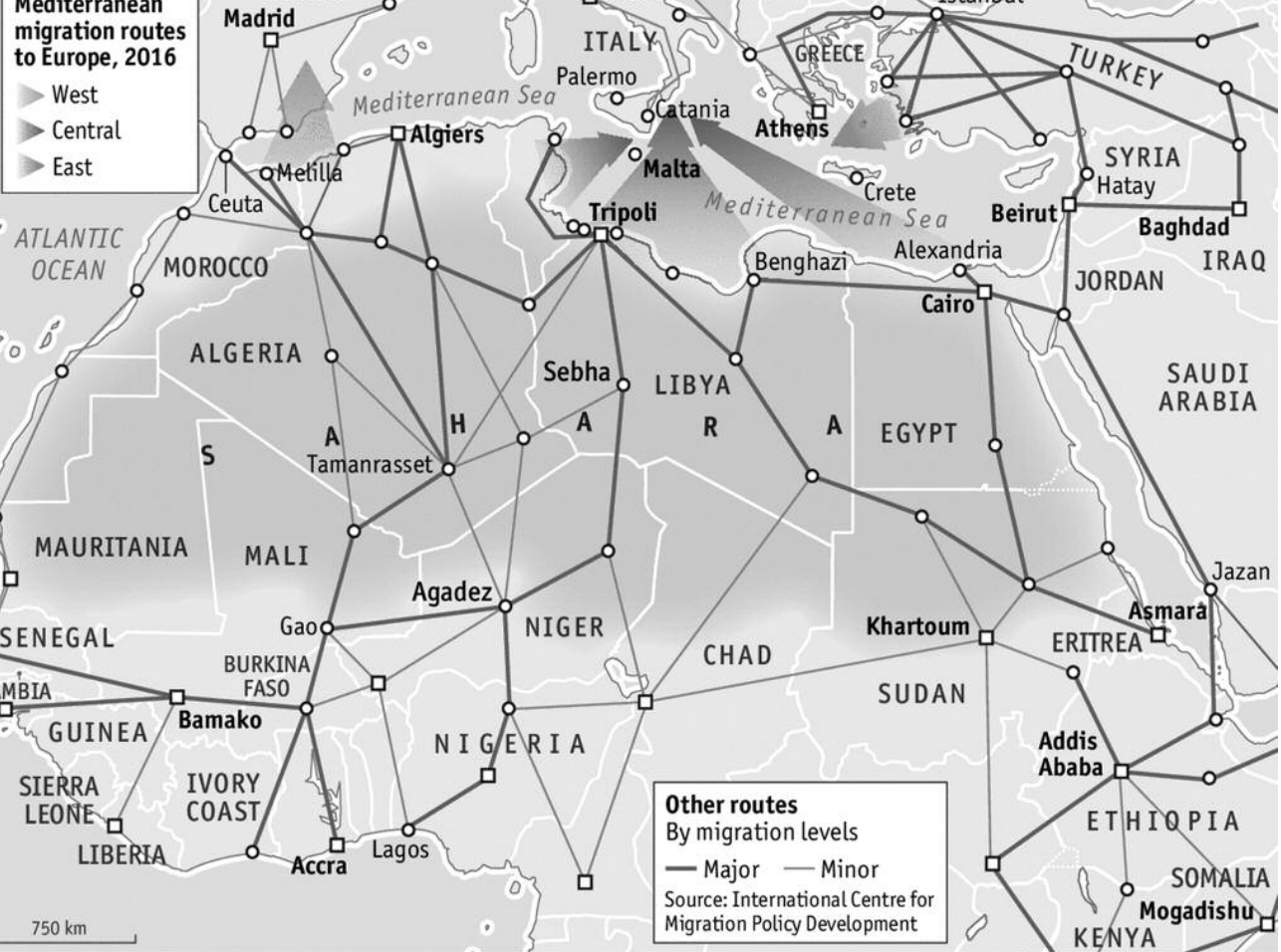
Når unge, somaliske kvinder og mænd sætter livet på spil ved at vandre gennem ørkenen i Sudan og Libyen eller krydse snebeklædte bjerge fra Iran til Tyrkiet uden mad og drikke med risici for overfald, voldtægt og i værste fald døden, så er det med håbet om at nå frem til fysisk, social og økonomisk sikkerhed.

Gennem de sidste fire års arbejde med unge somaliske migranter i Somaliland, Tyrkiet, Grækenland og allersenest i Italien har jeg fået et indblik i, hvad det er for et liv, de flygter fra, og hvilke skæbner disse menneskeliv går i møde undervejs, samt hvad, der venter dem, hvis de når frem til Europa. Fælles for dem er, at de står overfor et vanskeligt valg mellem at blive i Somaliland/Somalia i konstant livstruende fare socialt og/eller fysisk set

og at flygte, hvilket indebærer at blive defineret som en social og politisk sikkerhedstrussel, der forsøges reguleret gennem grænsekontrol og politiske tiltag. I denne artikel vil jeg tage udgangspunkt i en af de unge somaliere, jeg mødte en route og den måde, hvorpå hans usikre fremtid startede i hjemlandet Somalia og fortsatte inden for Europas grænser, hvor politiske tiltag har gjort det sværere og sværere for folk på flugt at vide, hvor den ender.

Jeg vil starte med at præsentere jer for en ung somalisk mand, som jeg har valgt at kalde 'Wiilka Nololshayda'. Navnet er et kælenavn, hvilket er hyppigt brugt blandt somaliere. Det navn han præsenterede sig under, første gang jeg mødte ham i starten af 2014 i Tyrkiet. Det betyder 'livets dreng'. Wiilka Nololshayda var på jagt efter et nyt liv og at

Kysten på en af de græske øer, hvor mange af de somaliske kvinder og mænd, jeg har fulgt, er ankommet til eller er omkommet ud for. Foto: forfatteren, august 2014.

RUTER – Et overblik over mange af de flugtveje flygtninge forsøger at bevæge sig ad. Nogle sidder fast undervejs, bliver deporteret eller i værste fald mister livet, mens andre når frem til Europa, hvor mange igen sidder fast, bliver fængslet eller deporteret – eller får status som flygtning.

flygte var, ifølge ham, den eneste måde at opnå dette. Han var i midt-tyverne, gift og far til to med det tredje barn på vej. Han flygtede fra Somalia, et land, der siden 1991 har været plaget af borgerkrig og konflikter. I dag er der fortsat kampe mellem den militante oprørsgruppe Al Shabab (som betyder: de unge mænd) og regeringen. Under mit første møde med ham forklarede han: "Jeg flygtede, fordi jeg havde problemer i Somalia. Min klan har magt, men Al Shabab ville have mig til at kæmpe for dem". Wiilka Nlolshaydas klan er splittet i to, hvoraf den ene gruppe støtter regeringen og den anden Al Shabab. Ingen i hans nærmeste familie var dog i stand til at hjælpe ham til at undgå at blive rekrutteret af Al Shabab imod hans vilje. Wiilka Nlolshayda forklarede: "Jeg vil ikke slå nogen ihjel

eller dø. Jeg er en glad mand og en social mand". Han fortalte sin far om Al Shababs henvendelse, og hans far forklarede sin søn: "Hvis du afviser dem, slår de dig måske ihjel ... flygt! I stedet for at dø her, så flygt til Europa. Lev eller dø!" Wiilka Nlolshayda besluttede derfor i samråd med sin far (hans mor døde, da han var helt ung) og sin kone, at han skulle flygte. Wiilka Nlolshaydas far solgte et hus for at få råd til at betale sin søns forestående rejse.

Wiilka Nlolshayda var ikke den eneste, som så flugten som den eneste måde at agere på i det, der oftest erfares som et miljø med meget lidt handle- rum. For mange er bevægelse og flugt den eneste måde at overleve på, som en somalisk mand, jeg mødte under feltarbejde i Italien i april 2017, forklarede. Han havde arbejdet som personlig livvagt

for den tidligere præsident i Somalia, men var blevet antastet af Al Shabab, der ville have, at han skulle arbejde for dem i stedet for. Ellers ville de slå ham ihjel. Det forsøgte de at gøre tre gange, hvilket er afbildet på Abdimajids krop gennem år. Abdimajid, som jeg vælger at kalde ham i denne artikel, henvendte sig til præsidenten og forklarede, at han ikke længere ville arbejde som livvagt, da det var for farligt for ham og hans familie. Præsidenten afslog hans opsigelse med den begrundelse, at Abdimajid kendte til for mange hemmeligheder. Abdimajid ville derfor blive fængslet og muligvis slået ihjel i fængslet, hvis han sagde op, og hvis han fortsatte sit job som livvagt ville Al Shababs soldater fortsætte deres forsøg på at komme ham og hans familie til livs. Abdimajid så ingen anden løsning end at sende sin familie i skjul og selv flygte ud af landet i håbet om at kunne redde sin familie.

Wiilka Nlolshayda og Abdimajids flugt bliver i det somaliske miljø beskrevet som – *tahriib* – et arabisk term, hvis betydning de oversætter med illegalitet, hvilket referer til den nutidige geopolitiske ramme, hvor de er defineret som illegale. Det emiske term forbindes på arabiske oftest med illegale aktiviteter. Det blev introduceret i Somalia i 1970'erne, hvor somalierne for alvor begyndte at migrere til Saudi Arabien, men blev ikke rigtigt taget i brug før borgerkrigen brød ud i starten af 1990'erne i Somalia. Siden da har det været et meget benyttet term, som også taler sig ind i oplevelsen af en eksistential uvished, der ofte beskrives som: 'rejsen ind i det ukendte'. Uvished bliver på denne måde en eksistential tilstand, som kommer til udtryk gennem pragmatiske handlinger såsom at håbe og bevæge sig igennem tid og sted. Wiilka Nlolshayda og Abdimajids flugt er derfor både et resultat af omkringliggende omstændigheder, der motiverer en flugt væk fra disse usikre tilstande og en flugt imod en forestilling om et tåleligt liv. Dette argument forener to diskussioner inden for den antropologiske genre om 'usikkerhed' der netop skildrer tanken om, at usikkerhed er noget man flygter fra som skaber social, politisk og økonomisk eksklusion og usikkerhed som noget, der implementeres som en strategi, fordi det åbner op for håbet om succes.

Wiilka Nlolshayda udtrykte håb, da han under vores mange samtaler reflekterede over, hvad han håbede flugten ville munde ud i:

"Det vigtige for mig nu er at nå frem til Europa for at starte et nyt liv for mig og min familie. Jeg vil give dem muligheden for at gå på gymnasium, jeg vil være et fredeligt sted, have et godt liv. Jeg vil ikke være en rig mand. Jeg vil bare gerne have et godt liv. Jeg løb fra Afrika uden mad. Det kan godt være, at min klan har magt i Afrika, men det bunder i at blive dræbt eller selv slå ihjel. Jeg håber på at få et godt liv og nu søger jeg efter det. Den, som føler sult i Somalia, vil tage et våben og slå et menneske ihjel, men hvis du har et godt liv, så vil du aldrig ønske at dø".

For ham var en hverdag i Somalia altså en hverdag, hvor chancen for at dø var stor, da han enten selv måtte ty til våben med livet som indsats eller selv blive slået ihjel uden kamp, hvis ikke han var villig til at kæmpe imod. Det var derved med et ønske om at nå frem til et sikkert sted, væk fra en hverdag med krig og usikkerhed, som sendte Wiilka Nlolshayda afsted på flugt. Flugten i sig selv var dog også fyldt med ricisi, men flugten åbnede op for et håb, som ikke kunne etableres i Somalia. Som en ung somalisk mand forklarede mig under sin flugt i Grækenland: "Det er ikke fremmed for mig at se folk dø, og hvis jeg var blevet i mit land, så ville jeg mindst dø to gange, så i det mindste dør jeg i forsøget".

Victor Frankl, en psykolog og overlevende fra Anden Verdenskrigs koncentrationslejre giver et bud på, hvad det er, håbet gør ved menneskets evne til at overleve selv de mest umenneskelige og usikre forhold – såsom en flugt fra Somalia ind i det ukendte. Han kalder det 'the last of human freedoms' i sin bog af samme navn fra 1959. 'Menneskets sidste frihed' er inspireret af filosofen Friedrich Nietzsche, som siger at: 'If you know the why, you can live any how' / 'Hvis du ved hvorfor, så kan du leve ethvert hvordan'. Med andre ord, selvom de unge kvinder og mænd levede liv i konstant usikkerhed, så udtrykte de til mig, sig selv og deres omgivelser hvorfor de ville migrere, hvilket gjorde dem i stand til at klare, hvordan de gjorde det, nemlig gennem flugten. Når mennesket er i så fastlåste og begrænsende situationer, så bliver den usikre vej gennem flugt deres eneste vej ud. På denne måde handler usikkerhed også om pragmatisme, muligheder og håb, hvilket er derfor, at mænd som for et eksempel Wiilka Nlolshayda og Abdimajid vælger flugten som udvej. Hvertil de flygter og hvor lang tid de er på flugt er også altid usikkert og det er langt fra de fleste, som flygter mod Europa. Tvært-

imod, så befinder 90 procent af verdens flygtninge sig i nærområderne. De fleste somaliske flygtninge befinder sig i Etiopien, Yemen og Kenya, hvor verdens største flygtningelejr Dadaab ligger placeret. Nogle af de unge, som jeg fulgte, havde selv flygtet til Uganda og Kenya, men her var mulighederne for et tåleligt liv også meget usikre, og de valgte derfor at flygte videre. Samtidig repræsenterede forestillingen om et liv i Europa et håb om et succesfyldt liv. I Somaliland, hvor jeg startede mit feltarbejde i sommeren 2013 var de unge kvinder og mænd omringet af fysiske manifestationer af håb i form af succesfulde forretninger, smarte biler og store hoteller, som oftest var bygget af diasporaen bosiddende i Europa, USA, Canada etc. Dette var med til at skabe forestillingen om flugten til Europa som vejen til at opnå sine drømme.

På vej mod Europa

Vejen mod Europa er for mange rigtig lang. Under mit feltarbejde var der to hovedruter fra henholdsvis Somalia og Somaliland mod Europa, som dog for mange aldrig var direkte, men influeret af lange, ufrivillige stop undervejs grundet fængsling, overfald, mangel på penge etc. Den ene rute gik fra Somalia/Somaliland gennem Etiopien, Sudan og Libyen, hvorefter de forsøgte at krydse Middelhavet. Denne rute er kendt for at være særlig risikofyldt, da mafialignende grupper (blandt somalierne kaldet *Mugafe* [den som aldrig misser]) arbejder her. De kræver løsesumme fra familiemedlemmer for at frigive migranterne fra ørkenens barske omgivelser og gør brug af voldtægt og andre former for fysisk tortur for at indkræve deres betaling, der ofte svarer til 8000 USD (ca. 52.400kr). Denne rute kræver meget lidt kapital ved begyndelsen af rejsen og derfor vælger mange unge at migrere via denne rute, da betalingen først falder senere, når de bliver indfanget af *Mugafe*. Nogle når aldrig frem, men mister på tragisk vis liv undervejs. Wiilka Nlolshayda, ligesom majoriteten af de unge somaliere, jeg mødte i henholdsvis Tyrkiet og Grækenland, havde benyttet sig af den anden hovedrute, som stadigvæk var fyldt med forhindringer, men som var anskuet som mindre risikofyldt. Denne rute krævede en vis form for startkapital, såsom flybillet og visum til Iran. Da jeg mødte Wiilka Nlolshayda i Tyrkiet forklarede han, hvordan han havde vandret gennem de iranske sneklædte bjerge, der grænser op til

Tyrkiet, uden mad. Det havde sat sig sine spor. Under et interview i Tyrkiet viste Wiilka Nlolshayda mig sine fødder, som han havde smerter i. De var fyldte med tør, flænset hud. Mulighederne for at få den rette behandling er i de fleste lande små, da du skal være i besiddelse af dokumenter, som de fleste mennesker på flugt ikke har, fordi de oftest opholder sig illegalt i det pågældende land. Der er også mulighed for at få medicinsk behandling gennem FN. Dog fravalgte mange af de unge mennesker, jeg mødte undervejs, såsom Wiilka Nlolshayda, helt at registrere sig hos FN og afvente at blive repatrieret som kvoteflygtning, fordi, som Wiilka Nlolshayda forklarede: "Hvis du henvender dig til FN, så kommer det til at tage lang tid. Måske fire eller fem år. Jeg kan ikke vente så lang tid". Wiilka Nlolshayda ønskede, ligesom alle de andre mennesker jeg mødte under mit feltarbejde, at ende livet som flygtning hurtigst muligt og starte et nyt liv i sikre omgivelser. Ikke kun for sig selv, men mest af alt for sin families skyld. For ham, ligesom for de andre somaliere jeg fulgte var livet i Tyrkiet ikke et sikkert liv. De fleste levede i huse, hvor op til 15 migranter boede ad gangen. De købte en sengeplads på en madras, hvor de sov side om side, oftest med hyppig udskiftning af mennesker, da de fleste altid var på vej videre. Samme system fungerede i Grækenland, hvor en ung somalisk kvinde beskrev det for mig som at bo på en banegård. Samtidig var det også utrygt at sove med en masse fremmede mennesker. Som jeg ofte fik beskrevet, så er vi mennesker så forskellige som de ti fingre vores to hænder består af. Nogle mennesker er gode, andre ikke, og det var derfor ikke altid et trygt sted at bo. Udover at betale for madrassen betalte de fleste et mindre ugentligt beløb som gik til en fælleskasse i huset, hvorfra der blev handlet ind og lavet mad. Det bestod af to måltider om dagen. Udover usikkerheden som de oplevede fra dag til dag, var det også den større kontekst, som skabte en mere eksistentiel usikkerhed. Tyrkiet accepterede i tiden efter Anden Verdenskrig Geneva Konventionen fra 1951, men med den betingelse, at de kun ville give asyl til europæiske flygtninge (henvendt særligt til europæere, der flygtede under den kolde krig). Det betyder derfor, at folk som Wiilka Nlolshayda, ikke har mulighed for at få asyl og ophold i Tyrkiet, men i stedet skal sendes videre til et andet modtagerland, hvis han søger og bliver tildelt asyl, hvilket

Båd fra udstillingen PLEDGES, af kunstneren Kalliopi Lemos. Foto: forfatteren, Det Byzantinske og Kristne Museum, Athen, august 2014.

hans ovenstående kommentar om henvendelse til FN netop påpeger. En ung somalisk kvinde, som jeg mødte i Tyrkiet under feltarbejde havde ventet på at blive relokaliseret i syv år. Hun gav til sidst op og flygtede mod Grækenland, hvor hun på tragisk vis mistede livet ombord på en båd sidst i maj 2014. Grundet historier som denne unges, valgte majoriteten af de unge somaliere, jeg udførte feltarbejde i blandt i Tyrkiet, at flygte videre til Grækenland. De ville ikke miste syv år af deres liv på bare at vente, som de så ofte forklarede mig. Kvinder og mænd flygtede ad de samme flugtruter, men særligt kvinderne var bekymrede for ruter, der var kendte for at være mere brutale, da voldtægt ikke kun er en frygtelig oplevelse, men også meget tabubelagt i dele af det somaliske miljø. De fleste flygtede ombord på små, oppustelige, overfyldte gummibåde.

Wiilka Nlolshayda beskrev sin flugt fra Tyrkiet til Grækenland som en rejse mellem liv og død:

"Det var en meget svær rejse. Det var mellem liv og død ombord på en lille gummibåd. Det var midt om natten, 3.30. Vi var på havet i syv timer. Folk græd. Fyrre mennesker var ombord på gummibåden, men den var kun beregnet til tyve. Folk frygtede endda også, at grækerne ville tage motoren fra os. Det er et stort problem. De smider motoren i havet og siger gå tilbage til Tyrkiet. De tager også din mobil og dine penge. Det har jeg ikke selv set,

men det har nogle af mine venner".

De unge somaliere frygtede ikke kun, at det var med livet som indsats, at de satte sig ned i gummibåde og forsøgte at krydse det åbne hav. Det var også med en frygt om at blive sendt illegalt retur (illegale push-backs) af det Europa, de så brændende ønskede at nå frem til – en frygt, der ifølge flere humanitære organisationer såsom Amnesty International er velbegrunder ved mange forskellige grænseovergange og foretaget af flere forskellige myndigheder.

Flugten over grænseovergange, anholdelser, illegale push-backs og i værste fald tabet af menneskeliv, er eksempler på, hvordan det geopolitiske landskab, der er konstrueret ud fra sociale ideologier om, hvad sikkerhed er, erfares af mennesker på flugt. Det er sådanne konfrontationer, der finder sted, når somaliere såvel som resten af verdens mennesker på flugt støder på såkaldte sikkerheds-konstruktioner, hvis ypperste formål i virkeligheden er at stoppe mennesker som Wiilka Nlolshayda og Abdimajid i deres flugt mod Europa.

Grækenland er ikke Europa

Da jeg nåede frem til Grækenland i sommeren 2014 for at lave feltarbejde blandt unge somaliere på flugt var nogle af de unge kvinder og mænd, jeg havde mødt i Tyrkiet nået frem til Grækenland. En af dem var Wiilka Nlolshayda. Han havde på dette tidspunkt allerede opholdt sig i to måneder og

Den første lokalitet migranter bliver placeret i efter at være nået i land fra Tyrkiet på en af de græske øer. Taget af forfatteren under feltarbejde i Grækenland 2014.

fjorten dage i Grækenland. Efter at være nået i land med gummibåden blev de fundet af de græske myndigheder og taget til en lejr. Her var de i en måned, indtil de blev frigivet med et dokument, der gav dem en måneds lovligt ophold, hvilket ville sige, at de havde en måned til at forlade landet i.

De kunne vælge at søge asyl, men de fleste af de unge kvinder og mænd jeg udførte feltarbejde i blandt, valgte ikke at søge asyl i Grækenland. Hvorfor ikke spørger nogle måske sig selv? "Grækenland er ikke Europa" sagde mange af dem, som jeg brugte tid sammen med. Og hvorfor så ikke det? Det er svært at skabe sig et nyt liv i Grækenland under tålelige forhold. Forholdene for asylansøgere i Grækenland har været kritiseret løbende af især humanitære organisationer, som arbejder i landet. Samtidig anerkendte det internationale samfund de horrible forhold for asylansøgere i 2011, hvor den

Europæiske Menneskerettighedsdomstol underkendte græsk asylpolitik i én specifik sag grundet de umenneskelige forhold for asylansøgere i landet, samt manglen på et velfungerende asylsystem. Det betød, at et land som Danmark for eksempel ikke kunne sende asylansøgere tilbage til Grækenland, selvom de var blevet registreret i Grækenland. Dublinreguleringen, som ellers tager udgangspunkt i, at en asylansøger skal have sin sag afprøvet i det land, han/hun først ankommer til og bliver registreret i, blev derfor tilsidesat og var ikke længere gyldig i Grækenland. Dette har sidenhen ændret sig således, at Dublinreguleringen gradvist er blevet genoptaget i henhold til Grækenland. Det forklarer, hvorfor unge somaliske flygtninge ikke fandt det muligt at blive i Grækenland, og hvorfor mange gang på gang forsøgte at forlade landet. For nogle lykkedes det at komme videre. For andre, såsom Wiilka Nlolshayda betød det

fængsling i forsøget på at forlade Grækenland.

Wiilka Nlolshaydas en måneds lovligt ophold i Grækenland var udløbet. Han så sig derfor nødsaget til at købe et falsk pas; det vil sige et pas, der var blevet lavet med Wiilka Nlolshaydas billede på. De var fire, der havde forsøgt at forlade Grækenland i den samme lufthavn, men Wiilka Nlolshayda nåede aldrig ud. I stedet blev han anholdt med beskeden om, at han ville blive fængslet i seks måneder. Wiilka Nlolshayda talte meget lidt engelsk, og han forstod derfor kun budskabet om, at han ville blive tilbageholdt i seks måneder. Ikke nok med at han havde opholdt sig i Grækenland illegalt, så havde han også forsøgt at forlade landet på et falskt pas, hvilket ifølge Wiilka Nlolshaydas ven, som jeg fulgte sagen gennem under Wiilka Nlolshaydas fængsling, begrundede den lange fængselsstraf. Det var derved betragtet som mere ulovligt at rejse på falske pas end lånte pas. Efter at have gennemdiskuteret Wiilka Nlolshaydas situation forklarede hans ven:

"Livet i Grækenland er ikke ligesom i Tyrkiet. Vi frygter politiet her. Hvis politiet fanger mig, så er mit liv ovre. Se Wiilka Nlolshayda – de fortæller ham, at han vil blive i fængslet i seks måneder. Nu er han alene i et græsk fængsel. Han kan blive skør. Når du kommer ud, så giver de dig tyve dages lovligt ophold i Grækenland. De mennesker, som kommer ud fra fængslet, er stille. Der er for et eksempel en mand, som var fængslet i et år. Han har det ikke godt. Han er skør. Samtidig, hvis du efter syv måneder bliver løsladt, så er alle dine venner rejst til Sverige og Danmark. De siger til dig: 'det er vi kedde af'. Jeg mister modet. Som jeg sidder og taler med dig nu, så frygter jeg, at politiet kommer her".

De venner som Wiilka Nlolshaydas ven refererer til er andre migranter, som de har rejst med på dele af de(n) tur(e), som de selv har været på. Stærke venskaber og kærlighed opstod ofte under *tahriib*. Mange forklarede mig, hvordan venner man havde mødt gennem *tahriib* var rigtige venner, fordi de kendte til hinandens hemmeligheder, og det var dem, der vidste besked og ville hjælpe, hvis de var syge undervejs. De kom alle sammen med hver deres forskellige problemer, som en ung somalisk pige forklarede mig under en samtale i Grækenland, men *tahriib* blev det, der førte dem sammen; det der kunne skabe stærke sociale bånd. Efter at have sonet sin straf blev Wiilka Nlolshayda løsladt, og han fortsatte sin flugt mod det,

han forestillede sig var et trykt Europa. Hans videre rejse til Europa kan ses som en protest mod håbløsheden og en måde at skabe nyt håb gennem migration. Flugten er en form for social væren, der placerer sig mellem på den ene side et liv uden håb for fremtiden og som derfor af mange opleves som både fysisk og social død og på den anden side håbet om en ny social tilblivelse, et liv i trykthed. Hans flugt stoppede dog ikke, da han nåede frem til det, han troede ville kunne give ham og hans familie et nyt liv. Tværtimod.

I (u)sikkerhed i Europa

Wiilka Nlolshayda fortsatte sin rejse op igennem Europa. Det første europæiske land han gjorde et stop i, som jeg har valgt ikke at navngive for at sikre Wiilka Nlolshaydas anonymitet og dermed sikkerhed, troede han kunne opfylde drømmen om et godt liv. Han opholdt sig i en lille by i det pågældende land sammen med andre asylansøgere på et center. Ifølge Wiilka Nlolshayda var landsbyens beboere ikke begejstret for deres tilstedeværelse, og han oplevede gentagne gange racistiske tilnærmelser, når han bevægede sig ud af centret. Wiilka Nlolshayda var ikke kommet et skridt nærmere en tilværelse uden konflikt og frygt for overfald. Han kunne ikke ændre omgivelserne og besluttede sig derfor at flygte videre op gennem Europa. I løbet af hans rejse mod en sikker tilværelse ændrede mange europæiske lande deres politiske tiltag overfor somaliske asylansøgere. Somalia har indtil for nyligt været defineret som et land i krig, siden der udbrød borgerkrig i landet i 1990'erne efter, at Siad Barres regime faldt fra hinanden. Det betød, at ingen asylansøgere fra Somalia uanset asylsagens udfald kunne deporteres, da det i følge internationale konventioner er ulovligt at sende mennesker tilbage til et land, hvor deres liv er i fare. Somalia har med andre ord været kendt som et usikkert land, der producerede flygtninge, såsom Wiilka Nlolshayda.

Flere europæiske lande har imidlertid forsøgt at deportere somaliere. Et eksempel på dette kom i 2011, da en sag kom for retten - den såkaldte Sufi og Elmi sag fra England. Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol erklærede, at det var imod Menneskerettighedskonventionen at deportere to somaliere tilbage til Somalia grundet de meget usikre forhold i landet. Dette betød eksempelvis, at Udlændingestyrelsen i et land som Danmark i 2012

måtte udstede tidsbegrænset ophold på fire år til fem somaliske asylansøgere, som grundet Sufi og Elmi sagen ikke kunne deporteres til Somalia. Men dette har ændret sig. I september 2016 fik førnævnte fem somaliere, som i 2012 fik tildelt denne tidsbegrænset opholdstilladelse, nægtet en forlængelse af deres ophold i Danmark af Flygtningenævnet. De fik hermed frataget deres opholdstilladelse, da Flygtningenævnet mente, at situationen i Somalia havde ændret sig til det bedre. Denne vurdering var baseret på en rapport om tilstandene i Somalia udført af Udlændingestyrelsen. Rapporten har imidlertid været genstand for stærk kritik, fordi de repræsentanter fra Udlændingestyrelsen, som tog til Somalia i 2015 for at indsamle data til rapporten, ikke var i landet i mere end én dag og i løbet af den dag end ikke forlod lufthavnen, idet det vurderedes at være for farligt. Grundet denne ændring i Danmarks vurdering af sikkerheden i Somalia har 1200 andre somaliske flygtninge fået genåbnet deres sager i Danmark for at se, hvorvidt deres opholdstilladelser stadigvæk er velbegrundede. Lignende politiske tiltag er blevet indført i andre europæiske lande.

Politiske tiltag som disse har haft enorme konsekvenser for somaliere rundt omkring i Europa, her iblandt Wiilka Nololshayda, som er flygtet videre op gennem Europa og har søgt asyl i et nyt europæisk land. Wiilka Nololshayda fik for ca. seks måneder siden afslag. Begrundelsen er, at han har været tre år undervejs, siden han flygtede fra Somalia, og at forholdene i hjemlandet Somalia skulle have ændret sig markant til det bedre. Problemet er, som Wiilka Nololshayda forklarer mig, når vi taler sammen, at hans grundlag for at være flygtet ikke har ændret sig. Al Shabab vil stadigvæk slå ham ihjel, fordi han har nægtet at kæmpe for dem. I stedet for er grænsekontrol, fængsling og fysisk krævende rejser med livet som indsats blevet en uendelig kamp som for Wiilka Nololshayda fortsætter, hvis ikke den appel, han har indsendt, giver grund til at få omstødt afslaget på en opholdstilladelse. Så er han nødsaget til at flygte videre, forklarer han mig, når vi taler sammen over telefonen. Det samme er hans kone og børn, som flygter fra hus til hus i Sydsomalia i frygt for Al Shababs represalier. Den fortsatte flugt er en af de meget få muligheder mennesker i disse meget fastlåste situationer har. Det bliver deres eneste måde at overleve på.

Usikkerheden viser sig på mange individuelle måder, men noget jeg gentagende gange har mødt gennem folk som Wiilka Nololshayda er mangel på evnen til at kunne sove, mangel på appetit, stress og mangel på evnen og lysten til at tale med andre. Det er sådan Wiilka Nololshayda har det i dag. Hans flugt forsætter med stor sandsynlighed ind i det ukendte. Det er blevet til en flugt, der ikke ender.

Wiilka Nololshaydas fortsatte flugt illustrerer konstante konfrontationer mellem det geopolitiske og den erfarede livsverden. Tabet af menneskeliv er den mest brutale konfrontation af dem alle. I 2014 mistede en fælles ven, som Wiilka Nololshayda og jeg havde, livet om bord på en båd, der var i færd med at krydse den internationale grænse mellem Tyrkiet og Grækenland. Tusindevis af andre mennesker har ligesom vores ven mistet livet under flugten både uden for og inden for Europas grænser. Fortsætter vi i Europa med at definere flugt og de, der flygter, hvad enten det er fra fysisk eller social død, som sikkerhedstrussler og illegaliteter, der skal stoppes gennem øget grænsekontrol, betyder det, at vi fortsætter en diskurs, der tvinger disse mennesker til at fortsætte flugten i skyggesiderne af samfundet. Dette har kolosale menneskelige omkostninger – den største: tabet af et menneskeliv. Flugten er for majoriteten en af de eneste muligheder for handlerum, som de har, og så længe forholdene, de flygter fra, ikke har ændret sig, så gør deres motiv for at fortsætte flugten med livet som indsats heller ikke. ■

Forslag til videre læsning:

Geeldoon, M. H. (2016) *We Kissed the Ground. A migrant's journey from Somaliland to the Mediterranean*. Kenya: Rift Valley Institute.

Collyer, Michael (2010) *Stranded Migrants and the Fragmented Journey*. *Journal of Refugee Studies* 23 (3):273-293.

Schrooten, Mieke, Noel B. Salazar & Gustavo Diaz (2015) *Living in mobility: trajectories of Brazilians in Belgium and the UK*. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 42(7):1199-1215.

ANJA SIMONSEN ER ANTROPOLOG, PH.D., OG ANSAT SOM POSTDOC VED KØBENHAVNS UNIVERSITET PÅ FORSKNINGS-PROJEKTET BIOMETRIC BORDER WORLDS, DER BL.A. UNDER-SØGER MIGRANTERS MØDER MED OG OPLEVELSER AF BIOMETRISKE TEKNOLOGIER.

DANSK ETNOGRAFISK FORENING PRÆSENTERER DEN ANTROPOLOGISKE VINKEL PÅ FLUGT

29. november 2017 kl. 18.30-21.00

Moesgaard Museums auditorium

Flugt og flygtninge er genstand for intens interesse. Typiske spørgsmål drejer sig om hvem der flygter og hvor mange. Men hvad er en flugt egentlig? Hvordan flygter man og hvad sker der undervejs? Hvordan beslutter man, at NU er det TID at tage af sted og hvilke tanker har man om hvor man skal forsøge at tage hen? Hvor længe varer flugten, og er den nødvendigvis ovre, når du er fremme i et nyt land? Hvem er man, når alt kendt efterlades til fordel for en uforudsigelig fremtid?

4 eksperter tager dig med PÅ FLUGT

HANS LUCHT, Ph.d. i antropologi og seniorforsker ved Dansk Institut for Internationale Studier.

ANJA SIMONSEN, Ph.d. i antropologi og postdoc ved Københavns Universitet.

MIKKEL RYTTER, Ph.d og lektor i antropologi ved Aarhus Universitet.

MIKKEL THORUP, Ph.d. i idehistorie og Professor MSO på Aarhus Universitet.

Følg med på Dansk Etnografisk Forenings Facebookside for nærmere information.

Du kan også kontakte foreningen på

kontakt@etnografiskforening.dk eller **8716 2063**

(se træffetider i omslaget på dette blad)

PÅ FLUGT

AT INDSAMLE OG UDSVILLE LIVET PÅ FLUGT

*At forlade det du kender.
Leve i uvished.
Rejse fra sted til sted,
med livet som indsats.
På vej mod en ukendt fremtid.
Måske i Danmark?*

*Denne udstilling tager dig med
i flygtningenes fodspor.*

af GITTE ENGHOLM

Ovenstående sætninger fungerede som åbningstekst på udstillingen På flugt, der inviterede gæsterne med på vandring i en flygtnings fodspor. Jeg havde sammen med mine kolleger fra Nationalmuseet stået bag udstillingen. I denne artikel vil jeg give et indblik i nogle af de museumsfaglige overvejelser og intentioner med både indsamlingen af genstande og udarbejdelsen af udstillingen om livet som flygtning. Projektet har ikke været et forskningsprojekt, men snarere en museumsfaglig opgave og artiklen er derfor ikke baseret på en stringent antropologisk analyse af flugtens materialitet.

Udstillingen der kunne ses på Tøjhusmuseet i første halvdel af 2017. Tøjhusmuseet er en del af Nationalmuseet og museet fortæller primært om

krig, krigsteknologi og våben, men nu også om en af konsekvenserne af krig, nemlig flygtninge. Udstillingen var kulminationen på et års arbejde med at indsamle genstande, film og foto samt at samle alle elementerne til selve udstillingen. Omtalerne i dagspressen og reaktioner på de sociale medier giver interessante indsigter i forventningerne til et museum, om forståelsen af kulturarv og det nationale fællesskab. Arbejdet med udstillingen og omverdens reaktioner understreger for mig også betydningen af, at et museum med sit særlige formidlingsmedie, nemlig materielle genstande og udstillinger, bidrager med formidling af flygtninges vilkår.

Et museum som Nationalmuseet har i henhold til Museumsloven en forpligtelse til at indsamle og do-

På Lesbos vokser bjerget af redningsveste dag for dag. Foto, Gitte Engholm.

kumentere vigtige begivenheder i samtiden. Da museet imidlertid – og naturligvis – ikke kan indsamle alt, sker der en udvælgelse på baggrund af forskellige kriterier. Der ligger en lang række begrundelser og overvejelser til grund, når museet vælger at indsamle genstande og lægge dem på hylderne i de enorme magasiner. Det er ganske bekosteligt at foretage indsamlinger, fordi hver eneste genstand skal konserveres, dokumenteres og registreres. Når museet tilmed vælger at investere i at skabe en udstilling og fremvise de nyindsamlede genstande, sker det ligeledes efter en række overvejelser.

Ideen om at indsamle genstande og dokumentere livet som flygtning opstod på Nationalmuseet i efteråret 2015, da flygtninge ankom til Rødby og vandrede ad de lollandske motorveje. Dagspressen havde allerede i længere tid været fyldt med reportager og fotos fra de græske øer Lesbos, Chios og Samos, hvortil flygtninge ankom i synkefærdige både og gummibåde fra Tyrkiet og stadig flere Facebook-grupper med titler som 'Hjælp til bådflugtninge på Lesbos' dukkede op. Vi skønnede, at det stigende antal flygtninge, der ofte blev omtalt som "flygtningestrømmen" i dagspressen, havde så afgørende indflydelse på den politiske debat i både Danmark og Europa og engagerede så mange danskere, at det gjorde en indsamling af genstande relevant.

Samtidshistorisk dokumentation

I første omgang var vores tanke at sikre et antal genstande, fotos, beretninger og film, så museet i fremtiden ville kunne se tilbage og lade genstandene indgå i en udstilling. Det er ikke første gang i nyere tid, at Nationalmuseet indsamler ting som led i samtidsdokumentationen. Museet supplerer hele tiden eksisterende samlinger gennem privatpersoners samlinger eller arvestykker, gennem opkøb på auktioner, eller ved at modtage hele interiører som for eksempel en børnehaven fra 1970'erne. Og endelig indsamler museet også genstande, når akutte og mere dramatiske begivenheder finder sted, som tilfældet var med det stigende antal flygtninge, der ankom til Europa og det øgede fokus, der kom på flygtningenes ankomst.

Indsamlingsprojektet blev senere ændret til en beslutning om også at udstille genstandene. Hermed traf vi en vigtig beslutning, fordi museet sjældent har udstillet begivenheder, der hører samtiden til. På sin vis er begivenheder, der finder sted i

dag, historie i morgen, men det stiller nogle særlige udfordringer at udstille begivenheder, der ligger så tæt på nutiden og hvis påvirkning på vores samtid er markante. Når vi vurderede, at begivenhederne havde markant påvirkning var det vurderet ud fra den volumen emnet havde i både den hjemlige og den europæiske politiske debat og ud fra den grad af engagement mange danskere udviste. Endelig var beslutningen om at udstille flygtningenes, de nye borgers historie, i tråd med de nyeste strategiske målsætninger for Nationalmuseets arbejde. Museet ønsker at støtte medborgerskab og ønsker, at museets formidling og udstillinger i højere grad afspejler det danske samfundets stigende mangfoldighed.

For at håndtere udfordringen med at skabe en så neutral fremstilling som muligt, valgte vi at afholde os fra at give et bredt dækkende billede af flygtningedebatten i et dansk og et europæisk perspektiv. Projektgruppen valgte i stedet at sætte flygtningen i fokus for både indsamling og udstilling. Denne afgrænsning havde yderlige begrundelser. For det første var det gruppens ønske at give publikum mulighed for selv at danne sig en holdning på baggrund af de indtryk, de måtte tage med sig fra udstillingen; den danske og europæiske flygtningedebat havde allerede været genstand for jævnlig omtale og journalistisk dokumentation på TV og i dagspressen, men færre havde haft mulighed for med egen krop at erfare, hvad det vil sige at være flygtning på vej gennem Europa. For det andet er det et almindeligt brugt udstillingsdidaktisk greb at tilstræbe identifikation ved at understøtte gæstens mulighed for indlevelse. Det lader sig bedst gøre ved at fokusere på menneskelige beretninger i udstillingen og ved at give indtryk af menneskelige valg og udfordringer.

Indsamlingsovervejelser - og den ikoniske redningsvest

Som projektleder for indsamlingsgruppen bestående af seniorforsker Lars K. Christensen og museets webansvarlige Rune Clausen stod jeg overfor en lang række spørgsmål: Hvor skulle vi rejse hen? Hvilke genstande skulle vi indsamle? Hvad ville være muligt? Hvad ville være etisk forsvarligt? Hvilke genstande ville gæster associere med flygtninge? Spørgsmålene var mange, men en ting blev jeg hurtigt sikker på: vi ville rejse til Grækenland for at indsamle genstande, der vedrørte flygtninges midlertidige ophold på vejen gennem Europa. Som ud-

Redningsvest, brugt på en sejltur over Ægæerhavet.
Foto, Gitte Engholm.

gangspunkt havde vi ikke en klar ide om, hvilke genstande, der skulle vise sig at blive relevante. Vi anså dog en redningsvest for at være en genstand, der på næsten ikonisk vis ville kunne fortælle en stærk historie om flugten over havet, eftersom det var en historie, der havde fyldt i mediebilledet de sidste år med fotos af mennesker stuvet sammen i små fartøjer og efterladte redningsveste langs de græske og italienske strande. I virkeligheden er det en uendelig lille del af verdens 65 millioner flygtninge og intern fordrevne, der kommer over havet til Europa. Vi havde med andre ord altså truffet det valg, at vi kun ville dokumentere netop dette lille udsnit af verdens samlede flygtningekrise.

En redningsvest tager et menneske på flugt ikke med sig på den lange rejse videre. Når de er kommet sikkert i land, kaster de redningsvesten fra sig og vandrer videre med de få ejendele, de har haft med sig. Vi ville allerhelst være til stede en nat eller

en morgenstund, når en båd med flygtninge ville komme i land, men vidste også, at det kunne være svært at forudsige hvor og hvornår. Vi ville rigtig gerne have mulighed for at indsamle en redningsvest og tale med den person, der havde båret vesten. Hvorfor havde vedkommende taget den svære beslutning om at opsøge en menneskesmugler og løbe risikoen at begive sig ud på sejlturen? Hvor og hvordan havde vedkommende fået fat i redningsvesten? Og samtidig var det med stor uro og nervøsitet vi forestillede os situationen. Der var noget etisk udfordrende i den videnskabeliggørelse og dokumentation af et menneskes ulykke, som vores forehavende indebar og samtidig følte vi dog, at intentionen var moralsk forsvarlig; at bringe vidnesbyrd om den desperation, der måtte ligge bag villigheden til at løbe så stor en risiko.

Det lykkedes ikke at være på det rigtige sted på et tidspunkt, hvor en båd kom ind. Der viste sig i

stedet en anden mulighed for at samle både vest og andre relevante ting ind, da vi besøgte en af de interimistiske flygtningelejre, der var ved at blive revet ned. Det drejede sig om lejren *The Olive Grove*, opført af frivillige fra en organisation kaldet *Better Days for Moria*. Organisationens formål var at hjælpe de tusinder af flygtninge, der ventede på at blive registreret i detentionslejren Moria. Lejren, der som navnet antyder lå i en olivenlund, var ved at blive revet ned, fordi antallet af flygtninge, der ankom fra Tyrkiet var faldet efter aftalen mellem Europa og Tyrkiet var trådt i kraft den 20. marts 2016. Ifølge aftalen, der stadig er gældende, skal alle flygtninge, der krydser Ægæerhavet fra Tyrkiet til Grækenland returneres. For hver syrisk flygtning, der bliver returneret til Tyrkiet, skal en anden syrisk flygtning gives asyl i et europæisk land. Ligeledes skal Tyrkiet ifølge aftalen tage alle nødvendige midler i brug for at forhindre nye flygtningeruter i at opstå mellem Tyrkiet og de europæiske lande. Til gengæld lovede de europæiske lande, at tyrkiske borgere ville kunne få visum til de europæiske lande og Tyrkiet har modtaget et millionbeløb fra EU.

Siden besøgte vi desuden en lejr ved landsbyen Idomeni på grænsen til Makedonien, samt et antal lejre i det nordlige Grækenland omkring Thessaloniki. Vi valgte de to steder Lesbos og Idomeni for at kunne dække både de lejre, der dannede ramme om den første ankomst til Europa og de lejre, der kom til at danne ramme om et liv i ventetid i interimistiske lejre. Ved Idomeni havde næsten 13.000 flygtninge samlet sig på en åben mark på begge sider af en jernbane, der førte fra Grækenland og videre gennem Makedonien for at fortsætte op gennem Europa. I begyndelsen var lejren en transitlejr beregnet til omkring 1500 mennesker, men da det makedonske militær spærrede den såkaldte Balkan-rute i marts 2016 med høje hegn på begge sider af jernbanen, hobede antallet af flygtninge sig op. Forholdene i lejren på den gølle mudrede mark var ubærlige.

Vi kom i kontakt med en del frivillige og professionelle hjælpere fra forskellige NGO'er, der blev os en stor hjælp i udvælgelsen og indsamlingen af genstande. Det var en vanskelig udfordring at vælge de rigtige steder at samle ind. Flygtninge er på vej og befinder sig midlertidigt på forskellige steder. Nogle gange i mere etablerede lejre i længere tid og andre gange kortvarigt på en lokalitet. Vi ville gerne både sikre, at de genstande vi indsamlede kunne

fungere som dokumentation for generelle forhold for mange flygtninge, og samtidig ville vi gerne kunne fange individuelle historier. Den begrænsede tid vi havde til rådighed, ikke mindst betinget af det begrænsede budget, gjorde indimellem indsamlingsprojektet utilfredsstillende, blandt andet fordi det kunne have et skær af tilfældighed.

Vi besøgte både Lesbos og det nordlige Grækenland over to omgange. Og anden gang var det en stor hjælp, at vi kunne genbesøge nogle af de frivillige og lokale, vi havde fået mødt på den første rejse. De frivillige og lokale, der levede blandt flygtninge var uundværlige øjenvidner til enkeltstående begivenheder, men havde også blik for forhold, der forandrede sig over tid. Vi kunne derfor afprøve vores tanker og iagttagelser i samtaler med dem. Vi nærrede stor respekt for både de frivillige og de lokale, der forblev i lejrene og kæmpede for at give dagene lidt mere mening for både børn og voksne, der i mange tilfælde ventede i mange måneder, før de kunne komme videre.

Det lave budget muliggjorde desværre heller ikke, at vi kunne vælge at følge en familie hele vejen gennem Europa eller besøge flere af de knudepunkter, der var opstået på de mest benyttede ruter. Men vi valgte, at indsamlingen også skulle omfatte opholdet på de danske asylcentre. Vi besøgte derfor både et antal transitcentre og et par centre i forskellige områder af Danmark for at dokumentere hverdagen på asylcentret, hvor flygtninge var nået frem, havde lagt rejsen bag sig, men nu dagligt måtte vente på svar fra myndighederne på deres asylansøgning. Tiden på asylcentre er præget af bekymret venten og uvished med hensyn til, hvad fremtiden skal bringe.

Uforudsigelighed og midlertidighed

En indsamlingsrejse bliver både styret af tilfældigheder og faglige overvejelser. Målet på indsamlingsrejsen var som tidligere nævnt at finde genstande, der kunne give indtryk af de udfordringer et menneske skal håndtere i en situation, hvor alt er uforudsigeligt og hvor hverdag og normalitet er tabt.

Jeg havde en del førstehåndserfaringer med at dokumentere livet som flygtning fra et tidligere feltarbejde tilbage i 1995, hvor jeg i forbindelse med mit ph.d.-projekt boede knap seks måneder på et asylcenter for bosniske flygtninge i Danmark og derefter rejste to måneder i Bosnien med en af de

Frisørsalon i Vasilikalejren. Foto, Laura Samira Naude.

kvinder, jeg havde lært at kende på asylcentret. Men mange forhold var anderledes på denne indsamlingsrejse, hvor flygtningene stadig var på vej. Der er ingen faste ruter om end de fleste flygtninge fra Mellemøsten ankommer til de græske øer. Fordi lovgivningen – og dermed de europæiske landes håndtering af den såkaldte "flygtningestrøm" – ændrer sig jævnligt, er det uforudsigeligt, hvilke nye udfordringer en flygtning skal håndtere. Under sådanne forhold bliver hverdagens rutiner ofte udfordret, men ikke desto mindre betydningsfulde, fordi de repræsenterer menneskelig værdighed og normalitet.

Mange af de ting vi indsamlede i *The Olive Grove* og i andre lejre i det nordlige Grækenland, vedrørte da også hverdagens rutiner og daglige behov, der er vanskelige at få opfyldt på en uplanlagt rejse. Vi indsamlede ting som en ladestation, der gav flygtninge mulighed for at oplade deres mobiltelefon, et festivaltelt, som er et meget brugt interimistisk hjem, en solcellelampe, der er højst anvendelig på en bar mark uden elektricitet, UNHCRs varme tykke tæpper og en taske syet af genbrugsmaterialer som redningsveste.

Barbermaskine, glosehæfte og hverdagens rutiner

Vi indsamlede også ting, der vidnede om forsøget på at udfylde en hverdag i lejrene med aktiviteter,

der havde reference til hverdagens rutiner fra tiden før flugten og som ventetiden i de midlertidige lejre. Vi valgte derfor en barbermaskine, der havde tilhørt Aziz, en barber fra Aleppo. Aziz havde mistet sin kone og havde forladt Aleppo med sit barbergrej og parrets nyfødte spædbarn. Vi erstattede hans barbermaskine og udstyr med tilsvarende nyindkøbt udstyr, så han ikke blev forhindret i at føre sin forretning videre. En håndværker som Aziz havde mistet sine ejendele og sit hjem, men havde sin professionelle kunnen og sit håndværk med sig og kunne videreføre sin forretning i flygtningelejren. Vi indsamlede også et kladdehæfte, der havde tilhørt pigen Ghazal på 10 år. Hun havde brugt ventetiden i lejren til at lære engelske gloser for at kunne klare sig bedre i den nye tilværelse for enden af rejsen, men da lejren en morgen blev ryddet, fik hun ikke kladdehæftet med sig og det lå tilbage i mudderet. Vi kendte allerede Ghazal fra vores første rejse til den nordlige del af Grækenland, men det var en frivillig, der havde undervist Ghazal, der var snarrådig og havde gemt hæftet til os. Denne frivillige kunne ligeledes holde os underrettet om enkelte familiers videre skæbne, uden dog altid at kende afslutningen på deres rejse. Endelig indsamlede vi en smukt dekoreret teltvæg. En syrisk kunstner havde udtrykt sin længsel efter sin hjemstavn ved at male et billede af en karakteristisk bro fra hjembyen.

En flettet indgang til et telt i den midlertidige lejr Idomeni.
Foto, Gitte Engholm.

Foto, Laura Samira Naude.

Vejskilte fra Thisted. Foto, Gitte Engholm.

Registreringsarmbånd, stempler og tab af autonomi

Livet som flygtning er, ud over at være farligt og usikkert, også forbundet med et stort tab af autonomi. Flygtninge forlader deres hjem og ved, at de skal gennem områder, der er farlige på grund af røvere, kidnappere og soldater. Selvom vi i virkeligheden ingen anelse har om, hvad hvordan det må opleves, har de fleste en forestilling om, hvor skræmmende og forfærdeligt det må føles. Anderledes forholder det sig, når det drejer sig om, hvor frustrerende det er for en flygtning at opleve det massive tab af personlig kontrol og autonomi, det medfører at blive en del af lejrlivet. Et karakteristika ved lejrlivet er bl.a. at mennesker er nødt til at lade sig registrere, til at vente i lange køer og indordne under rutiner, der fratager det enkelte menneske noget af sin individualitet og autonomi. Den enkelte oplever sig som et nummer, én blandt mange og uden kontrol over sin egen tid og færden. Græsk politi og militær bevogter lejrene i Grækenland, hvor de ganske vist uddeler mad, men også vogter over adgangen til lejren, indfører udgangsforbud og forskellige restriktioner, samt opfører pigtrådshegn. Fra besøg på danske asylcentre erfarede vi, at også på asylcentre i Danmark er der meget ventetid, kø og registrering. Når vi talte med flygtningene, talte de ofte om oplevelsen af at være reduceret til et

nummer. På centrene identificeres beboerne ved neutrale numre for at beskytte deres identitet, men det medvirker til, at mange flygtninge ofte oplever at være underlagt et system og andres kontrol. Det lykkedes desværre ikke at indsamle et papirarmbånd af den slags, der ligner et turarmbånd fra Tivoli. Dansk Flygtningehjælp i Grækenland fik hjælp fra Roskilde Festivalen til at udvikle et armbånd, der tildelte flygtninge et tidsrum, så de vidste, hvornår de kunne møde op ved registreringskranken i f.eks. Moria-lejren på Lesbos fremfor at vente i timevis i kø.

Gaspatron, grænser og kontrol

Til gengæld fik vi indsamlet en gaspatron, der var blevet affyret af det makedonske politi ind i mængden af flygtninge på grænsen til Makedonien. En ung frivillig, Laura Naude, havde været til stede i Idomeni-lejren en morgen, hvor et stort antal flygtninge havde forsamlet sig ved grænsehegnet. Det viste sig, at der endnu engang var opstået et rygte i lejren om, at grænsen ville åbne den først kommende mandag kl. 10. Disse rygter opstod med jævne mellemrum. Men endnu engang måtte flygtningene konstatere, at grænsen ikke blev åbnet og frustrationen udløste efter Laura Naudes beskrivelser massive råb fra de fremmødte. "Open the border, open the border", råbte folk indtil de blev beskudt af gummikugler og tåregas.

Farlig redningsvest og udnyttelse af menneskers nød

Jeg kunne nævne mange eksempler på historier, der belyser den afhængighed – på godt og ondt – af tilfældige mennesker, en flygtning møder. En handlende sælger en redningsvest til en flygtning, som vedkommende har tvingende brug for. Der er mangel på redningsveste, så det kan synes som et held at møde en handlende, der tilfældigvis har et par ekstra veste. Vesten er i virkeligheden en dødsfælde, for den er af så dårlig kvalitet, at den ikke ville kunne holde et menneske flydende. Den vest, vi indsamlede var et sådan uprofessionelt og dødsens farligt eksemplar. Den var med al sandsynlighed syet i en systue i Izmir i Tyrkiet. Artikler i internationale aviser som the Guardian omtalte på daværende tidspunkt i flere tilfælde rædselsvækkende fund af lig på den tyrkiske kyst med netop denne form for veste.

Vejskilte, bamses - forskellige reaktioner fra omverden

Også efter ankomsten til Danmark oplever flygtninge ofte, at de i særlig grad er påvirket af omverdens holdninger til dem - ikke som enkeltindivider, men som flygtninge. Selvom målet med vores udstilling ikke var at dokumentere den danske eller europæiske flygtningedebat, så indsamlede og udstillede

vi imidlertid enkelte udtryk for danskernes holdninger og reaktioner. Det gjorde vi netop for at sætte fokus på de oplevelser, der møder flygtninge. I Thisted havde nogen opsat et falsk vejskilt uden for den midlertidige teltlejr. På skiltene stod "Syrien 4325 km" og "Iran 5317 km". Skiltene fremkaldte både vrede og begejstring blandt lokale fra Thisted. En kvinde, der arbejdede som frivillig på det lokale asylcenter, blev indigneret, pillede skiltene ned og udtalte sidenhen til Jyllandsposten, "at det er synd, når folk har rejst flere tusinde kilometer for at komme i sikkerhed, at de så bliver mødt af et skilt, der viser dem tilbage og signalerer "smut!". Da vi senere talte med kvinden, bad hun om at være anonym, fordi hun havde været udsat for trusler og chikane på sin Facebook-profil. Andre danskere havde opstillet klapvogne, bleer og bamses ved motorvejen nord for Rødby, da større grupper af flygtninge ankom hertil.

Materialitetens force

På den ene side kan den viden en udstilling formidler opleves meget begrænset, i alle tilfælde når man som museumsinspektør skal skrive sine tekster og må beskære og forkorte dem. Mange undersøgelser af museumsgæsters adfærd i en udstilling har vist, at de færreste læser alle tekster og især ikke, hvis de er lange og der er mange. Udstillingers

force som formidler ligger altså i andre greb.

Et forhold, som bl.a. museumsfolk fra museer, der har Holocaust som genstandsfelt, fremhæver er, at museumsgenstande lader os komme tæt på individer. Mediernes pressfotos gengiver ofte store grupper af mennesker, der enten kommer sejlene i gummibåde, på større skibe, siddende langs landevejene, ventende på togstationer eller samlet i store teltleje. Effekten på mange beskuere bliver, at der er tale om en trussel, noget voldsomt og ukontrolleret. Vi har svært ved at se individet i disse massegenstande, der understøtter begreber som flygtningestrømme og flygtningekrise. Men ser man på udstillingen eksempelvis Aziz' barbergrej eller et par små cowboybukser, der er flydt i land hos en lokal ved byen Eftalou på nordkysten af Lesbos, oplever man pludselig styrken i de tavse genstande i modsætning til larmende fotos.

En anden force genstande har er, at man som gæst tilbydes et spillerum, hvor man får mulighed for at digte med. Fantasien pirres for eksempel, når museumsgæster ser de små børnecowboybukser, der ligger på strandsten i bunden af en montre. Hvem har bukserne tilhørt? Er den lille dreng faldet i vandet, druknet måske eller har familien bare været nødt til at kaste deres egendele overbord? Når museumsgæsten står overfor en 9 meter lang sort gummibåd og samtidig kigger på det store fotobanner, der forestiller en gruppe flygtninge i en tilsvarende gummibåd, kan gæsten selv gøre sig forestillinger om, hvordan det må være at sidde i den overfyldte gummeibåd. Før den besøgende får læst genstandsteksten er følelserne ramt og forestillings-evnen aktiveret. Som den australske professor Andrea Witcom siger er det netop genstandenes evne til at mobilisere forestillingsevnen, der kan føre til empati. For kan man forestille sig den andens position og livsverden, kan man nemmere opnå forståelse og empati for den fremmede.

Det nationale museums globale udfordringer

Da udstillingen åbnede blev den anmeldt af flere aviser og omtalt på Facebook. Udstillingen blev generelt godt anmeldt, men rejste også kritiske spørgsmål som: I. Er det nu Nationalmuseets opgave at vise en udstilling om flygtninge? Skal et dansk nationalmuseum ikke snarere udstille danefæ og støtte op om Luthers betydning for reformationen?

2. Hvorfor samlede I ind i Grækenland? Skulle I ikke snarere indsamle og udstille ting, der er fundet i Danmark?

Det er efter min og mine kollegers opfattelse et museums opgave at tilbyde gæsterne en oplevelse, der har relevans og aktualitet. En udstilling må meget gerne være en platform, der kan bibringe gæsterne viden, der kan supplere den viden dagspresse og andre medier tilbyder. Medierne viste som sagt stor interesse for udstillingen, allerede før den åbnede. DR Historie bragte en artikel ugen før åbningen og denne artikel blev der efterfølgende refereret til i flere indlæg på de sociale medier. En debattør skrev, som kommentar til denne artikel af DR Historie, der var blevet delt på Facebook, at museumsinspektøren udlevede "sine våde drømme om multikulturalisme," underforstået, at indsamlingen og udstillingen var et ideologisk projekt, der i sig selv kunne fremme eller hylde multikulturalismen i Danmark.

Heri tager debattøren efter min mening fejl. Hverken museet eller jeg har haft et ideologisk håb om at fremme et mere multikulturelt samfund, men det kan ikke afvises, at beslutningen om at gennemføre indsamlingen og udstillingen hænger sammen med en opfattelse af, at den danske befolkning rummer mange mennesker med anden etnisk baggrund i enten første, anden eller tredje generation. Nye borgere kommer til Danmark, bosætter sig her og bliver på forskellig vis del af det danske samfund – uanset hvordan man så forholder sig til dette. Mennesker, der kommer som flygtninge, søger asyl og får anerkendt deres ansøgning af Udlændingestyrelsen får i første omgang midlertidig opholdstilladelse, senere måske permanent opholdstilladelse for til sidst at kunne få statsborgerskab. Uanset hvor permanent deres status er, vil de for en periode være nye medborgere.

Ved at indsamle flygtninges genstande gør museet disse genstande til dansk kulturarv og dermed skaber et bevis for eftertiden på, at Danmark modtog nye borgere med en anden etnisk baggrund. Men hverken indsamlingen eller udstillingen tager stilling til om Danmark skal modtage flere eller færre flygtninge. At udstillinger og genstande generelt har en evne til at skabe empati, der måske kan føre til tolerance og måske endda sympati ligger lige så meget i mediet som i vinklingen og i historierne.

Udstillingens vinkel skjuler ikke, at kun de mest

En gummibåd. Fra udstillingen På flugt, Tøjhusmuseet foråret 2017. Foto, Gitte Engholm.

velhavende flygtninge har penge nok til at betale menneskesmuglere og andre hjælpere på vejen. Den skjuler heller ikke, at folk bortkaster ID-papirer for at have mulighed for at ændre identitet, hvis det er fordelagtigt i forhold til at søge asyl. Det interessante i den opfattelse som den ovennævnte debattør fremsætter er, at vedkommende anser Danmark for at være et etnisk homogent samfund og at Nationalmuseet skal understøtte den antagelse. I den forstand bryder udstillingen med debattørens forventning til Nationalmuseet.

Udstillingen anskueliggør, at Danmark består af mennesker med mange forskellige etniske baggrunde og historier. Vores historie har været og er fortsat forbundet med de europæiske og globale samfund. Det er danske, nationale museers opgave både at vise Danmarks og verdens kulturer hver for sig, men også deres indbyrdes forbundenhed. Når Nationalmuseet i sin vision formulerer et ønske om at fortælle vores fælles historie, ligger der en udfordring i at sikre, at fortællingen rent faktisk vil opleves

relevant for alle borgere i landet. Det er mit håb, at den lille udstilling På flugt har bidraget hertil. ■

Forslag til videre læsning:

Witcomb, Andrea

Remembering the dead by affecting the living: the case of a miniature model of Treblinka | Sandra Dudley (ed) 2010: *Museum Materialities: Objects, Engagements, Interpretations* 1st Edition Routledge Malkki, Liisa H

Refugees and Exile: From "Refugee Studies" to the National Order of Things | *Annual Review of Anthropology*, Vol. 24. (1995), pp. 495-523.

Lynch, Bernadette

Whose cake is it anyway? Museums, civil society and the changing reality of public engagement pp. 67-79 | Laurence Gourievdis (ed) 2014: *Museums and Migration: History, Memory and Politics*. Routledge

GITTE ENGHOLM ER ANTROPOLOG, PH.D., OG ANSAT SOM MUSEUMSINSPEKTØR VED NATIONALMUSEET I KØBENHAVN.

Afvikling. Under rydningen af lejren brændte flere flygtninge deres telte og selvbyggede huse af.

”CHANCE”

FLUGTFORSØG FRA EN UOFFICIEL FLYGTNINGELEJR

Hvordan skaber man stabilitet på flugt? I denne artikel vises, hvordan flygtninge strukturerede en form for hverdag i en højst usikker flygtningelejr i Frankrig, der var kendetegnet ved jævnlige slåskampe mellem beboerne, voldsomme politiindgreb og en uvished om tidsperspektivet for lejrens eksistens. Jeg vil demonstrere at det, der bidrog til en oplevelse af stabilitet, var mine informanternes gentagne forsøg på og potentielle mulighed for at komme til England. Udtrykket, som de brugte om at forsøge sig med flugten til England, var *chance*. Artiklen er baseret på mit feltarbejde fra august til november 2016 blandt sudanesiske flygtninge i den uofficielle og nu afviklede flygtningelejr kendt som 'Junglen', *La Jungle*, i den franske havneby Calais.

af SARAH-LOUISE JAPHETSON MORTENSEN

” Folk tager hertil for at tage på *chance* og komme til England. Hvis han ikke får chancen, kommer han tilbage til lejren og forsøger igen natten efter”, fortæller den sudanesiske mand Kasim på gebrokkent engelsk og tager endnu en tår af sin chai. Det er midt i september, vi sidder på et par plastikstole foran hans telt og snakker, imens lugten af bål fra naboens madlavning spredes, og der kaldes til bøn fra lejrens fire moskeer i det fjerne. Kasim drikker teen ud og rejser sig for at gøre sig klar til at bede. I aften skal han med sine venner på det, de kalder *chance*. I de to indledende sætninger beskriver Kasim meget rammende dagens vigtigste

gøremål og formålet med størstedelen af de på daværende tidspunkt 10.000 flygtninges ophold i lejren. De fleste flygtninge var taget til Junglen for at komme illegalt til England, og de forsøgte med livet som indsats at hoppe på køretøjer med retning mod Storbritannien. De brugte det engelske ord *chance* til at beskrive denne handling. Jeg var taget til Junglen for at undersøge, hvordan flygtninge i den såkaldte 'europæiske flygtningekrise' skabte stabilitet på flugt. Jeg opdagede, til min egen forundring, at det var mine informanternes fortsatte evne til at finde en ny mulig måde at foretage *chance* på, som skabte gentagelighed i deres hverdag i Junglen

Udsigt. Fra en af lejrens sandbakker kunne man se til Calais' industriområde. Industrierbejdet medførte lugtgener i lejren.

og herved en form for midlertidig stabilitet. Jeg benytter udtrykket *chance* som min ledetråd gennem artiklen, da det rummer aspekter af mulighed, sandsynlighed, tilfældighed og forandring, hvilket var elementer, der karakteriserede de gentagne forsøg på at rejse illegalt til England. Med andre ord er mine informanternes forståelse af *chance* som praksisen og håbet om at komme til England udgangspunktet for analytisk at vise, hvordan *chance* stabiliserede disse informanternes usikre hverdag.

Chance blev foretaget på forskellige tidspunkter. Mine informanter foretrak at tage på *chance* om natten, men på alle tider af døgnet sad der flygtninge ved vejbaner, i håbet om at gemme sig i en lastbil, bus eller personbil som kørte til England. Kasim, der havde opholdt sig i lejren i en måneds tid, tog efter eget udsagn på *chance* fire gange om ugen, imens Ali, en 21-årig mand, som var ankommet til Junglen samtidig med mig, tog på *chance*, når han var i den rette stemning: afslappet og fattet. Der boede også flygtninge i lejren, som ønskede at søge asyl i Frankrig. I oktober 2016 blev lejren afviklet, hvormed muligheden for at tage på *chance* forsvandt. Dette ændrede vilkårene for flygtningenes drømme og fortsatte flugt. 'Flugt' betegner ifølge FN's flygtningeorganisation bevægelsen væk fra en livstruende situation, hvorfor jeg i artiklen har valgt at bruge denne term om flygtningenes bevægelse væk fra Junglen i stedet for termen 'migration', da de i lejren levede under livsfarlige omstæn-

digheder. For eksempel blev nogle flygtninge stukket ned i interne opgør mellem etniske grupper, politiet kunne være brutale i håndteringen af flygtningene og lejrens uhygiejniske miljø påvirkede de flestes helbred. Hvor den enkelte flygtning var globalt, blev *chance* for mine informanter et konkret flugtforsøg væk fra Junglen mod England.

Junglen, et tilflugtssted og et åbent fængsel

Flygtningelejren Junglen var placeret ud til havet og lå nordvest for Calais centrum ved siden af motorvejen, og ikke så langt fra havneområdet. Lejren og havnen var omringet af to hegn med pigtråd og det franske nationalpoliti stod vagt med 500 meters afstand omkring det, samt ved lejrens to indgange. Om dagen kunne flygtningene frit passere politiet, men om natten måtte de snige sig forbi dem i ly af mørket for at bevæge sig ud på *chance*. På denne måde oplevede mine informanter til tider lejren som et åbent fængsel, som de dagligt prøvede at flygte fra og samtidig søgte tilflugt i, når forsøget på at komme til England mislykkedes, og de havde brug for et sted at restituere inden næste flugtforsøg.

Calais har grundet sin tætte geografiske placering, gode færgeforbindelser og tunneloverfart til Dover været transitby for mange flygtninge, der ønskede at rejse illegalt til England. Siden 1999 har det skabt midlertidige officielle og uofficielle flygtningelejre i området, først afledt af Balkan-krigene og derefter grundet uroligheder og krige i Mellemøsten og fle-

Frokost. Hos Ali og Abdo blev maden altid tilberedt over bål, og rapsolien, som ses i baggrunden, blev brugt som tændingsvæske.

re afrikanske lande blandt andet Sudan. Junglen blev oprettet i slutningen af 2014, da migrationen til Europa ekspanderede og antallet af flygtninge, der opholdt sig i byen steg til omkring 1200. Det var hovedsagligt unge mænd fra Sudan, Afghanistan, Eritrea, Pakistan, Etiopien, Irak og Syrien som ankom, men kvinder og familier tog også til området. Lejren blev hurtigt opdelt i et officielt og uofficielt område. Den franske regering stiftede ved etableringen af lejren et dagcenter, hvorfra der dagligt blev distribueret mad til 2400 af lejrens beboere, og hvor det var muligt at tage et bad samt at modtage lægehjælp. Dagcenteret oprettede også et indhegnet område til beboelse for 400 kvinder og børn. I 2016 åbnede regeringen et containerområde, der kunne huse 1500 mænd. På daværende tidspunkt svarede det til mindre end en fjerdedel af det estimerede antal af flygtninge i lejren.

Den uofficielle lejre bestod af tusindvis af farverige telte og selvbyggede huse, moskeer, kirker, restauranter og skoler, som strakte sig over et areal på omkring 20 hektarer, hvilket svarer til 28 fodboldbaner. Dette område blev varetaget af lokale franske og britiske hjælpeorganisationer, der distribuerede mad, tøj, telte, soveposer og hygiejneartikler til de unge mænd og familier, som boede her. Selvom mine informanter jævnlige beklagede sig over lejrens kummerlige forhold, gav netop dens uofficielle status dem mulighed for at opholde sig dér uden at være registreret via Dublin III-forordningen fra 2013, der fastsætter kriterierne for, hvilke medlemsstater, der er ansvarlige for

behandlingen af asylansøgere, som søger om international beskyttelse. I Junglen omgik de flygtninge, hvis fingeraftryk var blevet registreret i et andet EU-land, Dublin III-forordningen ved at vente på, at registreringen udløb efter seks måneder. Desuden havde de franske og britiske hjælpeorganisationers daglige intervention gjort lejren mere attraktiv end for eksempel det uofficielle lejrområde ved det daværende uofficielle lejrområde ved Stalingrad i Paris. Derfor søgte flygtninge, der ønskede at få asyl i Frankrig også til lejren. Eftersom Junglen opstod på grænsen til Storbritannien, der samtidig var det land, som de fleste flygtninge ønskede at nå frem til, havde den franske og engelske regering indgået et samarbejde. Den engelske regering finansierede hegnene omkring lejren og havneområdet, og i september 2016 betalte de for opbygningen af en mur, der skulle afskærme motorvejen fra Junglen, imens den franske regering sikrede en øget politiindsats ved havnen, lejren og i Calais centrum.

Junglen var en transitlejre i bredeste forstand, som flygtninge dagligt ankom til og rejste væk fra, og i mellemtiden skabte en midlertidig hverdag i. Opholdet var dog på lånt tid, da den franske regering når som helst kunne afvikle Junglen. Tilbage i februar 2016 havde regeringen ryddet halvdelen af lejren for at mindske dens attraktionsværdi. Indbyggertallet var dog forsåt med at vokse. Usikkerheden i flygtningenes dagligdag var bundet op på to uvisse tidsfaktorer: hvornår det ville lykkes dem at komme til England, og hvornår lejren ville blive afviklet. End-

Opråb. Graffiti og kunstneren Banksys billede af Steve Jobs var malet ved motorvejsbroen, der markerede den ene udgang fra lejren.

Demonstration. Flygtninge og frivillige demonstrerede imod lukningen af lejren. Det franske nationalpoliti holdte øje med begivenheden.

videre genererede flygtningenes ulovlige forsøg på at komme til England konfrontationer mellem dem og politiet og internt imellem flygtningene, der konkurrerede om at opnå *chance* først. Der var også grupper af mænd fra Calais, som truende opsøgte flygtningene om natten i deres eget forsøg på at få dem ud af byen. I denne ustabilitet måtte flygtningene skabe en form for stabilitet, som paradoksalt nok syntes at udspringe fra den risikable handling at tage på *chance*.

Chance, en mulig flugt

Chance, der altid blev udtalt på engelsk uanset hvem der sagde det, var den konkrete handling og det konkrete håb om at komme til England. Som Alis ven Abdo, en sudanesiske mand i 20'erne, fortalte: "*Chance* er, når jeg går ud af Junglen og leder efter biler eller lignende for at komme til Storbritannien". Det var normalt at overheøre sætninger som "lad os tage på *chance* i aften" eller "god *chance*", når jeg bevægede mig rundt på de smalle stier mellem teltene, hvilket refererede til forsøgene på at springe på køretøjer, der var på vej mod England. Kasim fortalte, at han sænkede farten på lastbilerne sammen med sine venner ved at lægge store grene ud på motorvejen, hvorefter de hjalp hinanden ind i lastrummet inden lastbilen accelererede. Abdo foretrak at vente ved særlige parkeringspladser for at gemme sig i bagagerummet i en personbil. Nogle flygtninge forsøgte at springe på tog, der via undervandstunnellen kørte direkte til England. Når

det lykkedes dem at komme med køretøjet, blev de ofte fundet ved den franske og engelske grænsekontrol, som blev foretaget ved Calais havn og undervandstunnellen, og så blev de sendt tilbage til lejren. Både Abdo og Kasim havde mistet en ven, der var blevet kørt ned og dræbt i forsøget på at hoppe op på et køretøj i bevægelse. Samtidig kendte de begge et par stykker, der havde klaret rejsen til England, og som udelukkende talte godt om landet. Disse succes historier fortalte de hinanden igen og igen, og det gav dem blod på tanden til at forsætte med at tage på *chance*, særligt når de atter en gang vendte slukøret tilbage til lejren efter en nat uden held.

Det inderlige ønske om og de kontinuerlige forsøg på at komme til England medførte at mine informanter distancerede sig fra lejren. Selvom de sudanesiske flygtninge havde opholdt sig i Junglen imellem to uger og et halvt år, var de sociale relationer og fysiske etableringer, som de havde skabt, funderet i en midlertidighed. På trods af at mændene havde knyttet sig til hinanden i de enkelte bofællesskaber, kunne de til enhver tid forlade dem og deres ejendele, hvis de lykkedes med deres *chance*. Sikkerheden lå ikke i lejren eller fællesskabet, men i deres fortsatte flugt og muligheden for at opnå deres mål med flugten, nemlig at komme til England. Muligheden for *chance* var med til at destabilisere enheder som 'hjem' og 'fællesskaber', der ellers ofte i antropologien er blevet anset for at være stabilitetsfaktorer. Samtidig var selve handlingen at

tage på *chance* farefuld. Mændene risikerede ikke kun at miste livet i selve forsøget, men i lige så høj grad ved interne opgør under og efter *chance*. Da det største ønske blandt hovedparten af de flere tusinde mænd i lejren var at komme til England, opstod der stridigheder blandt dem, som Ali frustreret fortalte: "Alle der vil til Storbritannien slås: det er min bil, det er min parkeringsplads, det er min *chance*". På trods af disse risici var det netop forsøgene på *chance*, som skabte et håb om, at deres flugt mod England ville lykkes.

England som mål

Der var forskellige grunde til, at mine informanter ville til England. Nogle havde familie i landet, nogle havde hørt, at det var nemmere at få asyl i England, og at man havde bedre boligforhold under asylprocessen, imens andre fra begyndelsen af deres flugt havde haft landet som destination. Som Abdo glad erklærede, da jeg spurgte ham, hvorfor han så brændende ønskede at komme til England: "Jeg elsker England af hele min sjæl, jeg ved ikke hvorfor". Derudover følte størstedelen af flygtningene en stor tilknytning til England, da de kom fra lande som tidligere havde været engelske kolonier, blandt andet Sudan, Afghanistan, Pakistan og Irak. De havde del i den engelske historie og et kendskab til det engelske sprog, hvor det franske sprog voldte dem kvaler. Flere af mine informanter vurderede, at hvis de blev i Frankrig, ville det tage lang tid før

de kunne få arbejde eller starte studie, da de måtte bruge et par år på at lære sproget. "Jamen bare at sige 'en' på fransk er utroligt svært" fortalte Khalid, en mand i 30'erne, imens han anstrengte sig for at udtale *un*, og tydeligvis mente, at det skulle give syn for sagn om, at Frankrig virkelig ikke var tiden værd. Drivkraften bag de fortsatte forsøg på *chance* var håbet om hurtigt at kunne starte det liv, de havde drømt om, da de begyndte deres flugt, og en dyb overbevisning om, at det var i England, at de bedste forudsætninger for at leve under fredelige omstændigheder eksisterede. Netop fordi de så brændende ønskede at komme til England, gav mine informanter ikke op, når nogle muligheder ophørte. Vejen dertil skulle vise sig at have mange former.

Kropsliggørelse af flugt

Den primære måde at tage på *chance* var via transportmidler, men som myndighederne skabte nye restriktioner, der ændrede livet i og omkring lejren, blev *chance* udvidet til også at være andre ting og nye handlinger. Disse ting og handlingers umiddelbare brugspotentiale blev transformeret, når de blev sat i relation til *chance*. Som Webb Keane har fremhævet i en artikel om, det han kalder *transduction*, er det netop i processen at "transducere" eller at oversætte fænomener og genstande fra en form, lyd eller udtryk til en anden, at den oprindelige forståelse af en ting eller et fænomen forandres. Ligeledes blev *chance* som en særlig praksis og et håb i

Junglen udgangspunktet for omdannelser, der ændrede mine informanternes måde at orientere sig på. For eksempel blev kategorien *chance* og 'transportmidler' bragt sammen i den forstand, at de begge for mine informanter nu omhandlede forsøget på at komme til England. *Chance* kunne materialiseres i form af et køretøj, men også andre ting. Nogle gange ville en kø på motorvejen lede til, at flygtninge i en stor flok strømmede mod de stillestående køretøjer for at gemme sig i deres lastrum, bagagerum eller holde sig fast i undervognen, og det franske nationalpoliti ville svare igen med tåregas, indtil flygtningene drog tilbage til lejren. Her blev en bil køversat til en mulighed for *chance*, men tøj, hår og selve natten blev undertiden også oversat til *chance*. Natten blev transformeret fra at indikere den inaktive tilstand, hvor mine informanter sov, til at være præget af høj aktivitet i forsøget på at få *chance*. Som Khalid fortalte: "De folk, der tager på *chance*, bruger natten som et dække til at komme usete ind i bilerne". I ly af mørket kunne de også lettere snige sig forbi politiet, der om natten skulle forhindre, at de forlod lejren. Endvidere blev særligt mørkt tøj udvalgt som "*chance*-tøjet". En sen eftermiddag, da jeg sad og småsnakkede med en gruppe informanter omkring deres bål, kom Kasim forbi og sagde, at det var tid til at tage på *chance*, og alle mændene gik ind i deres telte for at klæde om. Kasim fortalte, at det mørke tøj var fordelagtigt, når man ville undgå at vække opsigt, og så var det praktisk at have ét sæt tøj til denne praksis, da det hurtigt blev beskidt og slidt. Natten og tøjet var begge ting, der fik ny betydning i relation til *chance*.

Chance blev dog udvidet til andre praksisser, da den daværende franske præsident François Hollande i september 2016 proklamerede, at Junglen skulle ryddes. Nyheden skabte stor forvirring. Først betvivlede de fleste i Junglen, at hele lejren ville blive afviklet, men som tiden gik blev mine informanter nervøse for konsekvenserne af den kommende rydning. "Vi ved simpelthen ikke, hvad vi skal gøre!", udbrød Kasim frustreret og træt en eftermiddag i starten af oktober efter en uge, hvor han havde været på *chance* hver nat. Yasir, derimod, indstillede sig på at blive i Frankrig og var utryk ved at flytte fra Junglen. Som han pointerede: "Vil et andet sted være bedre end her? Det kan vi ikke være sikre på". Lejren var paradoksalt nok blevet det bedste mulige udgangspunkt for at nå sit mål om at få asyl i England eller Frankrig.

Selvom alle vidste, at lejren ville blive destrueret, vidste ingen hvornår, og det var først i midten af oktober, at en konkret dato blev fastsat. Den engelske regering meddelte herefter, at de ville modtage 200-300 mindreårige flygtninge fra lejren, der havde familie i landet, imens resten af de på det tidspunkt 7-8000 flygtninge ville blive kørt til franske modtagecentre. I ugen op til rydningen blev de fleste mænd i Junglen barberet. Hvor end man gik hen, var venner med et barberblad i gang med at barbere hår og skæg af hinanden i håb om at komme til at ligne en mindreårig. Særligt sudanenserne, der havde ry for at se yngre ud end de var, gik flittigt til bladet, for derefter at stille sig op i køen med andre nybarberede mindreårige, hvor engelske myndigheder skulle bedømme, hvorvidt de var under 18 år og havde slægtninge i landet. Håret blev transformeret fra at have været en naturlig del af deres udseende til at blive en mulighed for *chance*, og selve handlingen at barbere håret af blev en praktisering af *chance*. Mine informanternes ønske om at komme til England fordrede en åbenhed overfor nye forståelser for, hvad *chance* kunne være og herved, hvordan deres kommende flugt kunne tage form. Det var først, når flygtningene ikke længere evnede at transformere *chance* til nye muligheder for at komme til England, at deres håb vaklede.

Håbet og aktiviteten på flugt

Khalid, Kasim, Ali, Yasir og Abdos proaktive tilgang til deres aktuelle situation strukturerede deres dagligdag, som handlede om at identificere og opspore *chance* for at fortsætte flugten mod England. I Junglen havde mændene forskellige kaldenavne afhængig af den tid, de havde boet der og deres indstilling til livet i lejren. Nogle af navnene var skabt i lejren, imens andre var inspireret af nationalsprog. Som nyankommen i lejren blev man kaldt for det opfundne ord "sahors", en titel, som først ændrede sig, når en anden ankom til fællesskabet efter dem. Dem som havde været i Junglen i en længere periode blev kaldt "machina", hvilket indikerede, at de var i fuld gang som en maskine. "Machilla", derimod, var kaldenavnet for de mænd, der havde givet op og var blevet skøre af de mislykkede forsøg på *chance*. Dette ord var inspireret af arabisk og betød ifølge Ali, at man havde "spist den elendige situation".

Den sikkerhed, som mine informanter syntes at have for, at deres forsøg på at komme til England

ville lykkes, var manifesteret i deres fortsatte aktivitet og kreativitet for at nå deres mål. Da lejren skulle afvikles, blev det ikke kun nødvendigt at kunne udvide *chance* til at være andet og mere end at tage med transportmidler, men til sidst også at revidere, hvad målet med *chance* var. Den 24. oktober 2016 begyndte rydningen af Junglen, hvilket eliminerede muligheden for *chance*, som havde været konstituerende for livet i lejren, og for en stund mistede mine informanter orienteringen. Dog formåede de at ændre formålet med deres flugt fra at komme til England til at få asyl i Frankrig. Det var denne elasticitet i *chance* som handling og håb i Junglen, der muliggjorde midlertidig stabilitet under deres flugt. Stabiliteten på flugt blev opretholdt i mine informanternes transformation af, hvordan deres flugtvej så ud, så længe flugten som mulighed i sig selv var intakt.

Søgen efter chance som generator for flugt

Som vist i denne artikel er mit argument, at midlertidig stabilitet for mine sudanesiske informanter blev skabt gennem deres fortsatte flugt. Det var den enkelte flygtningens evne til at se og gribe sine muligheder for en fremadrettet bevægelse, der skabte forudsigelighed i en uforudsigelig hverdag og muliggjorde et håb om, at flugten ville lykkes. Selvom *chance* som begreb var knyttet til lejren, er fænomenet *chance* betegnende for hele flugten fra Sudan til endemålet. Siden Abdo, Kasim, Khalid, Yasir og Alis flugt fra etniske konflikter og den sudanesiske regerings angreb på civilbefolkningen i Darfur havde deres migration været forbundet til muligheden for en anden fremtid. Her var *chance* blandt andet blevet materialiseret i kraft af en båd over Middelhavet, et tog fra den italienske grænseby Ventimiglia til Nice og en busbillet til Paris. *Chance* skabte en følelse af en fortsat mulighed for at bevæge sig fremad. Det var ikke en ønskværdig praksis, men en nødvendig praksis, der skulle bane vejen til deres ønskede liv.

To af mine informanter bor i dag legalt i England, tre går på et fransk universitet, og fire har fået asyl i Frankrig, imens størstedelen stadig venter på svar i et fransk modtagecenter, og et par stykker anker deres asylansøgning. De er enten lykkedes med deres *chance* eller håber på at få den. Praktiseringen af *chance* som handling og som håb ekskluderede de flygtninge i lejren, der ikke længere magtede at

omstille sig og se mulighederne i deres fortsatte flugt, hvorved ikke bare flugten, men selve livet blev meningsløst. Nogle af mine informanter begyndte at drikke og én begik selvmord, til stor sorg for os pårørende, udenfor det modtagecenter han var blevet overført til, i flugten væk fra denne meningsløshed. Så længe den enkelte flygtning i Junglen formåede at se potentialer i sin flugt og transformere flugtmulighederne med miljøets forandringer, kunne de se deres fremtid foran sig både under og efter deres ophold i lejren. Det var først, når de ikke længere kunne ane chancen i deres flugt, at ustabiliteten overmandede dem, og de blev inaktive og håbløse. ■

Alle personnavne i artiklen er fiktive, og dækker over én eller flere af mine informanter, da jeg for deres sikkerheds skyld ønsker en høj grad af anonymitet.

Forslag til videre læsning:

Agir, Michel (2014) *Un Monde de Camps*. Paris: La Decouverte.

Keane, Weeb (2013) "On spirit writing: materialities of language and the religious work of transduction". *Journal of the Royal Anthropological Institute* 19 (1).

Kleist, Nauja og Thorsen, Dorte (2017) *Hope and uncertainty in contemporary African Migration*. New York & London: Routledge.

SARAH-LOUISE JAPHETSON MORTENSEN ER UDDANNET ANTROPOLOG VED AARHUS UNIVERSITET. HUN HAR UNDER UDDANNELSEN BESKÆFTIGET SIG MED MIGRATION OG FLYGTNINGELEJRE, OG HAR SKREVET SPECIALE PÅ BAGGRUND AF SIT FELTARBEJDE I JUNGLEN. HUN ARBEJDER PÅ NUVÆRENDE TIDSPUNKT MED KULTURFORMIDLING SOM GUIDE VED MOESGAARD MUSEUM.

Fotos er taget af forfatteren og hendes informanter.

Nabolag. Udsigten fra Alis telt i distrikt 10. Hjelpeorganisationerne havde sat numre på teltene for at få overblik over deres distributioner.

DET GRÆNSEOVERSKRIDENDE FELTARBEJDE

af NANNA HAUGE KRISTENSEN

At være på feltarbejde kan være en grænseoverskridende oplevelse – på flere måder. Vi er tilstede med vores person. Hvad det betyder, giver vi dog sparsom opmærksomhed. Vi er trænede i at tale om, hvordan vi påvirker felten, men hvordan påvirker felten os? Med afsæt i mit kandidatfeltarbejde på et dansk hospice og autoetnografiske eksempler, vil jeg vise, hvordan felt og liv, det faglige og det personlige, vanskeligt lader sig adskille. Mit ønske er, at vi som antropologer taler mere om de erfaringer, der berører os, men ofte henvises til en privat og tavs sfære.

Klokken er fem minutter over halv seks på Carls stue, da han trækker vejret for sidste gang. Leonora, Carls kone, og hans voksne datter Cindy sidder ved hans seng. En sygeplejerske står en halv meter bag dem.

Jeg står i baggrunden og betragter. Rytmen i hans åndedræt. Først raslende med pauser, så hurtigt. Ventetiden, da det er ophørt. Leonoras ord til Carl. Cindys stilhed. Måden de holder hans hænder og kysser hans pande. Carls slappe krop i sengen, hældende til den ene side. Det lille skib på natbordet, som han har fået af sin 11-årige søn. Leonoras strikkesøj. En halvtom kop med kaffe, der måske stadig er varm. Uret over døren. Minuttallet.

Jeg forsøger at fastfryse billederne for bagefter at nedskrive dem i min notesbog. Det er en tirsdag i maj 2012. Klokken nærmer sig spisetid, og jeg er på mit kandidatfeltarbejde. Der er stadig halvanden måned tilbage af feltarbejdet. Men efter Carls død er jeg mat. Matheden gør det svært for mig at involvere mig i flere beboere, som de syge kaldes på hospice. Jeg har ikke overskud til flere pludselige dødsfald. Ikke flere relationer, som skæres af, når de er ved at vokse frem. Ikke flere uafsluttede samtaler, der hænger fast i tankerne eller planer, som ikke bliver til noget. I Carls tilfælde havde jeg, weekenden inden hans død, lavet en aftale med familien om at hjælpe hans 11-årige søn med at filme sin far. Det fik vi ikke gjort. Det er ikke overraskende, at mennesker dør på et hospice. Men uforudsigeligheden, hvormed det sker, kommer bag på mig. Det er en uforudsigelighed, som er forbundet med en følelse af kontroltab. Det er ikke muligt at planlægge eller udskyde.

Retræterummet, hvor de ansatte kan tage en pause i en massagestol.

Sengebordet efter Carls død. Kaffekoppen og strikkesøjlet er flyttet væk. Carl ligger i sengen ved siden af. To sygeplejersker har netop gjort ham "i stand".

Felten, som den tegner sig den ene dag, kan være visket ud den næste. For mig er uforudsigeligheden et metodisk vilkår og et voksende analytisk tema. For personalet er den et arbejdsvilkår. Den er et eksistensvilkår for os alle, men det er først på hospice, jeg begynder at erfare, hvad det betyder.

Efter Carls død holder jeg større afstand til beboerne. I stedet følger jeg personalet, særligt sygeplejerskerne. Når jeg spørger dem, hvordan de håndterer det kontinuerlige møde med død og ophør, hører jeg udtryk som "vi bruger vores faglighed som en beskyttelse" eller "vi bruger vores faglighed til ikke at komme til at græde". Det vækker refleksioner over min egen faglighed, som er i sin tilblivelse. Min faglighed er ikke én, der kvalificerer mig til at være i den specifikke felt, men til at undersøge den. Og at være dér, på feltarbejde, gør noget ved mig. Dog er det først i den efterfølgende specialeproces, at jeg for alvor konfronteres med, hvad mødet med de mange døende mennesker sætter i gang.

Jeg vil nu beskrive nogle af de sårbarheder og paradokser, jeg oplevede under og efter mit feltarbejde. Hvor sårbarhederne er mine egne, ser jeg paradokserne som generelle for vores fag. Vi skal tilbage på hospice.

Parallele tavsheder

En sen eftermiddag sidder jeg med en medarbejder i opholdsstuen. Det skummer på den anden side af panoramavinduerne. Udover os er stuen tom. Vi taler om hendes arbejde på hospice. Hun beskriver det som "at stå på kanten af en afgrund, hvor nogle falder ned, mens andre bliver stående, vender om og følger nogle nye hen til kanten". Da jeg spørger, hvordan hun oplever det møde med kanten, svarer hun:

"Jeg kom til at tænke på, at vi taler knap så meget om, hvad der sker, når nogen falder ud over kanten. Vi er meget dygtige hen til kanten, og så er der nogle, der falder. Og det rum, der er dér, snakker vi ikke så meget om. Og selvfølgelig - for det hører jo ikke direkte under det faglige. Vi ved jo ikke, hvad døden er".

Personalet på hospice arbejder med døende hver dag. De taler om dødsforløb, dødstejn, dødsangst, dødsaccept og meget andet. Dog er det primært beboernes og de pårørendes perspektiver, som udveksles. Hvad det gør ved den enkelte medarbejder at "følge mennesker hen til kanten", er ikke en del af samtalen. Det er de ansattes subjektive tanker, forestillinger og erfaringer omkring døden heller ikke.

Det kan overraske, at der ikke er en levende dia-

Kurve med mindetavler på gulvet i sygeplejelokalet. Efter en beboers død tændes et lys på en reol i opholdstuen. Hvis de efterladte ønsker det, stilles der en mindetavle ved siden af.

log om, hvad arbejdet med døende og døden gør ved den enkelte medarbejder på hospice. Et sted, hvor vokabulariet for beboernes dødsprocesser er så veludviklet og nuanceret, slår det mig, at sproget er foret med en tavs, implicit bagside. Dét, personalet ikke taler om, er dem selv.

Det er ikke svært for mig at få øje på dét, jeg vil kalde tavshedsparadokset på hospice - og nogle af dets konsekvenser. Eksempelvis gav flere medarbejdere udtryk for en følelse af ensomhed i deres arbejde. Det tager længere tid at lytte ind i de tavsheder, der ligger i mit eget fag. Faktisk er det først i arbejdet med denne artikel, hvor jeg ser paralleller til medarbejdernes praksis, at jeg bliver opmærksom på det paradoks, jeg selv er en del af.

Som antropologer er vi trænede i at skrive den Anden frem. Vi har et rigt vokabularium for, hvordan vi påvirker den felt, vi er en del af, og tradition for at give det opmærksomhed. Men når det handler om os selv, om hvordan vi påvirkes af felten, er sproget og samtalen anderledes fraværende. Også de grænsedragninger imellem det faglige og det personlige, som medarbejderen på hospice giver udtryk for, oplever jeg i antropologien. I min optik

opstår tavshederne blandt andet heraf.

Antologien *The Shadow Side of Fieldwork* omhandler situationer, hvor grænserne mellem liv og formel etnografi sløres og feltarbejdet derfor mister sin afgrænsning. Den har inspireret mig til at reflektere over de grænsedragninger, jeg oplever. Vores metode kræver, at vi bruger os selv, vores møder og vores relationer som vores primære forskningsinstrumenter. Det professionelle og det personlige liv er derfor tæt forbundne. Alligevel opererer vi med en adskillelse. Der er erfaringer, som kvalificeres som viden og bearbejdes frem i tekst. Og der er erfaringer, som i højere grad gemmes væk.

De grænser vi drager imellem det faglige og det personlige, adskiller således den viden, som deles og gøres offentlig, fra den viden, som henlægges til en privat - og ofte tavs- sfære.

De grænser vi drager mellem felt og liv, fag og person, offentlig og privat har betydning. En konsekvens er, at vi ikke har et sprog og et rum indenfor antropologien til at favne en stor del af vores erfaringer. Det kan give en følelse af ensomhed og desorientering. For hvad stiller vi op med de oplevelser, som ikke får sprog?

Kistelåget ligger på sengen, imens to bedemænd lægger en afdød kvinde i kisten. Hun får tegninger med sig.

Vi husker det, andre vil glemme

Som ugerne går på mit feltarbejde, bliver jeg mere og mere optaget af, hvordan personalet håndterer arbejdet med døende mennesker og deres pårørende. Flere sygeplejersker fortæller, hvordan de bruger hjemturen fra hospice til at bearbejde dagens oplevelser. Når de stiger ud af bilen derhjemme, forsøger de at lægge arbejdsdagen og beboerne bag sig. Der er dog undtagelser. Situationer, hvor det ikke er muligt. En sygeplejerske beskriver, hvordan hun var blevet så knyttet til en beboer, at hun en lørdag aften "blev nødt til at tage bilen og køre forbi hospice for at se, om der var lys i hans vindue". Men overordnet betoner sygeplejerskerne vigtigheden af "ikke at tage det med hjem".

Antropologen Britt Boesen, som har lavet feltarbejde i Danmark blandt mennesker, der håndterer

afdøde, beretter om lignende eller mere konkrete afgrænsninger. Eksempelvis fortæller de obducenter, som Boesen følger, at de, første gang de forlader obducenterummet, sætter skohælen mod den lukkede dør med ordene "der er det nu". På den måde markerer de, at oplevelserne skal blive derinde. Et sådant kropsligt lukningsritual, som skal afgrænse og forsegle oplevelserne bag døren, er ikke muligt for antropologen. Tværtimod fordrer vores faglighed, at vi tager oplevelserne med os for at bearbejde dem analytisk. Fastholdelsen er fundamentet for vores videre praksis. Hvor det, for nogle af de mennesker, der arbejder med døende og afdøde, handler om at glemme, forsøger vi at huske. Og hvor de har strategier til at lukke af, er vores tilstedeværelse betinget af en særlig åbenhed.

Boesen beskriver i sit speciale, hvordan hun må

afbryde sit feltarbejde efter den første uge, hvor hun har set adskillige afdøde personer. Da indtryk-kene trænger ind, oplever hun en form for chok og holder en pause på halvanden måned. Derefter ændrer hun fokus til de professionelle og vælger ikke at se flere døde.

Jeg oplever ikke et sammenbrud under mit feltarbejde. Jeg vågner ikke en morgen ude af stand til at tage af sted. Men jeg husker stadig ængstelsen, når jeg, især efter weekender, går fra garderoben i enden af hospice op ad gangen. Hvilke stuer står tomme? Hvem brænder lyset i dagligstuen for i dag? Hvilke stuer har en ny beboer? Det svære var ikke så meget dét, jeg var med til. Det var mere dét, jeg ikke var med til. De uventede overraskelser. Der, hvor jeg ikke vidste, hvad der var sket.

Overordnet fremstår mit feltarbejde som en sammensat strøm af begivenheder og følelser. Det var ikke kun tungt at lave feltarbejde på hospice. Langt fra. Humor og livfuldhed var en stor del af hverdagen. Faktisk oplevede jeg at blive bevæget på en måde, som inspirerede mig til at værdsætte mit eget liv. Indtil noget andet opstod. Det punkt kom i specialeprocessen. Der, hvor jeg sad alene med alle de erfaringer, jeg havde "taget med hjem".

Kældermennesket på Antropologi

Vi startede på Carls stue. Efter Carls død skal jeg hente vaskeklude i skyllerummet, så sygeplejerskerne kan gøre ham i stand. Da jeg kommer ud fra stuen, kan jeg høre grin og sang i opholdsstuen ved siden af. Sådan er det på hospice. Liv, død, glæde og sorg udfolder sig samtidigt og bliver ført med fra det ene rum til det andet. Eller efterladt bag en lukket dør.

Efter feltarbejdet sidder jeg i bogstavelig forstand i specialekælderen. Det vil sige på et specialekontor placeret i kælderen på Institut for Antropologi i København. Feltens fællesskab er forladt, og jeg er forholdsvist alene med mine erfaringer, som skal konverteres til en analyse.

Ofte skelner vi mellem en empirisk nærhed og en analytisk distance. Det teoretiske blik på vores data kan spænde rummet ud, så materialet løsrives fra vores subjektive oplevelser og sættes i en anden kontekst. Det er dét, der kendetegner den analytiske distance. Men samtidig kan der ske noget andet. Jeg oplevede, at der i bearbejdelsen af mine data opstod en form for intimitet med mit materiale. De oplevelser, det bestod af, eksisterede ikke længere uden for

mig. De var kun i mine tanker og min skrift. Denne analytiske nærhed med blandt andet døden var på nogle måder sværere end den empiriske nærhed. Fordi den var mere ensom og mere stillestående.

Antropologen Vincent Crapanzano beskriver, hvordan konfrontationen med felten ikke ophører, selvom felten forlades fysisk. Konfrontationen fortsætter. Først når det sidste punktum i skriveprocessen er sat, slipper feltens tentakler – hvis de nogensinde slipper. I mit tilfælde fortsatte konfrontationen med felten og dens temaer ikke bare i skriveprocessen. Den intensiveredes. Mit analytiske fokus på døden, drev mig til at zoome ind på dødsprocesserne. Teoretisk blev jeg derfor sammenfiltret med død på nye måder, som gjorde døden tilstedeværende, ikke bare i de liv, jeg så afslutte under feltarbejdet, men også i mit eget liv.

I de måneder, hvor jeg sad i specialekælderen og skrev om døden, blev jeg bange for at dø. Jeg blev angst for at miste, angst for at blive syg og angst for at skulle forlade mine nære. Samtidig flød hændelser i mit private liv ind i processen. Et vennepars sygdom udviklede sig parallelt med min skrivning. Det gjorde erfaringen af uforudsigelighed dybere. De var på min alder. Deres datter blev født en måned før min søn. Han fik konstateret en tumor i hjernen, hun leukemi.

Alvorlig sygdom kunne ikke længere afgrænses til felten. Det var et fænomen, som sivede ind i min omgangskreds, blandt mennesker, jeg følte mig beslægtet med, og hvis liv lignede mit. I mine venners tilfælde var jeg ikke en del af den inderste kreds. Jeg fulgte dem på lidt afstand. Alligevel, eller måske også derfor, oplevede jeg en stærk identifikation med dem. De levede mit mareridt, uden at det havde noget med dem at gøre. Det var min angst, mit skred ind i uforudsigelighed, som talte igennem mine forestillinger om, hvad de gennemlevede.

Det er min erfaring, at der sker noget, når man bevidner på afstand. Den abstrakte, imaginære smerte, kan ruske på en anden måde end den direkte smerte. Måske var det også derfor, at det svære på hospice ikke var dét, jeg oplevede, men dét, som skete i mit fravær. Det var de huller, jeg måtte udfylde med mine egne forestillinger.

Mine venners forløb og feltarbejdets erfaringer med sygdom og død gjorde, at jeg følte et stigende pres for at være taknemmelig for mit eget liv. Men jo mere jeg følte, at jeg burde være taknemmelig, jo

I vaskerummet. Tøj uden ejere.

Inden stuen gøres ren. Efterladte blomster fra en afdød kvinde, som er blevet kørt væk fra hospice.

mindre var jeg i stand til at mærke det. Skam og sorg var det, som fyldte mest. Samtidig kæmpede jeg med at få specialet færdigt. Med alle dets løse ender optog det meget plads. Præstationsangst, tabsangst, dødsangst smeltede sammen. Det blev svært at sove og svært at spise. Imens jeg skrev om, hvordan personalet på hospice forsøger at skabe en eksistentiel balance mellem kontrol og magtesløshed i mødet med de døende, havde jeg selv en grotesk følelse af at miste fodfæste.

Tentakler som ikke afhægtes

Selvom det nu er nogle år siden, jeg var på feltarbejde og skrev speciale, resonerer erfaringerne stadig i mig. Mine venner døde begge to kort efter, jeg afleverede specialet. Han først, hun præcis tre uger efter.

Noget lettede efter specialet, men min angst for at blive syg, miste eller dø, slap ikke. Felten, hvor det var en konkret hverdag, blev forladt, og skriveprocessen, hvor jeg fokuserede på det, blev afsluttet. Men uforudsigelighed, livets drejninger og livets ophør er her, uanset hvad.

Jeg refererede tidligere til Vincent Crapanzano, som peger på, at feltens tentakler først afhægtes, når skriveprocessen er afsluttet – hvis de afhægtes. Det er min erfaring, at det gør de ikke nødvendigvis. Tentakler kan forstås på andre måder end som tråde, der hæfter sig fast en tid og siden slipper. Eksempelvis stemmer feministen og biologen Donna

Haraways tilgang til det tentakulære mere overens med min oplevelse. Hun anvender tentakler til at begrebsliggøre de levende forgreninger, de net med uafsluttede ender, vi lever og dør i. Ikke kun os mennesker, men "human and non human". I sin latinske oprindelse kommer tentakler af *tentaculum*, som betyder "føle". Verbet *tentare* betyder at "føle", at "prøve".

Det inspirerer mig til at se feltarbejdet ikke bare som tentakler, der rækker ind i skriveprocessen, men som noget tentakulært, der rækker ind i livet. Her forgrener og forvikler vores erfaringer sig på sære måder med alt det andet, vi lever med. Vi føler, vi prøver os frem. Vi berøres. Vi bevæger os i det her net af erfaringer, hvor nogle kaldes faglige, andre sociale, nogle personlige, og endnu andre private. Men de væver sig ind i hinanden. Både mens vi er på feltarbejde og bagefter. Feltarbejdet rækker ind i livet, og vores øvrige liv rækker ind i feltarbejdet og vores analytiske processer. Vi kan forsøge at drage grænser, men de eroderes af de tentakulære virkeligheder, der eksisterer i os, og som vi eksisterer i.

At dele feltarbejdets aftryk

Jeg har med denne artikel ønsket at sætte fokus på, hvordan feltarbejdet kan påvirke feltarbejderen – også udenfor feltarbejdets tid og rum. Inspireret af den tavshed, jeg så omslutte de subjektive oplevelser blandt medarbejderne på hospice, har jeg draget paralleller til de tavsheder og grænsedragninger, jeg

oplever i mit eget fag. Vi siger som noget selvfølgelig, at vi bruger os selv som forskningsinstrumenter. Men hvad det medfører, taler vi i mindre grad om. Jeg ser heller ikke, at der tages et institutionelt ansvar for, hvad det betyder i praksis. I det mindste ikke her på Institut for Antropologi i København, hvor jeg er situeret. Dog har studienævnet udviklet et vejledningsforløb for kandidatstuderende på feltarbejde, ligesom der på initiativ af Cecilie Rubow og Mette Line Ringsted Nimb er forslag til en supervisorspraksis. Det er et vigtigt skridt til at skabe rum for nogle af de erfaringer, som opstår, men har svært ved at finde plads, i en antropologisk ramme.

For personalet på hospice hører det rum, hvor døden bor ikke under det faglige, for ingen ved hvad døden er. Sådan kan medarbejderens udsagn tidligere i artiklen groft sammenfattes. Men måske er det netop vigtigt at tale om det uviste. På hospice såvel som i antropologien. Ikke kun de uvisheder, vi erfarer i vores samtalepartnere, når vi er på feltarbejde – også dem vi erfarer i os selv. Når vi lukker døren til de desorienteringer og sårbarheder, der knytter sig til vores fag, med den begrundelse, at de ikke hører under det faglige, mener jeg, at vi afskærer os fra vigtige samtaler. Mit ærinde er ikke, at vores vidensformidling skal konverteres til en form for autoetnografi. Men som Foucault påpeger, så er alting – også vores vidensproduktion – et delvist stykke autobiografi. Skellene mellem de faglige og de personlige dimensioner af erfaringen er ikke statiske. De er flydende, flytbare og individuelle. Ved at tale om, hvad som inkluderes og hvad som ekskluderes i vores vidensdeling, kan vi måske udvikle et antropologisk sprog, som i højere grad favner feltarbejdsoplevelsen. Og dermed skaber andre forudsætninger for at være på feltarbejde og for at vende hjem igen.

I mit tilfælde får jeg, året efter jeg har afleveret mit speciale, en brystcancerdiagnose. På årsdagen for begge mine venners død, ligger jeg selv og får kemoterapi. Det er først, da jeg selv bliver erklæret syg, at min angst for sygdom og død svinder. Nu bevidner jeg ikke længere på afstand, nu erfarer jeg selv. Det er der åbenbart en form for lindring i. Tæt på og alligevel på afstand. Det er vigtigt at anerkende, hvad det betyder at være tilstede som feltarbejder. Det er en særlig og ofte sær position med forviklinger og forgreninger ind i andres og eget liv. Når vi træder ind i en felt, kommer vi med

en grundtone, som har betydning for, hvordan felten vibrerer i os. Der kan opstå forskellige reaktioner. Og reaktioner kan komme med forskydninger. Om, hvordan eller hvornår vores reaktioner kommer til udtryk, ved vi ikke. Det kan være subtilt eller tydeligt, og det kan korrespondere med andre fænomener, andre livsbegivenheder. Feltarbejdet behøver ikke være dramatisk for at berøre. Vi behøver ikke stå ved et døende menneske på en hospicestue. Felter kan røre og være rørende på mange måder. Måske er det appellerende ved feltarbejdet netop, at det er grænseoverskridende – på flere måder. Det er mit ønske, at vi i højere grad udforsker og taler om, hvad det betyder. At vi inspirerer hinanden til at dele de mange forskellige aftryk, feltarbejderne sætter i os. ■

Tak Ida Sofie Matzen, Marie Kolling og Bjarke Oxlund for at kommentere på artiklen undervejs.

Forslag til videre læsning og lytning:

Kristensen, Nanna Hauge (2013) *Livets Afvikling. Dimensioner af død på et hospice i Danmark*. Institut for Antropologi. Københavns Universitet.

McLean, Athena & Leibling, Anette (2007) *The Shadow Side of Fieldwork. Investigating the Blurred Borders between Ethnography and Life*.

Blackwell Publishing. Oxford.

Nimb, Mette Line Ringsted & Rubow, Cecilie (Under udgivelse) *Supervision: Det hele menneske på feltarbejde. I: Antropologiske projekter*. Helle Bundgaard, Hanne Mogensen og Cecilie Rubow (red). Samfundslitteratur. København.

Podcasts:

<https://podstories.podbean.com/e/sommerregn/>

<https://podstories.podbean.com/e/pa-hospice/>

NANNA HAUGE KRISTENSEN ER ANTROPOLOG OG ANSAT SOM VIDENSKABELIG ASSISTENT VED INSTITUT FOR ANTROPOLOGI PÅ KØBENHAVNS UNIVERSITET. HUN HAR PRIMÆRT BESKÆFTIGET SIG MED LIVSAFSLUTNINGER MEN UNDERSØGER FOR ØJEBLIKKET, HVORVIDT KULTUR KAN STØTTE MENSKER, DER ER SYGEMELDTE MED ANGST, STRESS ELLER DEPRESSION. NANNA ARBEJDER DESUDEN MED LYD. HUN HAR PRODUCERET PODCASTS, REPORTAGEPROGRAMMER FOR PI OG VUNDET FLERE PRISER FOR "SOMMERREGN", EN KORT AUTOETNOGRAFISK LYDFORTÆLLING.

Alle fotos er taget af forfatteren

“DER ER IKKE NOGEN, DER KOMMER OG HJÆLPER DIG”

EN ANTROPOLOGISK UNDERSØGELSE AF MASKINMESTRES FAGLIGE SELVFORSTÅELSE

Maskinmesterfaget udspringer fra skibsfart, med sin tradition for hurtig og praktisk problemløsning. Senere har faget udviklet sig i retningen af færre beskæftigede til søs og en stor procentdel beskæftigede i rådgivningsbranchen som konsulenter og projektledere. Det antropologisk interessante ligger i, hvad der sker, når fagets kulturelle koder udfordres: Hvad sker der, når kedeldragten byttes ud med en skjorte, og kontrolrummet med et mødelokale?

af MARIE JAKOBSGÅRD RAVN

„Vi kalder det Hullet“, siger juniormesteren, da vi står i elevatoren, på vej ned til maskinrummet. Klokkeren er cirka 23 om aftenen. Jeg er med juniormester og 2. mester på en 12 timers nattevagt. Vi befinder os på en cruiseferge, der sejler i Norden. Juniormesteren og jeg har hentet mad i kabyssen, som vi tre lidt senere indtager i kontrolrummet.

De begreber og symboler, der bliver anvendt i en maskinmesterkontekst, har en lang historie med sig, der fortæller om sociale praksisser. Maskinrummets øgenavn ”Hullet” rummer eksempelvis konstruktioner af forskelle mellem dem der navigerer, og dem der sørger for skibets fremdrift. Maskinmestre og navigatører har traditionelt været i kon-

kurrence med hinanden. Det der konkurreres om er at definere, hvem der får skibet til at sejle: Er det kaptajnen og styrmændene, fordi de navigerer skibet, eller er det maskinmestrene, fordi de fremdriver skibet ved at holde motorerne i gang?

Forholdet imellem de to faggrupper har dog ændret sig, især på de mindre færger, i takt med at de fysiske er rykket tættere på hinanden. Maskinchefen er her flyttet væk fra ”Hullet” og op på ”Broen”. I det den fysiske afstand er blevet mindre, tyder det på at den sociale interaktion mellem navigatører og maskinmestre er blevet mere kollegial end rivaliserende, selvom forskelle imellem de to faggrupper stadig fremhæves i den sociale interaktion.

På nattevagt med Juniormester og 2. mester.

2. mester i kontrolrummet på et nyere skib.

Marie i kontrolrummet på et ældre skib.

Maskinmesterfaget opstod, da man i søfarten overgik fra sejl til motor. I dag er det dog kun 16 % af alle maskinmestre, der arbejder med skibsfart. De resterende er ansat inden for service, rådgivning, handel, industri, energiforsyning, vand og renovation, samt bygge- og anlæg. Alligevel er fagets værdier forankret i dets historiske udgangspunkt. Trods en mindsket maritim praksis videreføres maritime termer og symboler socialt maskinmestre imellem. Der er her tale om et symbolsk fællesskab, der vedligeholdes igennem referencer til fagets maritime fortid.

Problemløseren

"Det er jo lidt á la det samme som en *chief* på et skib. Hvis ikke han kan få skiftet sine oliefiltre, eller et eller andet. Hvis motormanden ikke kan det. Jamen så bliver han sgu også selv nødt til at gå ud og løse opgaven", forklarer en 34-årig projektleder, da jeg interviewer ham omkring sit arbejde.

Med betegnelsen *chief* henvises der her til maskinchefen, der er den højest rangerende maskinmester på et skib. Projektlederen sammenligner her sit eget arbejde med arbejdet til søs, selvom

det viser sig, at han aldrig har været ude at sejle eller kender nogen, der har. Han besidder således en forestilling om, hvad det vil sige at arbejde som maskinmester på et skib. Forestillingen er sandsynligvis videreført socialt, idet den ikke bygger på egne erfaringer. Projektlederen er således præget af andres fortællinger om den maritime maskinmester.

Linda Garro og Cheryl Mattingly beskriver i bogen *Narrative and the Cultural Construction of Illness and Healing* fra år 2000, hvordan mennesker igennem narrativer viser, hvad der er betydningsfuldt for dem. Ligesom Garro og Mattingly igennem narrativer kunne finde frem til patienters selvforståelse, kan vi igennem maskinmestres beretninger fra deres arbejdsliv undersøge dét, som disse historier kommunikerer. Når projektlederen refererer til skibsfarten, indskriver han sig ikke blot i et fællesskab, hvor det er normalt at anvende maritime begreber, men viser også et ønske om at blive sammenlignet med den søfarende maskinmester og de værdier, han repræsenterer.

Fortællingen om maskinchefen, der af omstændighederne bliver tvunget til at handle og løse pro-

blemerne, bliver i projektlederens fortælling et bilde på eget arbejde. Idéen om den selvstændige, handlings- og løsningsorienterede maskinchef står centralt i hans opfattelse af, hvordan man er en god maskinmester og leder.

I skibsfarten er det maskinmesterens ansvar at sørge for skibets fremdrift. Des lavere en maskinmester er i hierarkiet, des mere praktisk betonet er arbejdet, mens de højere hierarkisk placerede har arbejdsopgaver af mere administrativ, overvågende og ledende karakter. Maskinmesterens opgaver er, i grove træk, overvågning, vedligeholdelse og reparation. Vedligeholdelse af skibet inkluderer at aflæse tal og tage prøver, for eksempel kedelvandsprøver, for at sikre sig, at alt er som det skal være. Det er maskinchefen, der oftest kommunikerer med "Broen" og koordinerer ved indsejling og påfyldning af nyt brændstof. Det er den søfarende maskinmesters opgave at opdage problemer og løse dem, så skibet kan sejle uden for mange omkostninger.

Rådgivningsbranchen er i dag den største branche for maskinmestre. Her er maskinmestertitlen skiftet ud med "projektleder" eller "konsulent".

Som projektleder er maskinmesteren koordinator på et projekt. Det kan være projektlederens opgave at samle et "team", indkalde til møder, samt sørge for at projektets budget og tidsplan bliver overholdt. Maskinmestre bliver oftest projektledere på tekniske projekter, hvor de kan anvende deres brede tekniske viden til at kommunikere med forskellige specialister og sætte sig ind i projektet.

En konsulent med maskinmesterbaggrund vil oftest rådgive om tekniske problemstillinger på en vindmølle, et skib, et rensningsanlæg eller et andet "site", enten over telefon, mail eller ved at tage ud til klienten og se problemet an. Maskinmestre i rådgivningsbranchen har til opgave enten at styre projekter eller rådgive om en teknisk problemstilling. De befinder sig ofte i situationer med et stort ledelsesansvar, hvor det handler om at opdage mulige fejl hurtigt, også som projektleder, hvor en forsinkelse på et projekt kan koste virksomheden dyrt. Under interviews med maskinmestre i de to forskellige brancher blev det klart, at det at være problemløser står helt centralt i maskinmestres forståelse af eget arbejde.

Praktisk solidaritet

Mit valg faldt på flerstedet feltarbejde, for at undersøge forskellige typer maskinmesterjobs inden for fagets traditionelle branche, "Skibsfart", sammenlignet med den nu største branche, "Rådgivning". Flerstedet feltarbejde bevæger sig væk fra det traditionelle feltarbejde, hvor man slog sig ned på ét fysisk sted for at undersøge livet dér. Det centrale i flerstedet feltarbejde er at have et tema, som man fokuserer på og sammenligner de forskellige steder ud fra. Min felt er således konstrueret ud fra ønsket om at undersøge maskinmestre i arbejde; hvilke kulturelle koder anvendes, hvilke værdier eksisterer, og hvad er deres selvforståelse?

Da jeg startede mit feltarbejde, fik jeg at vide at brancherne "Skibsfart" og "Rådgivning" var meget forskellige. Ja, faktisk kunne man nok slet ikke sammenligne dem. Det gik dog op for mig at der er nogle helt centrale værdier, som de to brancher har til fælles. Én af disse værdier kom til udtryk under en nattevagt på førnævnte cruiseferge. Klokken er otte om morgenen. Nattevagten er ved at være til ende. Jeg sidder sammen med 2. mesteren og maskinchefen i kontrolrummet, imens vi venter på at der kommer én og overtager vagten. Vi er godt trætte efter at have været i maskinrummet i 12

timer, men den 2. mester, der skal overtage vagten, dukker ikke op.

Et kvarter efter kommer han dryssende uden en undskyldning. De andre kollegaer gør, med lige dele humor og alvor, verbalt udtryk for at han har overtrådt en social regel, ved at drille ham med hans forseelse. De er tydeligt irriterede og trætte af situationen. Det er dog tydeligst, da den pågældende kollega ikke selv er til stede, hvor én af de andre kollegaer forklarer, at det ikke er første gang, at han bærer sig sådan ad. Det er manglen på hensyn til de andre kollegaer, der er kilde til irritation. Ved at italesætte en bestemt adfærd negativt, opridses de sociale regler på arbejdspladsen.

Til at beskrive de værdier, der udtrykkes i denne sociale praksis, vil jeg låne et begreb fra Charlotte Baarts, der i artiklen *Druk bajere og løgnehistorier: Om humor og fællesskab på en byggeplads* fra 2006 beskriver den sociale interaktion blandt betonarbejdere på en byggeplads. Baarts anvender begrebet 'praktisk solidaritet' til at beskrive den solidaritet, der kan opstå i et fællesskab, der er begrænset til en bestemt kontekst, hvor man er sammen om at løse en bestemt opgave.

Når man indgår i et sådant fællesskab indgår man samtidig i en implicit kontrakt, hvor den enkelte ikke må handle på en måde, der går ud over de andre. I den for maskinmesterfaget, eksisterer der ligeledes en konsensus om, at man er sammen om at løse opgaven.

"Hvis man har gjort et job færdigt, og det skal gøres klar til brug, jamen så kan man da godt lige gøre det sidste touch med at få det fuldstændig klart og rent og alt muligt. Men tit så, jeg kan godt se det er den kedelige del, men man skal tænke på, at der er nogle der kommer til at lave det efter dig", fortæller en 26-årig juniormester.

I juniormesterens udsagn ligger en opfattelse af, at en god maskinmester sørger for at tage hensyn til sine kollegaer. I hans selvforståelse som maskinmester ligger der således en værdi om praktisk solidaritet. Det er en lignende værdi, der er på spil, når en handling som at komme for sent på arbejde bryder med de sociale regler for samarbejdet. Den solidaritet, der er tale om her, er knyttet til løsningen af en specifik opgave.

Betonarbejderne fra Baarts' feltarbejde anvendte humor til at opridses fællesskabets værdier. Det samme gjorde sig gældende for maskinmestrene i mit

feltarbejde. Værdien om praktisk solidaritet blandt mine informanter var somme tider implicit, andre gange sproglig i form af humor, der blev anvendt til at italesætte værdier og markere et brud med disse.

Samarbejde er en af de værdier, der er gået igen i informanternes fortællinger om deres arbejdsliv. Maskinmestre, der ikke tager hensyn til sine kollegaer, ikke er interesseret i at dele sin viden eller hjælpe andre, det vil sige, går imod værdier om arbejdsmæssig solidaritet, bliver beskrevet negativt. Idet den sociale solidaritet er knyttet til løsningen af en bestemt opgave, er det ikke sikkert at solidariteten fortsætter uden for en arbejds kontekst.

Den praktiske solidaritet har til formål at sikre, at man kan stole på sine kollegaer. Når alle gør sit bedste, går det ikke ud over de andre i det midlertidige fællesskab. I den 26-årige juniormesters eksempel er det respekt og omtanke for sine kollegaer, der gør at han gør sig umage med at rydde op efter sig selv, når en opgave er løst. Dette udviser en værdi for ham som maskinmester om at det er vigtigt at respektere de mennesker, han arbejder sammen med. Denne solidaritet er dog ikke udtryk for et fællesskab, der rækker ud over selve arbejds situationen. Det samme gør sig gældende for solidariteten i Baarts' eksempel, hvorfor den netop kaldes 'praktisk', idet den knytter sig til en opgave eller et stykke arbejde.

Idet maskinmestres arbejdstider på et skib hele tiden ændrer sig, og maskinmestre i konsulent- og projektlederstillinger arbejder i forskellige teams, alt efter hvilken opgave de er på, hører en fasttømret kollegagrube, hvor maskinmestre arbejder sammen med de samme mennesker hver dag, til sjældenhederne. For skibsfarten gælder det, at der i dag er meget få danske maskinmestre ombord på langfartsskibene, hvilket for mange betyder, at kammeratligt samvær uden for arbejdstiden, der ofte vil foregå på engelsk eller med kropssprog, er noget der kræver en energi, der ikke er der efter en 12-timers vagt. Flere af mine informanter fortæller, at selvom de gerne vil være sammen med deres kollegaer i den fritid, der er ombord på skibet, ender det med at de fleste sidder alene på værelset. Solidariteten i maskinmesterkulturen skal derfor ikke ses som et 'bånd', der opstår i en gruppe, men som evnen til at omstille sig socialt og samarbejde med nogle gange helt fremmede mennesker.

Værdier om respekt og solidaritet overfor kolle-

Stand på maskinmesterkonference, der trækker på Martha-kulturen.

gaer har baggrund i den maritime maskinmestertidition. Det er en del af maskinmestres maritime narrativ, at de har været afhængige af deres kollegaer, på grund af den temmelig isolerede situation de ofte befandt sig i, midt ude på havet med en gruppe mennesker, som de ikke selv havde valgt at være sammen med. En sådan situation stiller krav til det sociale miljø, men det stiller også krav til mandskabet i maskinrummet om sammen at løse de problemer, der må opstå, for at sikre skibets fremdrift.

Ingen kære mor i Det Indiske Ocean

Blandt mine informanter var det almindeligt at kæde sin forpligtelse i det kollegiale samarbejde sammen med et narrativ om fremdrift: "Der er ikke nogen, der kommer og hjælper dig, hvis 'the shit hits the fan' so to speak". Denne udtalelse fra en 52-årig maskinchef henviser til fortællingen om, at man som maskinmester historisk set har været nødt til at samarbejde med sine kollegaer for at sikre skibets fremdrift. Man kunne ikke bare lige få reservedele sejlet ud, eller på anden måde få assistance. Fortællingen om at "ingen kommer og hjælper dig" understøtter selvforståelsen som problemløser og handlekraftig. Denne historiske prak-

sis fungerer i dag som en kernefortælling i maskinmestres selvforståelse. Historiske beretninger og overleveringer om, hvordan maskinmestre før løste problemer, fungerer som et referencepunkt, når maskinmestre skal forklare deres egen praksis.

Det er ikke kun maskinmestre i skibsfartsbranchen, der videregiver disse fortællinger. En 60-årig konsulent fra rådgivningsbranchen beskriver det således: "Når man står derude midt i Det Indiske Ocean og topstykket på hovedmotoren er gået [...] så er det kun dem, der er om bord, der kan gøre noget ved det." På maskinmesterskolen i Fredericia blev der ofte henvist til den

danske komediefilm "S/S Martha" fra 1967, når der, på grund af min tilstedeværelse, blev talt om maskinmesterkultur. Skolen har en "Martha-aften", hvor filmen vises og der serveres "O.P. Andersen Akvavit", efter navnet på ejeren af rederiet i filmen. Den centrale fortælling i "S/S Martha" er, at maskinmestrene redder skibet ved at udtænke en opfindsom løsning, der går ud på at stjæle en reservedel fra toilettet på et forbipasserende skib. Dette plot fungerer som en humoristisk illustration på narrativet om maskinmesteren som problemløser, der skal sikre skibets fremdrift. Historien om maskinmesteren, der løber ind i problemer på havet, som han må løse, sammen med sine kollegaer, er én der populært henvises til, når maskinmestre i dag skal forklare både deres arbejds gange og kompetencer.

En skibsskrue og Kaptajn Haddock

Ved mine mange besøg på Fredericia Maskinmesterskole ind imellem mit feltarbejde, lagde jeg mærke til skolens fysiske omgivelser. Skolen har tre deciderede mødelokaler, hvoraf det største mødelokale, med udsigt over Fredericia Havn, hedder 'Broen' og dermed henviser til det sted, hvorfra skibet navigeres. Der er således i maskinmesterskolens

Mødelokalet 'Broen' på Fredericia Maskinmesterskole.

Poul Reichhardt som 'Chief Engineer Brovst' karikerer livet til søs og ikke mindst maskinmesterens rolle. Filmen fungerer som et fælles referencepunkt for mange maskinmestre, især af den lidt ældre generation.

Der findes ligeledes maskinmestre, især af den yngre generation, der har en ironisk distance til *S/S Martha* og den maskinmesterrolle, som filmen præsenterer. En informant kaldte denne arbejdstilgang for "quick and dirty", i den betydning at problemerne bare skal løses så det fungerer, men det behøver ikke være pænt og poleret. Især yngre maskinmestre kan opleve tilgangen som forældet.

I stedet for 'Chief Engineer Brovst' som referencepunkt, bliver det idealet om den gode leder, der motiverer især de yngre maskinmestre. Den yngre gruppe af informanter, det vil sige dem under 40, går målrettet efter en teknisk lederkarriere, hvor de lidt ældre informanter beskriver deres karriereforløb som noget, der skete mere eller mindre tilfældigt. Der ligger en stolthed i den brede faglighed på tværs af generationer, men den yngre generation er bevidst om at have mange muligheder for at anvende deres brede faglighed. Således eksisterer de samme kulturelle værdier i forskellige kontekster. Problemløsning og omstillingsparathed, der de sidste 150 år har været en del af maskinmesterens fortælling, anvendes nu til at tilpasse sig et omskifteligt arbejdsmarked, hvor fremtidens arbejdsopgaver er uforudsigelige.

Omstilling er noget, der fylder meget i diskussionen af maskinmesteruddannelsen. Kun cirka 1 procent af alle maskinmesterstuderende har de sidste år været kvinder, hvilket er et af de områder, der overvejes at sætte ind på, for at gøre uddannelsen mere konkurrencedygtig.

Det maritime er for mange maskinmestre ikke en del af en fortælling om nutiden, men kan refereres til for at forklare sine kompetencer. Selvfølgelig som problemløser bundet således fortsat i

et narrativ om den søfarende maskinmester. I undervisningen på Fredericia maskinmesterskole lagde jeg mærke til, at underviserne anvendte eksempler fra søfarten til at beskrive en teknisk problemstilling. En studerende fra Aarhus Maskinmesterskole, der rejser rundt på landets skoler som ambassadør, hvor han reklamerer for maskinmesteruddannelsen, fortalte mig at han ligeledes anvender maritime eksempler, når han skal forklare andre, hvad maskinmestre kan. Jeg har fået fortalt at maritime eksempler er gode, fordi et skib er et lille samfund, hvor man bruger mange forskellige tekniske kompetencer og typer af teknisk viden. Dette kan forklare, hvordan narrativet om den sejlede maskinmester bliver videreført.

Gamle kulturelle koder i nye kontekster

Under mit feltarbejde er jeg stødt på maskinmestre fra begge de undersøgte brancher, på tværs af aldersgrupper og geografisk placering, der har anvendt narrativet om den sejlede, problemløsende maskinmester til at beskrive enten sit eget arbejde eller faget generelt. Det er sandsynligt at forventningerne til maskinmesterrollen bliver produceret og reproduceret socialt på uddannelser og arbejdspladser, med fortællingen om maskinmesteren, der får skibet til at sejle, som referencemæssigt afsæt.

Det er muligt, at der findes lignende fortællinger inden for andre maritime fag. Der hvor maskinmestre adskiller sig er i deres selvforståelse som 'dem i hullet', altså dem der fremdriver skibet fra maskinrummet. Stik imod, hvad jeg blev fortalt ved starten af mit feltarbejde, er denne fortælling ikke forbeholdt maskinmestre i skibsfartsbranchen, men danner derimod grundlag for kollektiv identifikation i begge de undersøgte brancher. Trods en ændring i fagets praksis, væk fra det maritime, videreføres værdier, begreber og symboler fra skibsfarten.

Der eksisterer en bekymring blandt nogle maskinmestre om, at de værdier der knytter sig til kulturen ophører, hvis der en dag ikke er flere sejlede maskinmestre til at fortælle om deres oplevelser til søs. Som tekniske ledere er maskinmestre i høj grad præget af den teknologiske udvikling, hvilket gør fagets fremtid uforudsigelig. Generelt eksisterer der en usikkerhed i mange erhverv, grundet den teknologiske udvikling, der har ført frygten om at blive erstattet af teknologi med sig. I skibsfarten gælder det bekymringen for, om der i fremtiden

vil være behov for maskinmestre ombord. Der er allerede i dag, på de større fragtskibe, meget få danske maskinmestre ansat. Bevidstheden om at en nær fremtid kan se meget anderledes ud i mange erhverv, stiller spørgsmålstegn ved de forskellige erhvervs overlevelsessevne i et omskifteligt arbejdsmarked.

I betragtning af at fortællingerne om maskinmesteren til søs lever videre blandt maskinmestre, der ikke selv har erfaring med at sejle, er det dog sandsynligt at fortællingerne fortsat vil videreleveres til nye generationer af maskinmestre, der ligeledes vil benytte disse historier til at beskrive sine egne kompetencer. Således vil gamle kulturelle koder bevares i nye kontekster. Maskinmesterfagets traditioner har vist sig robuste i en sådan grad, at det er muligt at disse vil blive videreført, selvom konteksterne for maskinmestres arbejde fortsat ændrer sig. Hvis det er muligt at bevare en kultur, som kompetencerne kan knyttes op på, selvom konteksterne ændrer sig, er det sandsynligt at gamle erhverv kan overleve i nye omgivelser med nye opgaver for øje. ■

Forslag til videre læsning:

Garro, Linda og Mattingly, Cheryl (2000): *Narrative and the Cultural Construction of Illness and Healing*. Berkeley: University of California Press.

Baarts, Charlotte (2006): "Druk, bajere og løgnehistorier: Om humor og fællesskab på en byggeplads", *Dansk Sociologi*, nr. 1, 17. årgang.

Jenkins, Richard (1996): *Social Identity*, fourth edition, New York: Routledge.

MARIE JAKOBSGÅRD RAVN BLEV I 2016 ANSAT SOM ANTROPOLOG I ET PROJEKT STØTTET AF DEN DANSKE MARITIME FOND. FREDERICIA MASKINMESTERSKOLE TOG INITIATIV TIL PROJEKTET PÅ GRUND AF MANGLENDE VIDEN OM FAGETS KULTURELLE VÆRDIER OG SELVFORSTÅELSE, SOM DEN SER UD I DAG, IDET FAGET HAR UDVIKLET SIG MEGET I FORHOLD TIL SIT OPRINDELIGE UDGANGSPUNKT. PROJEKTET GIK UD PÅ AT UNDERSØGE, HVORVIDT VÆRDIERNE FRA DEN TRADITIONELLE MARITIME MASKINMESTERKULTUR STADIG EKISTERER, OG OM DE HAR VERDI I NUTIDENS ARBEJDSMARKED. FELTARBEJDET VAR FORDELT OVER OTTE MÅNEDER OG FANDT STED I 14 FORSKELLIGE VIRKSOMHEDER I SKIBSFARTSBRANCHEN OG RÅDGIVNINGSBRANCHEN, HERIBLANDT PÅ SMÅ OG STORE FÆRGER, SAMT I ENERGI- OG RÅDGIVNINGSVIRKSOMHEDER AF FORSKELLIG STØRRELSE OG GEOGRAFISK PLACERING.

Alle fotos af forfatteren

indretning skabt referencer til skibsfarten. Faktisk er det første du møder, når du kommer til skolen i Fredericia, en skibsskrue i messing, der pryder facaden.

I Aarhus er der ligeledes referencer til det maritime. Aarhus Maskinmesterskole er fysisk rykket ned på havnen og har opkaldt skolens fredagsbar efter den fiktive sømand 'Kaptajn Haddock' fra Tintin-tegneserierne.

Hvis man spørger skolernes ledelse og lærerstab, har faget rykket sig væk fra sit maritime udgangspunkt. Alligevel refereres der symbolsk til det maritime, når der skal dannes et fysisk studiemiljø.

Richard Jenkins skrev i *Social Identity* fra 1996, at det at dele symboler kan skabe tilhørsfølelse og kollektiv identifikation, også selvom individerne ikke forstår det samme ved symbolerne, grundet symbolernes abstrakte karakter. Når der inden for en maskinmesterkontekst anvendes maritime symboler, kan det tyde på, at der eksisterer en kollektiv identifikation med en maritim baggrund.

Symboler fortolkes forskelligt

Der er maskinmestre, der forbinder maritime symboler med fællesskab og nostalgi. 'S/S Martha' med

HJEMLAND

SYV FLYGTNINGE, SYV FAMILIER, SYV FORTÆLLINGER – OM 30 ÅR I DANMARK

BOGANMELDELSE - af Birgitte Romme Larsen

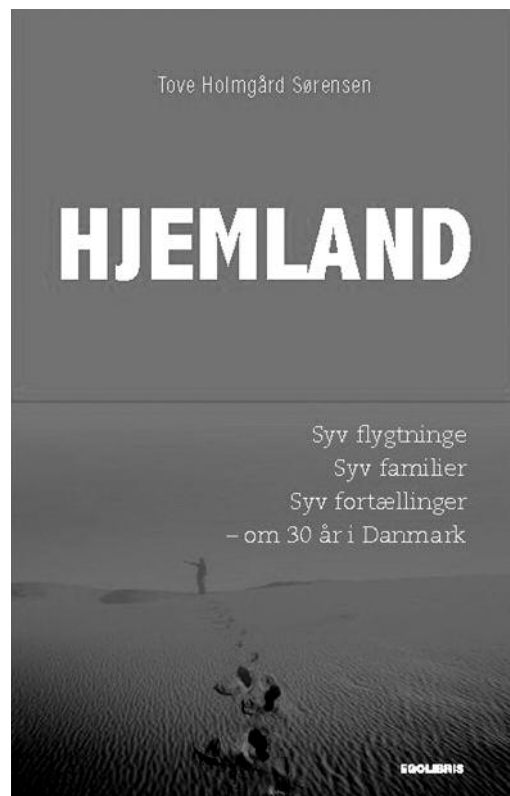
Tove Holmgård Sørensen:

Hjemland: Syv flygtninge, syv familier, syv fortællinger – om 30 år i Danmark.

Forlaget EgoLibris, september 2017: 203 sider.

Tilbage i efteråret 1988 og foråret 1989 blev 174 flygtninge fra Eritrea, Etiopien, Iran og Afghanistan boligplaceret i Herlev Kommune, 106 voksne og 68 børn. De var flygtet fra borgerkrigen i Etiopien, fra den væbnede selvstændighedskamp i Eritrea, fra den islamiske revolution i Iran, hvor Khomeinis præstestyre havde overtaget magten, og fra krigen i Afghanistan som følge af Sovjetunionens invasion af landet. Dengang var det Dansk Flygtningehjælp, der efter tildelingen af asyl stod for modtagelsesarbejdet samt en 18 måneders integrationsperiode. Først herefter overgik ansvaret til den kommune, hvor flygtningene skulle bo. I slutningen af 1980'erne indgik Dansk Flygtningehjælp og Herlev Kommune et samarbejde om at afprøve en ny model for modtagelse og integration af nyligt anerkendte flygtninge, som betød, at de i fællesskab skulle varetage integrationsindsatsen ude i kommunen fra start. Samarbejdet kombinerede dermed Flygtningehjælpens faglige erfaring på flygtningeområdet med kommunens lokale ekspertise, hvilket blandt andet gjorde det muligt på forhånd at informere borgere, boligområder og lokale tilbud om flygtningenes ankomst og fra start inddrage dem aktivt i indsatsen. Som pilotforsøg blev "Herlev-projektet" forløber for den senere Integrationslov fra 1999, og den boligplaceringspraksis, som vi kender i dag, hvor det fulde ansvar for integrationsindsatsen ligger hos kommunerne.

Bogen Hjemland tager os godt 30 år frem i tiden, til 2016, hvor forfatteren har inviteret syv af flygtningene fra Herlev-projektet til at fortælle os om deres liv i Danmark. Hvordan er det gået dem, og deres

børn, siden dengang i slutfirserne? Hvordan oplevede de dengang deres modtagelse og første tid i landet? Hvad havde de med sig i bagagen af erfaringsverdner, ressourcer og tab? Og hvilken betydning har dette alt sammen haft for den tilværelse, de sidenhen har skabt – og hvilken betydning har det haft for måden, hvorpå de i dag forstår sig selv som del af det danske samfund? Og hvordan med hele den offentlige diskussion om "flygtninge og indvandrere", som fylder så intenst i dagens danske debat – oplever de, at den har noget med dem at gøre, hvorfor og hvordan? For

forfatteren, Tove Holmgård Sørensen, udgør bogens indhold samtidig hendes eget første gensyn med de syv fortællere, siden hun som nyuddannet socialrådgiver i 1988-89 var med til at tage imod dem i Herlev. Gruppen af mennesker, der ankom, gjorde et stort indtryk på forfatteren, fortæller hun i bogens forord – og lige siden har hun haft et ønske om at genfinde nogle af dem og høre fortsættelsen på deres historier. Som læser er det første gang, man møder de syv fortællere. Det er et stærkt møde. Og et møde, der lige nøjagtig gør indtryk. Helt ind i marv og ben. Det kommer jeg tilbage til. Bogen indeholder en indledning ved tidligere generalsekretær i Dansk Flygtningehjælp, Andreas Kamm; forfatterens forord; syv personlige fortællinger fordelt over syv kapitler; et opsamlende kapitel, hvor forfatteren diskuterer gennemgående tematikker på tværs af fortællingerne; samt et slutkapitel, der beskriver Herlev-projektet.

Bogens syv livsfortællinger har langsomt taget form over gentagne, timelange samtaler. Over syv kapitler møder vi fotografen, smørrebrødsjomfruen, tandlægen, maskinarbejderen, pædagogen, rengøringsdamen, sundhedsplejersken, taxachaufføren og juristen. Alle videregiver de med deres egen stemme deres historie. Fortællestilen varierer således fra kapitel til kapitel, og det er forskelligt, hvad fortællerne lægger vægt på at fortælle om fra deres liv, som både kommer omkring tiden før og efter flugten til Danmark. Som læser bevirker dette format, at mødet med bogens individuelle fortællere opleves som et meget direkte og personligt møde – som sad man nærmest foran vedkommende selv med en kop kaffe, og et skiftevist stik i hjertet og smil om munden. Selve formatet – den skiftende, personlige fortællestil – understøtter på den måde det lige så personlige og intime indhold, som fortællerne gennem deres historier deler med os. Denne løsning fungerer stilistisk godt.

Vi inviteres helt ind i hjertekulen. Helt derind, hvor både livsglæden, dødsangsten, det evige håb og den utrættelige vilje bor. Helt derind, hvor det er udfordrende at viderefremde sin egen læseoplevelse uden at få det til at lyde enten som rustne klicheer eller et middelmådigt salgsmæssigt for en overfladisk Hollywood-film. Der er hul lige igennem. Vi mærker vægten på skuldrene af børn, bagage og ældre ledsagere med koldbrand under den lange flugt til fods tværs over landegrænser. Vi hører lyden af løbende fødder tilhørende forældre, der desperat leder efter deres børn efter en bomberegning i landsbyen; vi for-

søger at sætte os ind i den mangeårige uvished om børnenes skæbne; og vi ånder lettet op, og laver os endnu en kop kaffe, når vi forstår, at de overlevede og efter fire års adskillelse blev genforenet med deres mor i Danmark. Vi føler glæden på den første arbejdsdag i ordinær ansættelse på det danske arbejdsmarked. Vi forestiller os smerten fra psykiske traumer og slidgigt – og den daglige kamp for at undertrykke den over for børnene, som har rigeligt selv at måtte forholde sig til i deres nye omgivelser. Vi gennemlever den altoverskyggende stolthed den dag, børnene står med deres danske eksamensbevis. Vi forstår den potentielt helt afgørende betydning af et smil fra naboen, eller af en forstående, respektfuld indsats fra socialrådgiveren. Vi griner sammen med fortællerne, da de første gang oplever sne, og vi nærmest hører deres hjerter slå, når det første barnebarn kommer til verden i Danmark. Vi føler desperationen, når familiesammenføringen med ens elskede tager fire år, og vi mærker vibrationerne fra diskoteksudsmiderens stemme, idet han proklamerer, at du ikke kan komme ind.

Uden selv at hævde at være en etnografisk publikation udgør de syv livshistorier noget af det fineste etnografiske materiale, jeg inden for emnet er blevet inviteret ind i. Det skal forstås på den måde, at man som læser ikke alene efterlades med et dybdegående indblik i hver af de omhandlede livsverden, men qua dette også med en bredere indsigt, når det angår den mere overordnede kontekst – det danske velfærdssamfund – som fortællernes historier hele tiden på uundgælig vis fletter sig ind og ud af. Skønt livshistorierne forbliver af og om fortællerne, kommer bogen således også til at udgøre et stykke Danmarksfortælling: en større fortælling, der lige så meget handler om os selv og om adgangen til at forstå vores eget samfund. Noget af det, der er gennemgående for de syv livsfortællinger, er da også lige præcis den danske velfærdsstat – og 'systemets' afgørende rolle, når det kommer til, hvordan flygtningenes individuelle tilværelser i Danmark har formet sig over tid. Vi møder i bogen den danske velfærdsstat, når den med sin understøttende hånd for eksempel tilbyder aflastning i forhold til en autistisk bror, eller en traumatiseret enlig mor til fire – og her ved redder en hel families sammenhængskraft (og således også dens videre vej mod uddannelsesmæssig, økonomisk og social inklusion i samfundet). Vi møder også 'systemet', når det gennem flere år placerer

nogle af fortællerne i en desperat klemme, imens de venter på at blive forenet med et nært familie-medlem eller på blot at opnå tilladelse til besøg. Vi møder velfærdssystemet, når det redder en fortællers udbrændte hjerte med en pacemaker, hvilket efterfølgende gør ham i stand til at åbne en af Københavns i dag mest velbesøgte "etniske" restauranter. Og vi møder staten, når 'systemet' – efter at en fortæller i 20 år har insisteret på imod alle helbredsmæssige odds at forblive på arbejdsmarkedet – beslutter sig for at tildele kontanthjælp frem for førtidspension, med det resultat at vedkommende må sætte sit hus til salg.

Flygtningene møder kort sagt den danske velfærdsstat på godt og ondt – ligesom alle andre indbyggere i Danmark gør det. Dette er en vigtig pointe. For mens bogen, på den ene side, så grundigt og omsorgsfuldt giver en stemme til dem, som hele "flygtningedebatten" handler om, men som den så sjældent repræsenterer; så tegner bogen, på den anden side, også på tværs af fortællingerne et meget tydeligt billede af den danske velfærdsstats almene allestedsnærvær i borgernes liv og levned. I bogens opsamlende kapitel diskuterer Sørensen selv en række gennemgående tematikker for de syv livsfortællinger; herunder – blandt andet – den centrale betydning af at have et socialt netværk; at have en stærk viljestyrke; at kunne være selvforsørgende; og at føle at man bidrager til samfundet. Et andet væsentligt forhold, der diskuteres, er måden, hvorpå den aktuelle offentlige debat om de flygtninge, som i dag kommer til landet, er med til også at påvirke fortællernes egne oplevelser af det at føle sig hjemme i Danmark. Videre fremhæves det på tværs af livshistorierne, hvordan det for samtlige forældres vedkommende hele tiden har været selve børnenes fremtid, der har betydet allermost, og som dermed også har været udslagsgivende for alskens betydningsfulde valg, såvel forud for som efter flugten.

En tværgående pointe, som i bogen imidlertid kunne have været mere explicit fremhævet og uddybet, er netop den om den danske velfærdsstats almene allestedsnærvær i fortællernes liv, og heraf velfærdssystemets særdeles vægtige rolle i forhold til, hvorvidt en given kritisk livssituation falder gavnligt eller ikke gavnligt ud for den enkelte person eller familie. For det er på mange måder her, at den verserende "flygtningedebat" (som altså selv efter 30 år i landet påvirker fortællernes tilværelser) fejler: alt for ofte i den

politiske og offentlige debat bliver kompleksiteten hovedsageligt reduceret til blot et simpelt spørgsmål om den enkelte flygtning eller flygtningefamilies personlige motivation, vilje og dedikation. Alt imens debatten forholder sig mindre til den del af det hverdagslige samspil mellem 'flygtningene' og 'det danske samfund', som handler om os selv: det vil sige, om den måde, som vores eget (velfærds)samfund er komponeret og orkestreret på som en social struktur, der former vores allesammens dagligdag. Vi taler med andre ord om flygtningenes møde med Danmark. Vi taler mindre om den danske velfærdsstat, som de møder – fordi den på mange måder er så iboende vore egne livsforløb, at den fremstår delvist usynlig for os. Da er det udefrakommende til sammenligning mere "synligt" og derfor lettere at tale om. Men for at komme fra 'flygtningene', som nogle vi taler om, til nogle vi som samfund taler med, må vi ikke alene forstå, hvad "de" kommer til "os" med – men i tillæg hvad "vi", det danske samfund, kommer til "dem" med. Her udgør den karakteristiske skandinaviske og danske velfærdsstat – som den sociale mekanisme og allestedsnærværende struktur, den i det daglige tager form som – et fundamentalt omdrejningspunkt.

Bogen Hjemland er velstruktureret, velskrevet, levende og vigtig. Den er let læst, og så alligevel – for mit eget vedkommende, i hvert fald – er den ikke hurtigt læst. Hver og en af de syv fortællere krøb så langt ind under huden på mig, at jeg måtte lægge bogen væk nogle timer imellem hver person – for derved at kunne forblive en stund i den enkelte fortælling, indtil jeg var klar til den næste. Dette af respekt for den enkelte historie og det liv, som den havde inviteret mig med ind i, men også af ren nødvendighed for indholdsmæssigt at kunne rumme dem alle. Som antropolog og etnograf har jeg igennem de sidste ti år intensivt forsket i – og opholdt mig blandt – flygtninge i Danmark. Jeg har lyttet til en del fortællinger, der har gjort dybt indtryk, og som har efterladt aftryk i min egen livs- og samfundsforståelse. Hjemland har, som fagperson og som menneske, beriget mig med syv sådanne fortællinger mere. Tilsammen udgør de en større fortælling af yderste samfundsrelevans, ikke alene for studerende, praktikere, politikere, meningsdannere og andre, der beskæftiger sig med aktuelle flygtningespørgsmål, men også for enhver anden interesseret borger i Danmark, der søger indblik i flygtninges hverdag – og i det danske samfund, som vi er fælles om at kalde vores. ■

AT LEVE MED FORSKELLIGHED

BOGANMELDELSE - af Flemming Røgilds

Tina Gudrun Jensen:

Sameksistens: Hverdagsliv og naboskab i et multi-etnisk boligområde.

Roskilde. Roskilde Universitetsforlag.

Det er en glimrende bog, religionshistorikeren og antropologen Tina Gudrun Jensen har skrevet om hverdagsliv og sameksistens i et multi-etnisk boligområde.

Det feltarbejde, bogen er baseret på, stammer fra 2010/2011 og foregår i et område, hvor der stort set bor lige mange (majoritets)danskere og danskere med etnisk minoritetsbaggrund. Området går under pseudonymet Grønnevang og befinder sig et eller andet sted i København, og jeg skal villigt indrømme, at jeg har prøvet, om jeg kunne sjusse mig frem til, hvad der gemte sig bag dette pseudonym, men forgæves. Hvad der derimod står til troende er, at der, uanset beboersammensætningens kompleksitet, er tale om et område, hvor de etniske og kulturelle tegn er overdeterminerede af, at vi befinder os et sted i Danmark, og at det er dette forhold, der i sidste instans præger beboernes forsøg på at leve med forskellighederne under denne hvide hegemoni på en sådan måde, at både sameksistens og konflikt kan være tilstede mellem personer.

"Hverdagsmultikulturalisme og hverdagsracisme følges således ad og kommer ofte til udtryk gennem en serie af kontraster og ambivalenser og mellem konflikt og konvivialitet, diskrimination og intersubjektivitet samt tolerance og intolerance, hvor folk med forskellige etniske baggrunde har et konfliktfyldt eller ligefrem diskriminerende forhold til hinanden, men samtidig interagerer med hinanden på forskellige niveauer i det lokale hverdagsliv" (s212f).

Det er dette ambivalente, men indbyrdes forbundne sammensurium af et hverdagsliv, bogen har sat sig som sin opgave at dechifrere. Det gør den ved såvel teoretisk som empirisk at lade naboskabsrelationerne og de etniske, kulturelle, kønnede og sociale relationer være det spektrum, de eksterne og interne fortællinger om livet i Grønnevang fokuserer på. Forfatteren benytter sig af forskellige former for kvalitative metoder fra deltagerobservation til fokusgruppeinterviews til interviews med enkeltpersoner. Hun demonstrerer desuden et stort kendskab til den nationale og internationale littera-

tur på området. Den opmærksomme læser bliver dog slået af, at det, der her tillands er lavet af parallelle historier til dette opgør med myterne om parallelsamfundene i de ghettoiserede boligområder og studier af hverdagsliv for Nævnet for Etnisk Ligestilling i 1990'erne, kun har fået en meget ringe plads i litteraturlisten. Der er heller ingen henvisninger til en så fremtrædende engelsk forsker som kulturgeografen Michael Keith (fx bogen *After the Cosmopolitan? Multicultural Cities and the Future of Racism* fra 2005), der med sin påvisning af, at det netop er i de multietniske og multikulturelle boligområder, at man støder på den omvending af relationerne mellem "dem og os", bogen også fokuserer på. Det er lidt synd, at disse "undladelssynder" i et så stort og omfattende projekt med dets ønske om at ophøje hverdagshistorierne til den sande historie om det multietniske og multikulturelle Danmark, dermed risikerer at blive til en historieløs fortælling.

Denne undren ændrer dog intet ved, at der er tale om en væsentlig undersøgelse, der - selv om den vedkender sig dets forankring i forskningsprojektet "Social sammenhængskraft og etnisk diversitet" (SOCED) og dets interesse for forholdet mellem social kapital, social sammenhængskraft og etnisk forskellighed - interesserer sig mere for, hvad der er af muligheder for sameksistens og samvær end for konflikterne i et multietnisk og multikulturelt boligområde i København. Det er imidlertid også en bog, der indimellem er til at blive irriteret på. Der er lidt for megen "på den ene side - på den anden side" over dele af fremstillingen. I de tilfælde måtte forfatteren gerne have talt lidt tydeligere på "stoffets" vegne og også derigennem have vist, at sameksistens er mulig.

Som helhed er det dog en bog, der er til at blive klog af, og en bog, der burde kunne udgøre grundlaget for undervisning på dette område på universiteter og andre højere læreanstalter, samtidig med at den ikke er sværere tilgængelig end, at den kan læses af den, der i al almindelighed er interesseret i "integrationssnak", "kultursnak" og "etnicitetssnak". Gennem denne bog får man påvist, at disse størrelser ikke smelter entydigt sammen i hverdagens forbindelser, hvad det lille, men smukke, afsnit om nogle af beboernes beslægtethed med personer med andre etniske baggrunde end dem selv yderligere demonstrerer (s139f). Her viser forfatteren hvor "glokalt" Grønnevang kan være. ■